

T.C

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

AKDENİZ DÜNYASI ARAŞTIRMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

17. YÜZYILIN İLK YARISINDA

KUZEY AFRİKA'DA OSMANLI İDARESİ

GIANPIETRO SETTE

2501121205

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. İDRİS BOSTAN

İSTANBUL - 2016

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : GIANPIETRO SETTE Numarası : 25011202005
Anabilim Dalı / : AKDENİZ DÜNYASI Danışmanı : PROF. DR. İDRİS BOSTAN
Anasanat Dalı / Programı : ARAŞTIRMALARI
Tez Savunma Tarihi : 14.02.2017 Saati : 14:00
Tez Başlığı : "17. YÜZYILIN İLK YARISINDA KUZEY AFRIKA' DA OSMANLI İDARESİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, soruların cevaplarına alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF. DR İDRİS BOSTAN		Kabul
2- PROF. DR. ERTAN EĞRİBEL		Kabul
3- DOÇ. DR. EMRAH SAFA GÜRKAN		Kabul
4-YRD. DOÇ. DR. YUSUF ALPEREN AYDIN		Kabul
5- YRD. DOÇ. DR. ÖZGÜR KOLÇAK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-DOÇ. DR. MURAT ULUSKAN		
2-YRD. DOÇ. DR. M. SAİT TÜRKHAN		

ÖZ

17. YÜZYILIN İLK YARISINDA KUZHEY AFRİKA'DA OSMANLI İDARESİ

GIANPIETRO SETTE

Bu tez, 17. yüzyılın ilk yarısında Akdeniz'de yaşanan korsanlığın altın çağında, Kuzey Afrika'daki Osmanlı yönetimini ve etkinliğini incelemektedir. Kuzey Afrika eyaletleri, Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik arasındaki ilişkileri tercüman Giovanni Battista Salvago'nun, 1624'te Venedikli esirlerin serbest bırakılması için görevlendirildiği Berberistan'da başından geçenleri anlattığı "Relazione"si üzerinden ele almaktadır. Öncelikle Tunus ve Cezayir'deki askeri ve siyasi durum tasvir edildikten sonra, bu eyaletlerdeki makamlar ve güç ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Daha sonra, bu hususların Salvago'nun eserinde nasıl ele alındığı aktarılmıştır. Benzer şekilde, Osmanlı belgelerinde Salvago'nun ve aktardığı olayın izleri sürülmüştür. Sonuç olarak, iki taraflı bu belgeler karşılaştırılarak dönemin Kuzey Afrika Eyaletleri-Osmanlı İmparatorluğu-Venedik arasında gelişen ilişkiler çok boyutlu şekilde yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Akdeniz, Osmanlı, Kuzey Afrika, Siyaset, İdare, Salvago, Korsan, Esir

ABSTRACT

OTTOMAN ADMINISTRATION OF NORTH AFRICA IN THE FIRST HALF OF THE 17th CENTURY

GIANPIETRO SETTE

This thesis focuses on the Ottoman administration in North Africa during the first half of the 17th century, the golden age of corsairs. It examines the relationships between the North African provinces and the Ottoman Empire, and that of the Ottoman Empire and Venice through the “Relazione” written by dragoman Giovanni Battista Salvago, during his mission to rescue the Venetian captives in *Barbaria* in 1624. After describing the political and military situation in Tunisia and Algeria, it gives detailed information on the administrative positions and the power relations in these provinces. Then it proceeds to narrate the same aspects through Salvago’s text. Similarly, Salvago and the incident he experienced are traced through the Ottoman documents. As a conclusion, these documents are compared for a multi-dimensional interpretation of the relations between North African provinces - Ottoman Empire - Venice.

Keywords: Mediterranean Sea, Ottoman, North Africa, Politics, Administration, Salvago, Corsairs, Captives

ÖNSÖZ

Bu tezin ana fikri, İ.Ü. Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimi ders döneminde geliştirdiğim bir fikirden, danışmanım Prof. Dr. İdris Bostan'la süren uzun görüşmelerden sonra ortaya çıkmıştır. Esasen beni böyle bir konuda çalışmaya teşvik eden üç sebep söz konusudur.

Birincisi mümkün olduğu kadarıyla Avrupa tarafı (Venedik - ASV) ile Osmanlı kaynaklarını (İstanbul - BOA) karşılaştırarak, bu alandaki boşlukları doldurmak ve daha önce yapılan çalışmaları değerlendirmeye çalışmaktır.

Konu hakkında, İtalyan Kültür Merkezi'nin 2014'de Galatasaray Üniversitesi'nde düzenlediği "Akdeniz Hikayeleri" konulu sempozyumda Prof. Dr. İdris Bostan'ın "Osmanlı Akdenizi" üzerine yaptığı bir konuşması etkili olmuştur. Akdeniz araştırmaları ve Kuzey Afrika tarihi konusunda yapılan en önemli Türk ve Avrupalı tarihçilerin katkılarını değerlendirmiş, İstanbul Üniversitesi'nde bizzat kurduğu Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı'nın temel amacı olarak belgeleri en az ikili bir perspektiften bakarak analiz edebilen tarihçiler yetiştirmek olduğunu belirtmiştir.¹ Bu amaç doğrultusunda, Özgür Kolçak'ın, M. Sait Türkhan'ın hâlihazırda bitmiş bulunan çalışmaları, Ergun Özsoy, Hüseyin S. Tabakoğlu ve A. Mehmet Altıntaş'ın yeni tamamlanan çalışmaları ile Volkan Dökmeci'nin ve özellikle Özgür Oral'ın uzun süredir devam eden ve sabırsızlıkla beklenen çalışması öne çıkmaktadır.

Bu karşılaştırmalı perspektifle yapılan çalışmalar, öğrencilerin kendi kişisel çabalarının yanı sıra, TÜBİTAK'ın mali desteği ve İstanbul Üniversitesi hocalarının dış ülkelerin akademik birimleriyle işbirliği oluşturma kapasitesi sayesinde mümkün olmuştur. Böylece araştırmaların önemli bir kısmı yurtdışında gerçekleştirilmiş, dil eğitimleri sayesinde arşiv araştırmaları yapılmış ve orijinal kaynaklara ulaşılmıştır.

İkincisi ise, Prof. Abdüljelil Temimi'nin² sıklıkla yakındığı, Avrupa, Türk ve Kuzey Afrika tarihçileri arasındaki iletişim eksikliğini tamamlamaktır. Bu Tunuslu

¹ Bu konunun tartışıldığı bir çalıştay için bk. "Osmanlı Denizcilik Tarihini Yazmak, Sorun-Kaynak-Yöntem", **Atölye Çalışması**, Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı, 28-29 Nisan 2014.

² Abdeljelil Temimi : Tunuslu profesör. Kuzey Afrika'nın Osmanlı varlığı hakkında son 40 yılda en üretken insan. Daha çok yeniçağdaki Tunus, Cezayir ve Trablusgarp Osmanlı İmparatorluğu ve

tarihçiye göre, bu sorun temel olarak, Ortadoğu dünyasına hakim olan başkalarını beğenmeme ve kendini üstün görmeden ileri gelmektedir. Gerek Osmanlı geçmişi nedeniyle belgelerin okunması, incelenmesi ve yorumlanması konusundaki haklı iddiaları sebebiyle Türkiye'nin, gerekse Fransız eğitiminin verdiği özgüven nedeniyle Kuzey Afrika'nın en iyi üniversitelere sahip olma iddiasında bulunmaları, karşılıklı işbirliğinin önünü kapatmaktadır.³

Üçüncüsü, belgelerin ayrıntılı ve özenli bir şekilde çalışılması ile Avrupa, İtalya (Padova, Venedik ve Cenova Üniversiteleri) ve Türkiye'de (İstanbul Üniversitesi) tarihi araştırmaların temeli olduğu düşünülen, "kirli", uzun, yorucu ve kimi zaman sıkıcı olan çalışmalar yerine teoriye ağırlık veren ve orijinal olmaya çalışan (ki bunlar iyi bir tarih çalışması için elzemdir) Amerikan tezlerinin şablona dayanan metodundan kaynaklanan hataların düzeltilmesi. Benim için buradaki en önemli nokta, belgelerin doğru okunması ve anlaşılmasıdır.

Son yirmi yılda İngilizce'nin tarih ve özellikle Akdeniz Araştırmaları alanında tartışmasız olarak hakim dil haline gelmesi ve akademik çalışmaların neredeyse yalnızca İngilizce yapılması nedeni ile diğer dillerde yapılan (ve bu nedenle küçümsenen) bilimsel üretimin değerinin bilinmemesi ya da unutulmaya yüz tutması öyle bir hale gelmiştir ki, çoktan yapılmış bir çalışmanın İngilizce yazılması sebebiyle yeni bir çalışmaymış gibi gösterilmesi araştırmaları zayıflatmakta ve homojenleştirmektedir.⁴ Bu tezde de bu konuya dikkat edilmiş ve hassas davranılmıştır. Ancak, İngilizce yazmayı reddetmek, bölgecilik ve özelleşme yoluyla kendi içine kapanarak izole olma riskini de beraberinde getirir. Napoli'deki

Avrupa devletler ile ilişkiler ayrıca Morisko/Müdeccel konusu hakkında çalışma yapmıştır. Bkz. : **Sommaire des registres arabes et turcs d'Alger**, Tunis, Revue d'histoire maghrébine, 1979 ; **Études d'histoire morisque**, Éd. Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information, Zaghuan, 1993 ; **Études d'histoire arabo-ottomane, 1453-1918**, Zaghuan, Éd. Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information, 1994 ; **Études d'histoire arabo-africaine**, Zaghuan, Éd. Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information, 1994 ; **Études sur les relations arabo-ottomanes et turques**, Zaghuan, Éd. Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information, 2000 ; **Tragédie de l'expulsion morisque : attitudes espagnoles et arabo-islamiques**, Tunis, Éd. Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information, 2011.

³ Tunuslu Akademisyen Temimi daha çok dergilerinin girişinde bu konuda ifade ediyor. Bkz.: **Revue d'histoire Maghrébine** 1973-2013 ; Ibidem **Arab Historical Review for Ottoman Studies** nn. 45-46.

⁴ Bu iki konuda bkz.: M.P. Pedani, "Connessioni veneziane", **Giornale di Storia**, vol. 17, s. 1-15 ; Ibidem "Note di storiografia sull'impero ottomano", **Mediterranea. Ricerche storiche**, vol. 34, s. 445-458

“Mediterraneo” gibi, farklı dillerde power point ve sunumlara yer veren çokdilli konferans ve seminerler buna iyi bir çözümdür.

Bir başka risk ise tembellik ve anakronizmden doğar. İngilizce’yi düzgün öğrenmemek için “milli” dillerde çalışmayı savunmanın bahane edilmesi (üstelik Avrupa gibi uluslarüstü bir bağlamda), İtalyan, İspanyol, Fransız, bir ölçüde Yunan ve Portekiz çevrelerinde olduğu kadar, Türk çevrelerinde de sık rastlanan bir durumdur.

Burada amacım sadece diğerlerini eleştirmek değildir. İtiraf etmek gerekir ki, bu az sayıdaki belgelerin tarafımdan seçilmesinin asıl sebebi de, elde sadece bu belgelerin transkripsiyon ve özetlerinin bulunması, dil sorunu ve vakit darlığıdır. Yine de, Fransızca ve İspanyolca kaynaklar ekleyerek ve birçok yabancı katkıya (İngilizce, Arapça, Türkçe ve İtalyanca) yer vererek geniş bir perspektif vermeye çalışmaktadır. Bu katkı ve kaynaklar mümkün olduğunca iyi çevrilmeye ve yorumlanmaya çalışılmış, gerektiğinde yardım alınmıştır.

Bu çalışmadaki belgeler, özellikle de Osmanlıca olanlar, eldeki imkanlarla olabildiğince dikkatli bir şekilde incelenmeye çalışmıştır, ancak zaman içinde tekrar gözden geçirilerek ve yorumlanarak daha da genişletilmesi ve yeni çalışmalar sayesinde geliştirilmesi umulmaktadır. Bu sebeple tezdeki en ilginç meselelerin daha geniş bir çerçevede ileride ele alınması planlanmaktadır.

Umuyorum ki, Prof. Dr. İdris Bostan’la ileride yeniden birlikte çalışırız. Bu üç yıl içinde ilişkimiz her zaman mükemmel olmasa da, ona benim için yaptığı çalışmalar, verdiği kıymetli tavsiyeler, gösterdiği şefkat ve sabır için kendisine teşekkürü bir borç bilirim. Bu Bilim Dalı’nda yapılan çalışmalara en önemli katkı verenlerden biri olarak İstanbul Üniversitesi Osmanlı dili uzmanlarının geleneğini sürdüren, yabancı kaynaklara olan merakını ve ilgisini öğrencilerine aktaran değerli hoca Dr. Yusuf Alperen Aydın’ın ayrı bir yeri vardır. Çalışmalarına katkısından dolayı kendisine teşekkür ederim. Ayrıca İstanbul’a geldiğim ilk günden itibaren akademik çalışmalarımı ve idari işlerimi yürütebilmem konusunda bir arkadaş olarak her türlü desteği veren Özgür Oral’a, Türkçe yazmak zorunda olduğum için tezimin yazım safhasında yaşadığım büyük zorlukları aşmamda her türlü yardımlarını esirgemeyen Okan Bozlağan ve Ahmet Tekin’e ne kadar teşekkür etsem azdır.

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ.....	1
1. Salvago ve eseri <i>Africa overo Barbaria</i> Hakkında.....	1
2. Akdeniz’de Kölelik Üzerine.....	5
3. Kuzey Afrika’da Türk Varlığına Dair.....	8

BİRİNCİ BÖLÜM

KUZEY AFRİKA’DAKİ TOPLUM YAPISI VE ÖZELLİKLERİ: TUNUS VE CEZAYİR ÖRNEĞİ

1. Türklerin Tunus’a Gelişi ve Hâkimiyet Kurması.....	11
1.1 Tunus’ta Siyasi İktidar.....	18
1.2 Tunus İdaresinin Dört Asli Unsuru.....	20
1.2.1 Paşa.....	20
1.2.2 Bey.....	21
1.2.3 Dayı.....	23
1.2.4 Divan.....	25
1.3 Cezayir’de Siyasi Ve Askeri Durum.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

GIOVANNI BATTISTA SALVAGO’NUN “RELAZIONE”SI

2. Salvago’nun Görevlendirilmesine Giden Süreç: Mağrib Korsanları Adriyatik’te	37
2.1 Venedikliler’in Olayı Haber Alışı.....	38
2.2 Giovanni Battista Salvago’nun Özgeçmişi.....	41
2.3 Salvago’nun “Relazione”sinin Girişi.....	42
2.4 Giovanni Battista Salvago’nun Relazione’sine Göre Tunus Ve Cezayir’de Askeri Ve Siyasi Durum.....	50
2.4.1 Gemi, Donanma ve Deniz Gücü.....	51
2.4.2 Ganimet ve Paylaşımı.....	53
2.4.3 Cezayir ve Tunus’ta Askerlik, Maaşlar ve Vergi Toplama.....	55
2.5 “Berberistan Üzerine İnceleme”: Cezayir Ve Tunus’un Yönetimi Üzerine Salvago’nun Görüşleri.....	61
2.5.1 Tunus ve Cezayir’de Paşaların Şartları.....	64
2.5.2 Korsanların Saldırı ve Yağmaları.....	65
2.5.3 Kuzey Afrika’da Osmanlı Silahları.....	69
2.5.4 Kuzey Afrika’daki Korsan Tehdidini Ortadan Kaldırma Yolları Üzerine.....	72
2.5.4.1 Madeni Para.....	76

2.5.5 Salvago'nun "Kölelere Dair İnceleme"si.....	76
2.6 Salvago'nun Cezayir ve Tunus'u Tasnifi ve Temsili.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI BELGELERİNDE CEZAYİR VE TUNUS (1600-1650)

3.1 Venedik Sınırlarının İhlaline Karşı Alınan Tedbirler	89
3.2 Mağripli Korsanların Venedikli Gemilerin Güzergâhında Düzenlediği Saldırıları Ve Yol Kesmeleri.....	91
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	100
EKLER	118

GİRİŞ

1. Salvago ve eseri *Africa overo Barbaria* Hakkında

Bu tez, 17. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğunun Kuzey Afrika'daki eyaletleri olan Cezayir ve Tunus'un sosyal ve idari yapısı hakkındadır. Kullandığımız ilk ve en önemli kaynak ise yayınlanmış bir Venedik vesikası, diğer arşiv belgeleri ile yapılmış araştırmalardan oluşmaktadır. Söz konusu Venedik belgesi, İstanbul'da doğmuş ve büyümüş Venedikli "yol tercümanı/mütercimi"⁵ olarak tanınan Giovanni Battista Salvago tarafından yazılan "*Africa overo Barbaria*"⁶ isimli raporudur.

İtalyanca/Venedikçesi *Relazione* olan bu rapor, müellif tarafından Cezayir ve Tunus'ta bir buçuk yıl süren diplomatlık vazifesi sonrasında 1626 senesinde Venedik Senatosu'na sunulmuş ve tabii olarak Senato'da okunmuştur. Daha sonra bu rapor Alberto Sacerdoti⁷ tarafından 1937'de Padova'da CEDAM yayınevinde yayınlanmıştır. Bu neşirde orijinal metin muhafaza edilmiş, sadece Sacerdoti ona notlar eklemiştir.

Hemen hemen eş zamanlı olarak Pierre Grandchamp⁸ da Sacerdoti'nin yayınladığı *Relazione*'yi daha geniş kitlelere ulaştırabilmek için Fransızca'ya

⁵ Yani "Dragomanno di Strada". Bundan farklı tercüman çeşitleri de vardı : "Dragomanno Grande" yani Büyük Tercüman ve Dragomanno "Protogero delle Navi" yani gemilerin hâmesi gibi. Bu konuda kapsamlı bilgi için bkz.: F. Lucchetta, "Sui dragomanni di Venezia", **Quaderni di studi arabi**, vol. 11 (1993), s. 215-222 ; "Lo studio delle lingue orientali nella scuola per dragomanni di Venezia alla fine del XVII secolo", **Quaderni di studi arabi**, vol. 5-6 (1987-88), s. 479-498 ; M.P. Pedani, **Venezia, porta d'Oriente**, Bologna, Il Mulino, 2010 ; N. Rothman, "Interpreting Dragomans: Boundaries and Crossings in the Early Modern Mediterranean", **Comparative Studies in Society and History**, 51/4, 2009. s. 771-800 ile G. Bellingeri, **Venezia e il contesto della ricezione delle lettere turche e persiane**. Ve daha güncel olarak Volkan Dökmeci'nin yayımlanmamış çalışması bulunmaktadır: V. Dökmeci, **İstanbul'da Venedik Dragomanları ve Dil Oğlanları (1551-1797)**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2017.

⁶ Salvago'nun özgeçmişi için bkz.: A. Sacerdoti, «**Africa overo Barbaria**». **Relazione al Doge di Venezia sulle Reggenze di Algeri e di Tunisi dal Dragomanno Gio. Batta. Salvago (1625)**. **Introduzione e note di Alberto Sacerdoti**, Padova, Cedam (casa editrice dott. Antonio Milani), 1937 s. XI-XIII.

⁷ Venedik ve Kuzey Afrika arasındaki ilişkileri hakkında yaptığı çalışmalarla bilinen 20. yüzyıl başında yaşamış önemli İtalyan tarihçisi. Bkz.: S. Bono, **Lumi e Corsari**, Perugia, Morlacchi, 2005. s. 223

⁸ P. Grandchamp : 20. yüzyılın ilk yarısında Tunus hakkında çalışmış olan büyük tarihçi. Fransız Konsolosları'nın raporlarına dayanarak, 1500'lerden 1700'lere kadar Tunus üzerine yazdığı çalışma konu hakkında yazılmış en kapsamlı çalışmadır. Sacerdoti'nin irtibatta olduğu meslektaş

tercüme etmiştir. Nihayetinde çok uzun bir makale ortaya çıkmış ve 1937-8'de *Revue Tunisienne* mecmuasında yayımlanmıştır. Salvago'nun bu raporuna son senelerde tek nitelikli katkı, Natalie Rothman⁹ tarafından kaleme alınan ve esere atıfta bulunan kısa bir makaledir, lâkin daha çok antropolojik perspektiflerle ilgili olarak bir mütercim/tercümanın karakteri ve özellikle “kuloğlu” meselesine odaklanan bir çalışmadır. Yazarın bu araştırması oldukça teorik bir çalışmadır.¹⁰ Bu nedenle konuyu incelerken yaptığı izahında büyük hatalar meydana getirmiştir. Rothman, Venedik Arşivleri'ndeki derin araştırmaları ve özgün çalışmaları sonrasında oldukça faydalı bilgiler çıkartmış ise de *Relazione*'yi yüzeysel bir şekilde okumuş ve hataya düşerek Salvago'nun görevini küçümsemiştir¹¹. Nitekim Sacerdoti ve Grandchamp'ın eski çalışmaları çok literal ve metne bağımlı eserler olduğu için hiç şüphesiz daha geniş okuyucu kitlesine ulaşabilecek özelliklere sahipti. Ancak diğer yandan metodolojik prensipleri gerçekleştiremedikleri için raporun hak ettiği gerçek değerini tam olarak veremediler.

Metodolojik değişimin¹² getirdiği yeniliklere fazla odaklanması Rothman'ın aşırı yorumlama hatasına düşmesine sebep oldu ve bu sebeple metin anlaşılabilirliğini büyük ölçüde kaybetti. Bu çalışmada, Sacerdoti'nin artık güncelliğini yitirmiş olan araştırması tashih edilerek yapıлып aynı dönemdeki -yani 17. yüzyılın ilk yarısı- Kuzey Afrika ile ilgili Osmanlı belgeleri sayesinde konu zenginleştirilmiş oldu. Bu belgeler Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu'nun merkez ve Batı Akdeniz bölgesindeki ilişkileri hakkındadır. Bu vesikalar çoğunlukla insan (köle), mal ve emtia mübadelesine ilişkin bilgileri de içermektedir. Tezin amacı, bu

ve dostu, iki yazar birbirlerine sık sık atıfta bulunurlardı. Bkz.: P. Grandchamp, **La France en Tunisie**, 10 vol., Tunis, 1920-1933.

⁹ Yazar en çok “Studies in between” adı verilen çalışma sahasında yaptığı, “Between Venice and İstanbul” eseri başta olmak üzere, Akdeniz'de Venedik varlığını ve Bâbiâli ile diplomatik ilişkileri inceleyen çalışmalarıyla ünlüdür. Yazar, bu tezin yazarının temkinle yaklaştığı aşırı derece pasifist bir vizyonu ve dinlerarası arkadaşlık ile kardeşlik iklimini destekler.

¹⁰ Rothman'ın en önemli temsilcilerinden olduğu Amerikan metoduyla uyumlu bu bakış açısında vesikalara sadakatten çok kişinin sosyolojik, antropolojik ve psikolojik bir analizine öncelik verilmektedir.

¹¹ Rothman'ın metninde Salvago'nun kurtarmaya gittiği 450 esirin sayısı 20 olarak görünür, ancak Salvago'nun esirleri kurtarma görevinin sonuç itibarıyla başarısızlığa uğradığı düşünülürse bu ağır hatası hafiflemektedir. Bkz.: N. Rothman, “Self-Fashioning in the Mediterranean Contact Zone : Giovanni Battista Salvago and his Africa overo Barbaria (1625)”, **Renaissance Medievalism**, Ed. Konrad Eisenbichler. Toronto: Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2009. s. 128.

¹² *Annales okuluna* gönderme yapılmaktadır, özellikle de ilk iki nesile: İlk nesilden M. Bloch ve L. Febvre ile ikinci nesilden özellikle F. Braudel. Bkz.: A. Burguière, **L'École des Annales. Une histoire intellectuelle**, Paris, Odile Jacob, 2006. s. 17.

iki imparatorluk arasındaki münasebetleri tekrar tanımlamak ve incelemektir. Bunu yapabilmek adına her iki tarafta aynı anda yazılmış belgelerin mukayese edilerek yeniden okunması gerekir, bu nedenle iki devletin sınırlarında gelişen olaylara karşı gösterdikleri reaksiyonları okuyabilecek imkânı sağladığı için konu önem arz etmektedir. Çalışma, 17. yüzyıl dönemine odaklanmaktadır, çünkü hem Venedik hem Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde kriz yaşamaya ve Kuzey'deki Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi kuvvetler Akdeniz'de hakimiyet kurmaya başlamıştı.¹³ Bu süreçleri değerlendirmek için gereken tüm unsurlar Kuzey Afrika'da mevcut olduğundan, çalışmanın araştırma konusu olarak bu bölge seçilmiş ve incelenmiştir.

Bu sebeple tezde, 17. yüzyılın ilk yarısında Kuzey Afrika'daki Osmanlı varlığının küçük bir sentezi yapılmaya çalışılmıştır. Geniş ve çetrefilli bir mevzu olduğu için çalışmamızdaki değerlendirmeler uzun zaman almıştır. Ayrıca bahsettiğimiz zorluklardan dolayı bu konuda uzun zamandır farklı ve yeterli katkılar ortaya konmadığı için çalışmamızda Kuzey Afrika'daki Osmanlı idaresine dair araştırma sahasına da bir medhal olunmasına çalışılmıştır.

Yeniçağ'da Kuzey Afrika'ya dair açık bir durum değerlendirmesine sahip olabilmek ve onu açıklığa kavuşturmak için en azından birkaç farklı araştırma dalını dikkate almak gerekmektedir:

1 - Mağrib eyaletlerinin (Mağrip Ocakları¹⁴) sosyo-ekonomik ve -tezimin de bilhassa değindiği konu olan- askerî-idarî durumlarına dair araştırma sahası;

2 - Mühtedi ve Korsanların Kuzey Afrika'ya gelişleri öncesinde, sırasında ve sonrasında hayatlarına ve maceralarına dair yeterli kaynak¹⁵;

3 - Morisko/Müdeccel¹⁶ diasporası ve Kuzey Afrika toplumlarına hem demografik hem de ekonomik bakımdan getirdiği katkılara (gemilere, ziraata ve sanayiye bağlı yenilikler vb.) ilişkin çalışmalar¹⁷;

¹³ F. Braudel, **La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II**, 2 vol., Paris, A. Colin, 1949 ve M. Greene, "Beyond the Northern Invasion: the Mediterranean in the Seventeenth Century", **The Past and Present Society**, Oxford, 2002.

¹⁴ "Reggenze Barbaresche" Salvatore Bono'nun tanımına göre. bkz. **I corsari barbareschi**, Torino, ERI, 1964.

¹⁵ Sadece bu konu ayrı bir araştırma alanını oluşturuyor. Bkz.: daha sonra, 20-34 arasında dipnotlar.

4 - Sayıca az olmalarına rağmen ekonomik ve diplomatik faaliyetlerde bilhassa aracı olarak oynadıkları önemli rol nedeniyle Kuzey Afrika toplumunun Yahudi üyelerine dair çalışmalar¹⁸. Örneğin; Venedikliler bir dönem Berberistan'da oturan Venedikli elçi veya konsolos olmadığı için hem Tunus'ta hem Cezayir'de yerli Yahudi unsurları kullanmak zorunda kalmışlardır¹⁹.

Bu tez, daha çok ilk iki maddeki araştırma sahalarına odaklanmaktadır. 16.-18. yüzyıllar arasında Mağrib/Kuzey Afrika ile istikrarlı ve kârlı münasebetleri bulunan Fransa, İngiltere, Hollanda, İspanya, Malta ve İtalyan devletleri olan Venedik, Geneviz, Papalık, Napoli gibi bir çok Avrupa ülkesi olduğu için aynı konu muhtelif ülkelerin kaynaklarına göre farklı bakış açılarından çalışabileceği için hangi ülkelerin belgelerinin esas alınacağına karar vermek gerekmektedir. Dolayısıyla bu çalışma için ayrıca İspanyol ve Fransız kaynaklarından da faydalanılması gerektiği aşikârdır. Bu kaynakların şimdiye kadar daha çok kullanılmış olması asıl eksikliğin bulunduğu Osmanlı ve Venedik belgelerinin çalışmada esas alınmasına ve tercih edilmesine sebep olmuştur.

-
- ¹⁶ *Moriskolar* (Türkçe *Müdeccel* olarak bilinir) Endelüs kökenli, Müslümanken zorla Hristiyan olan etnik gruptur. 16-17. yüzyıllar arasında, din değiştirmiş oldukları için zülmeuğramışlar ve Kuzey Afrika'ya kaçmışlardır.
- ¹⁷ Müdeccel hakkında en önemli katkılar için bkz.: M. de Epalza, "Moriscos y Andaluses en Tunez durante el siglo XVII", *Al-Andalus*, XXXIV, Madrid, 1969, s. 247-327 ; M. de Epalza ve R. Petit, *Études sur les Moriscos andalous en Tunisie*, Madrid, Instituto Hispano-Árabe de Cultura, 1973; J. D. Latham, "From Muslim Spain to Barbary : studies in the history and culture of the Muslim West", *Variorum Collected Studies Series / 246*, London, Variorum Reprints, 1986 ;
- A. Temimi, *Le Gouvernement ottoman et le problème morisque*, Zaghuan, Publications du Centre d'études et de recherches ottomans, morisques, de documentation et d'information, 1989 ;
- A. Temimi, *Bibliographie générale d'études morisques*, Zaghuan, Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information (FTERSI), 1995 ;
- A. Temimi, *Nouvelles études d'histoire morisque*, Zaghuan, Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information (FTERSI), 2000.
- ¹⁸ Osmanlı dönemindeki Kuzey Afrikalı yahudiler hakkında bkz.:
- M. Eisenbeth, "Les Juifs en Algérie et en Tunisie à l'époque turque. 1516-1830", *Revue Africaine*, T. 96, Nos 430-431, 1952, s. 114-187 ve T. 96, Nos 432-433, 1952, s. 343-384. Alger, Société historique algérienne, 1952 ;
- A. Larguèche 1999, *Les ombres de la ville: pauvres, marginaux et minoritaires à Tunis, XVIIIème et XIXème siècle*, Tunis, Centre de publication universitaire. Faculté des Lettres de Manouba, 1999 ;
- L. Lévy, *La Nation juive portugaise. Livourne, Amsterdam, Tunis, 1591-1951*, Paris, L'Harmattan, 1999
- ¹⁹ Bu konuda (yerli konsoloslar aracı olarak çalışan) bkz.: A. Pelizza, *Riammessi a respirare l'aria tranquilla. Venezia e il riscatto degli schiavi in età moderna*, Venezia, Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2013 ;
- A. Zappia, "Inserire una minoranza nello spazio cittadino moderno: il caso della comunità ebraica di Genova (1658-1737)", *Les règles des lieux. Espaces, institutions et société dans la ville moderne (XVIe-XVIIIe siècles)*. Yayınlanmak üzere.

Tez özellikle iki araştırma sahası ile ilgilidir: Birincisi, az sayıda da olsa Osmanlı belgelerinin perspektifinden Osmanlı idaresi ve Kuzey Afrika'daki "Türk" varlığıdır. Çalışmanın esasını bu saha oluştursa da, kaynak eksikliği nedeniyle ikinci bir kaynağa ihtiyaç vardır. Bu da, Kuzey Afrika'daki Osmanlı hâkimiyeti döneminde Salvago ve başka Batılı kaynaklarda olduğu gibi bazı Avrupalı seyyahlar ve görgü tanıklarının dönemin şartlarını kendi çağdaşları olan Batılılara aktarmak için kaleme aldıkları kaynaklardan oluşmaktadır.

Tezin girişinin başında yer verilen Herzenshon'un çalışması ve esirlerin tanıklığı hakkındaki akademik çalışmanın en önemli katkıları, bu ikinci alanı temsil etmekte, girişin sonunda ve sonuç kısmında yer verilen Shuval'in çalışması ise birinci ve belirleyici olan kaynakları oluşturmaktadır.

2. Akdeniz'de Kölelik Üzerine

Son yetmiş yılda, korsan savaşları ve esir ticareti konusunda yapılan araştırmalar Akdeniz'deki köleliğin çeşitli açılardan bir resminin çizilmesini mümkün kılmıştır. Esirlerin ele geçirilme şekli, mahkumların hayat şartları, fidye ve ihtida konuları bu meselenin temel inceleme alanıdır. Bilhassa korsan savaşı yarım yüzyıldan fazla süre boyunca hem konu hakkındaki spesifik çalışmalarda²⁰, hem Akdeniz tarihi hakkında genel çalışmalarda²¹, hem de diğer sentez yapmayı amaçlayan diğer çalışmalarda²² ele alınmıştır.

Bu konuyu araştırabilmek için, Fernand Braudel dışında bir başlangıç noktası bulunmaktadır. Bono'nun en önemli eserlerinden kabul edilen *I corsari Barbareschi*²³ adlı araştırmasıdır. Bu çalışma, konuya ilgiyi arttırmıştır ve ilerleyen yıllarda yeni çalışmaları beraberinde getirmiştir.²⁴ Özellikle, İtalyan, Fransız,

²⁰ C. Verlinden, "L'esclavage dans le Centre et le Nord de l'Italie continentale au Bas Moyen Âge", **Bulletin de l'Institut historique Belge de Rome**, Vol. 40, 1969, s. 93-156.

²¹ F. Braudel, **La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II**, 2 vol., Paris, A. Colin, 1949.

²² A. Tenenti, "Schiavi e corsari nel Mediterraneo orientale intorno al 1585", **Miscellanea in onore di Roberto Cessi**, Roma, Edizioni di storia e letteratura, 1958, vol. II, s. 173-185 ;

J. Mathiex, "Trafic et prix de l'homme en Méditerranée aux XVIIe et XVIIIe siècles", **Annales ESC**, IX, 2, 1954, s. 157-164 ;

M. Aymard, "Chiurmes et galères dans la Méditerranée du XVIe siècle", **Histoire économique du monde méditerranéen 1450-1650. Mélanges en l'honneur de Fernand Braudel**, Paris, 1973, s. 49-74.

²³ S. Bono, **I corsari barbareschi**, Torino, ERI, 1964.

²⁴ E. G. Friedman, **Spanish Captives in North African Early Modern Age**, Madison (WI), University of Wisconsin Press, 1983 ;

İspanyol, Anglosakson ve son senelerde Türk akademik çevrelerinde bu konuda çok sayıda çalışma yapılmıştır.²⁵

İtalya bağlamında, en geçerli çalışmalar, 1500-1800 yılları arasında tebaasından olan esirleri kurtarmak ve fidyesini ödemeye giden devlet ve rahiplik kurumlarına odaklanmaktadır.²⁶ İspanya'daki en önemli katkılar, İspanyol Mercedari ve Trinitari rahipleri hakkındadır.²⁷ Fransız tarafına baktığımızda ise, S.Boubaker²⁸ ve B.Vincent'in²⁹ dini tarikatler ve ağırlıklı olarak da insan ticareti yapan tüccarlar arasında yürütülen farklı fidyeye çeşitlerini çalıştığını görürüz.

Alanındaki en önemli isimlerden W. Kaiser ise esir ticareti konusunda, sürekli konferanslar ve seminerler düzenleyen uluslararası bir çalışma grubu kurmuştur. Kaiser'in çalışmalarında, Akdeniz'in iki kıyısı arasındaki para, bilgi, kredi ve garanti

C. Manca, **Il modello di sviluppo economico delle città marittime barbaresche dopo Lepanto**, Napoli, Istituto Universitario Navale, 1982 ;

B. et L. Bennassar, **Les Chrétiens d'Allah. L'histoire extraordinaire des renégats (XVIe-XVIIe siècles)**, Paris, Perrin, 1989 ;

İ. Bostan, **Adriyatik'te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler (1575-1620)**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009.

²⁵ Son senelerde yayınlanan bu ve buna benzer konularda birkaç bibliyografya eserleri için bkz.:

A. Stella, **Histoires d'esclaves dans la Péninsule ibérique**, Paris, Editions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 2000 ;

C. Zwierlein, "Early Modern History", M. Dabag, A. Lichtenberger Ed., **Handbuch der Meditterranistik. Systematische Mittelmeerforschung und disziplinäre Zugänge**, Munich, Wilhelm Fink, 2015 ;

R. Barazzutti, **Bibliographie complémentaire a celle du volume du Dictionnaire des Corsaires et Pirates paru sous la direction de Gilbert Buti et de Philippe Hrodej**, Paris, CNRS Editions, 2013.

²⁶ J. A. Martínez Torres, **Prisioneros de los infieles: vida y rescate de los cautivos cristianos en el Mediterráneo musulmán (siglos XVI-XVII)**, Barcelona, Edicions Bellaterra, 2004 ;

J. A. Martínez Torres, "Corso turco-berberisco y redenciones de cautivos en el Mediterraneo occidental (siglos XVI-XVII)", Wolfgang Kaiser (Ed.), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, Xve-XVIIIe siècles**, Roma, École française de Rome, 2008, s. 83-107.

²⁷ Bu konuda en şöhretli ve bilinen tarihçiler : Martínez Torres, en önemli eserleri için bkz. yukarıdaki dipnot 24; R. Benítez Sánchez-Blanco, "La tramitación del pago de rescates a través del reino de Valencia. El último plazo del rescate de Cervantes", Wolfgang Kaiser (Ed.), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, Xve-XVIIIe siècles**, Roma, École française de Rome, 2008, s. 193-217 ;

F. Andújar Castillo, "Los rescates de cautivos en las dos orillas del Mediterráneo y en el mar (alafías) en el siglo XVI", Wolfgang Kaiser (Ed.), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, Xve-XVIIIe siècles**, Roma, École française de Rome, 2008, s. 136-137.

²⁸ S. Boubaker, "Réseaux et techniques de rachat des captifs de la course à Tunis au XVIIIe siècle", Wolfgang Kaiser (Ed.), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, Xve-XVIIIe siècles**, Roma, École française de Rome, 2008, s. 25-46.

²⁹ B. Vincent, "Procédures et réseaux de rachats de captifs dans l'Espagne des XVIe-XVIIe siècles", Wolfgang Kaiser (Ed.), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, Xve-XVIIIe siècles**, Roma, École française de Rome, 2008, s. 123-134.

akışının gerçekleşmesini mümkün kılan mekanizmaları incelemektedir. Özellikle de, Kaiser'e göre, insan ve emtia ticareti Akdeniz'in önemli liman şehirleri olan Livorno, Cenova, Marsilya, Valensiya, Palermo, Cezayir, Tunus ve Trablus arasında ağ oluşturarak birleştirmiştir.³⁰

Daniel Hershenzon, hem Anglosakson³¹ hem de Fransız çevrelerinde çalışan bir İsraili tarihçidir. Kaiser'in yoluna benzer bir metodla, aynı konuda çok ilgi çekici bir çalışmaya imza atmıştır. Hershenzon araştırmasında³² birbirinden bağımsız gibi görünen iki belgeyi birbiriyle irtibatlandırmıştır: Biri Hıristiyan mahkumların Mağribliler tarafından ele geçirilişi ve onların kurtarılması için harekete geçirilen mekanizmalar, diğeri Akdeniz'deki stratejik bilgilerin üretimi ve dolaşımıdır.³³ Onun düşüncesine göre, "kurumsallaşmış diplomatik kanalların yokluğunda, esirler, Akdeniz'in iki kıyısı arasında stratejik belgelerin üretimi ve aktarımı için önemli bir rol oynamıştır."³⁴

«Esirler vardıklarında sorgulanıyorlardı; eve gönderdikleri mektuplar düşman korsanların ya da donanmaların hareketleri hakkında birçok bilgi içeriyordu; ayrıca

³⁰ Bu konudaki en yeni ve en heterojen katkılar olduğu için önemi büyük çalışmalar için bkz. : Wolfgang Kaiser (Ed.), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, Xve-XVIIIe siècles**, Roma, École française de Rome, 2008 ;

J. Dakhli, B. Vincent ve W. Kaiser (Ed.), **Les musulmans dans l'histoire de l'Europe**, 2 vol., Paris, Albin Michel, 2011 ve 2013.

³¹ Son 15 senede Kuzey Afrika'daki korsan faaliyetleri ve toplumu hakkında Robert C. Davis ve Nabil Matar özellikle İtalyan, Arap ve İngiliz kaynak ve arşiv belgelerini kullanarak önemli bir katkıda bulunmuştur. Bkz.:

R. C. Davis, **Christian Slaves, Muslim Masters: White Slavery in the Mediterranean, the Barbary Coast, and Italy, 1500-1800**, New York, Palgrave Macmillan, 2003 ;

N. Matar, **Turks, Moors and Englishment in the Age of Discovery**, New York, Columbia University Press, 1999; N. Matar, **Britain and Barbary, 1589-1689**, Gainesville, University of Florida Press, 2005 ;

Ibidem, **British Captives in the Mediterranean and the Atlantic: 1563-1760**, Leiden, Brill, 2014 ;

G. MacLean ve N. Matar, **Britain and the Islamic World, 1558-1713**, Oxford, Oxford University Press, 2011.

³² D. Hershenzon, Moving Captives, Moving Knowledge: Early Modern Informational Networks, "The Informational Fabric of the Premodern Mediterranean, 1400-1800", **14th Mediterranean Research Meeting, European University Institute**, Mersin, Turkey, March 2013.

³³ Kuzey Afrika'nın siyasi ve ekonomik ilişkileri ve Kuzey Afrika - Osmanlı İmparatorluğu arasındaki Mağrip korsanlarının rolü hakkında daha fazla bilgi için Bkz.:

İ. Bostan, "Garp ocaklarının Avrupa ülkeleri ile siyasî ve ekonomik ilişkileri, 1580-1624", **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, 4. baskı, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006. s. 261-283; E. S. Gürkan, "The centre and the frontier: Ottoman cooperation with the Nord Africa corsairs in the sixteenth century", **Turkish Historical Review**, 1, vol. 2, Brill, 2010, s. 125-163.

³⁴ M. Bosco, "Il commercio dei captivi nel Mediterraneo di età moderna (secc. XVI-XVIII). Orientamenti e prospettive attuali di ricerca", **Cromohs (Cyber Review of Modern Historiography)**, 18, 2013, (s. 57-82.) s. 14.

uzun kayıtlar, kentsel topoğrafyalar oluşturuyor ve esir tutuldukları şehirlerin haritalarını çiziyorlardı.»³⁵ Hershenzon'a göre Portekizli, İspanyol, İngiliz esirlerin, Avrupalılar'ın Afrika ve Amerika hakkındaki bilinçlerinin artmasında oynadıkları rolü, yalnızca az sayıdaki okuryazar esirlerin³⁶ - ki bunlar Hıristiyan esirler içinde bir azınlıktı³⁷ - basılmış olan incelemeleri ve hatıratına dayanarak değerlendirmek yeterli olmaz.

Buna karşın, Akdeniz'de esirler günlük ve haftalık olarak bilgi ve haber üretmekte ve dolaşıma sokmaktaydı.³⁸ Nitekim Emrah Safa Gürkan'ın yaptığı gibi, korsanların da Avrupa ve Kuzey Afrika hakkında bilgi toplamak için esirleri kullanması incelenebilmektedir.³⁹ Michele Bosco ise, Hershenzon'un Akdeniz'de kölelik üzerine yeni bir düşünme biçimi önerdiğini ve pasif öznelere olarak addedilen -Hıristiyan ve Müslüman rehinelere, kaçaklar, mühtediler- esirleri, 'Kafir Berberler'in dünyası hakkında aktif bilgi kaynakları olarak sunduğunu ileri sürmektedir.⁴⁰

3. Kuzey Afrika'da Türk Varlığına Dair

Tal Shuval⁴¹, Cezayir'deki Osmanlı denetiminin, imparatorluğun geri kalanında geçerli olan etkenlerden etkilendiği varsayımından yola çıkarak, Hess'in

³⁵ Tercüme edilen alıntı şöyledir: «Captives were interviewed upon arrival; they sent home letters replete with information about enemy corsairs or fleet movements; they also composed lengthy chronicles and urban topographies and drew maps of the cities of their captivity». Bkz.:

M. Bosco, "Il commercio dei captivi nel Mediterraneo di età moderna (secc. XVI-XVIII). Orientamenti e prospettive attuali di ricerca", **Cromohs (Cyber Review of Modern Historiography)**, 18, 2013, s. 14.

³⁶ Örnek olarak 16. yüzyılın son döneminde İspanyol ve Portekiz yazarlar tarafından hazırlanan 3 eser gösterilmiştir: L. de Marmol Carvajal, **Descripción General de África**, Granada, 1573 ; D. de Torres, **Relación del origen de los xarifes y del estado de los reinos de Marruecos, Fez, y Tarudante**, Sevilla, 1586; D. de Haedo, **Topografía e historia general de Argel**, Valladolid, 1612.

³⁷ Hershenzon Lisa Voigt'in eserine atıf ediyor: **Writing Captivity in the Early Modern Atlantic. Circulations of Knowledge and authority in the Iberian and English imperial worlds**, Virginia, University of North Carolina Press, 2009.

³⁸ Bu konuda bkz. : G. Fiume, "Lettres de Barberie : esclavage et rachat de captifs siciliens (xvie-xviiiè siècle)", **Cahiers de la Méditerranée 87, 2013 : Captifs et captivités en Méditerranée à l'époque moderne**, s. 229-253.

³⁹ E. S. Gürkan, "The centre and the frontier: Ottoman cooperation with the Nord Africa corsairs in the sixteenth century", **Turkish Historical Review**, 1, vol. 2, Brill, 2010, s. 125-163.

⁴⁰ M. Bosco, "Il commercio dei captivi nel Mediterraneo di età moderna (secc. XVI-XVIII). Orientamenti e prospettive attuali di ricerca", **Cromohs (Cyber Review of Modern Historiography)**, 18, 2013, s. 57-82.

⁴¹ Tal Shuval Tel Aviv Open University'de görev yapmaktadır, doktorasını Aix-en-Provence'da 2000 senesinde tamamlamıştır. Kuzey Afrika'da Osmanlı İdaresi üzerine çalışmıştır. Bkz: T. Shuval, "Households in Ottoman Algeria", **The Turkish Studies Association Bulletin**, 24:1, Spring 2000, s. 41-64 ; "Cezayir-i Garp: Bringing Algeria Back into Ottoman History", **New Perspectives on Turkey**, 22, 2000, s. 85-114.

eserini temel almaktadır⁴². Shuval'e göre, Cezayir eyaletinin oynadığı rolün, 16. yüzyılın sonundan itibaren değiştiği görülmektedir. Osmanlı denetimindeki Cezayir, Osmanlı-Habsburg Savaşı'nda Batı Akdeniz'in kontrolü için etkin ve stratejik bir cepheyken, daha sonraki yüzyıllarda imparatorluğun önemsiz ve ücra bir eyaleti haline gelmiştir.

Güncel gelişmelerden hareketle özellikle '90'ların sonu 2000'lerin başından bazı çalışmalara (Osmanlı Mısır'ı, Musul'u ve Kudüs'ü üzerine)⁴³ atıfta bulunarak, 17. yüzyılda imparatorluğun birçok bölgesinde isyan ve merkezkaç kuvvetlerinin yaygın olduğu, dolayısıyla Cezayir'in de bir istisna olmadığını yazmaktadır. Çöküş hakkındaki bu basit paradigmadan tatmin olmayan Shuval, bunun yerine Osmanlı'nın çöküşünün neden ve belirtilerine dair olduğu düşünülen süreçlere yoğunlaşmayı önermektedir.⁴⁴

Daha önceki tarih yazımına yöneltilen ilk suçlama, Cezayir'in *unicum*, yani biricik olarak ele alınmasıdır. Henüz 1800'lerin sonunda mevcut olan bu fikir⁴⁵, üç eyaletin uzun bir süredir neredeyse bağımsız olduğu üzerine yoğunlaşmaktadır.

Buna karşılık, Kuzey Afrika'daki merkez-çevre ilişkilerinin doğasına⁴⁶ ilişkin en az iki farklı fikir vardır. Birincisi, Mantran ve Raymond'a göre⁴⁷, üç eyaletteki rejim değişikliğine rağmen, Fransız işgaline kadar bu eyaletler hem İstanbulca hem

⁴² A. C. Hess, **The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth-century Ibero-African Frontier**, Chicago and London, University of Chicago Press, 1978.

⁴³ Mısır için bkz.: J. Hathaway, **The Politics of Households in Ottoman Egypt: The Rise of the Qazdaglis**, Cambridge, Cambridge University Press, 1998; Mosul için bkz.: D. R. Houry, **State and Provincial Society in the Ottoman Empire: Mosul, 1540-1834**, Cambridge and New York, Cambridge University Press, 1997; Kudüs için bkz.: D. Ze'evi, **An Ottoman Century: The District of Jerusalem in the 1600s**, Albany, State University of New York Press, 1996.

⁴⁴ Osmanlı gerileme paradigması için bkz.: H. Gerber, **State, Society, and Law in Islam: Ottoman Law in a Comparative Perspective**, Albany, State University of New York Press, 1994; C. Kafadar, "The Question of Ottoman Decline", **Harvard Middle Eastern Review**, 4, 1997-1998, s. 30-75.

⁴⁵ H.D. De Grammont, **Histoire d'Alger sous la Domination Turque (1515-1830)**, Paris, Ernest Laroux Editeur, 1887; B. McGowan, "The Age of the Ayans", Halil İncik and Donald Quataert (Ed.) **An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914**, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, s. 637-758; E. Mercier, **Histoire de l'Afrique Septentrionale (Bérbérie) depuis les Temps les Plus Reculés jusqu'à la Conquête Française (1830)**, vol. III, Paris, Ernest Laroux Editeur, 1891.

⁴⁶ Wallerstein'in ünlü Merkez-Çevre ilişkisi tanımını anımsatmaktadır. Bkz.: I. Wallerstein, **The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century**, New York and London, Academic Press, 1974.

⁴⁷ R. Mantran, "Le Statut de l'Algérie, de la Tunisie et de la Tripolitaine dans l'Empire Ottoman", Robert Mantran Ed., **L'Empire Ottoman du XVIe au XVIIIe siècle**, London, Variorum, 1984, s. 3-14; A. Raymond "Les Provinces Arabes (XVIe siècle-XVIIIe siècle)", Robert Mantran Ed., **Histoire de l'Empire Ottoman**, Paris, Fayard, 1989, s. 341-420.

de kendilerince Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak görülüyordu. Bu yaklaşım akademik çevrelerce tamamen kabul görmediyse de, bu alandaki çalışmaları uzun süre boyunca etkisi altına almıştır. İkinci teorinin başlıca destekçileri arasında sömürgeci Fransız tarihçileri bulunur, bu tarihçiler Fransız işgalini meşru kılmak amacıyla 1830'da Cezayir'in zaten bir sömürge olduğunu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığının yalnızca görünüşte kaldığını savunuyorlardı.

Son tahlilde, bu görüşe katılan bazı tarihçiler⁴⁸, sömürge döneminde çok öncesinden itibaren Kuzey Afrika'da üç farklı ulus ya da proto-ulustan bahsetmenin mümkün olduğu görüşünden hareketle yorum yapmayı tercih etmektedir. Shuval'a göre esasen, yerel tarihçilerin düştüğü hataya düşmemek için, eyaletlerin tarihi imparatorluğun tarihiyle beraber düşünülmelidir. Yerel tarihçiler sadece bir eyalet üzerine odaklandıkları için, yerel tarihin Osmanlı İmparatorluğu'nu tümünden etkileyen daha büyük bir sürecin fazları olduğunu görememekte ya da anlayamamaktadır.⁴⁹

Osmanlı tarihçisi Andrew Hess, Braudel'in Akdeniz'i bir bütün olarak gören yorumuna karşı, 16. yüzyılda İber-Afrika sınırları üzerine yaptığı çalışmada⁵⁰ Akdeniz dünyasının birbirinden belirgin biçimde farklı kültürlere ayrıldığını savunur. Benzer şekilde, 18. yüzyılda Osmanlı denetimindeki Kuzey Afrika üzerine yaptığı çalışmada A.Hess⁵¹, imparatorluğun tarihini bir bütün olarak anlayabilmek için, Kuzey Afrika'daki olayları Osmanlı İmparatorluğu çerçevesinden karşılaştırmıştır. Siyasal *Adem-i merkezîyetçilik* (desentralizasyon) olduğu anda imparatorluğun bağlılığını koruduğunu göstermektedir. Shuval'e göre, Hess'in yorumu daha ikna edicidir.

⁴⁸ J. Wansbrough, "The Decolonization of North African History", **Journal of African History**, 9, 1968, s. 643-650; N. Saidouni, "Tabiat al-kitabat al-tarikhiyya haul al-fatra al-uthmaniyya min tarikh al-Jaza'ir", **Al-majala al-arikhiyya al-misriyya**, 25, 1978, s. 149-177; M. Le Gall, "Forging the Nation-State: Some Issues in the Historiography of Modern Libya", M. Le Gall and K. Perkins Ed., **The Maghrib in Question: Essays in History and Historiography**, Austin, University of Texas Press, 1997, s. 95-109.

⁴⁹ Hathaway, Khoury, Ze'evi'nin çalışmalarından bahsediliyor. Bkz.: yukarıda, not 42.

⁵⁰ C. Zwiwerlein, "Early Modern History", M. Dabag, A. Lichtenberger (Ed.), **Handbuch der Mediterranistik. Systematische Mittelmeerforschung und disziplinäre Zugänge**, Munich, Wilhelm Fink, 2015; A. Hess, "The Forgotten Frontier: The Ottoman North African Provinces During the Eighteenth Century", T. Naff ve R. Owen Ed., **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, 1977. s. 3.

⁵¹ A.g.m. s. 74-88.

BİRİNCİ BÖLÜM

KUZEY AFRİKA'DAKİ TOPLUM YAPISI VE ÖZELLİKLERİ: TUNUS VE CEZAYİR ÖRNEĞİ

1. Türklerin Tunus'a Gelişi ve Hâkimiyet Kurması

Tunus'taki toplum yapısını belirleyen temel ayırım, etnik köken ya da din değil, askeri ve siyasi hiyerarşideki konumdu. Osmanlı Türklerinin ve Hanefilerin ayrıcalıklı konumda olma sebepleri mezhepleri değil, Yeniçeriler olarak askeri alanı tekelleri ve hâkimiyetleri altına almış olmalarıydı.

Osmanlı idaresi döneminde Tunus yönetiminin en belirgin özelliği askeri amaçlara göre örgütlenmiş olmasıydı.⁵² Bu örgütlenme, büyük ölçüde 1574 yılında Osmanlıların Tunus'u fethinden sonra Hafsi aristokrasisinin yerini alan yeniçeriler ve korsanlar tarafından oluşturuldu.⁵³ Ortaya çıkan ve çeşitli katmanlardan oluşan yeni toplum yapısı, eski Muvahhid ve Hafsi kalıntılarından, Anadolu'dan gelenlere, doğudan ve batıdan gelerek din değiştirenlerden, itibar ve servet kazanmak için yeni maceralar arayanlara kadar pek çok kişiyi barındırmaktaydı.

Hafsiler döneminde (1229-1574) askeri görevler için gelen Türkler, bölgenin fethinden sonra Kuzey Afrika boyunca kurdukları yeni idare sisteminin sosyal ve askeri düzeninde başat bir rol oynamaya başladılar.⁵⁴ Osmanlıların bölgeye gelişi, 1492 sonrası İspanya'nın Kuzey Afrika'da etkinlik kurma çabalarına bir tepki olarak gelişti. Oruç Reis ve kardeşi Hızır Reis, Tunus'a gelmiş ve Hafsilerle yaptıkları anlaşma gereği Tunus

⁵² T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle**, Tunis, Publications de l'Université de Tunis, 1977.

⁵³ R. Brunschvig, **La Berbérie Orientale sous les Hafsides des origines à la fin du XVe siècle**, II vol., Alger, Institut des Etudes Orientales, 1940-1947. s. 46-52, ve s. 166-167.

⁵⁴ "Après avoir offert leurs services militaires aux Hafsides, les Turcs constituèrent l'asse socio-militaire du nouveau régime" bkz.: T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque ...**, s. 33.

limanlarını bir üs olarak kullanma hakkı elde ederek, karşılığında ise Avrupalı gemilerden aldıkları ganimetin beşte birini Hafsi sultanına vermişlerdi.⁵⁵

Batı Akdeniz’de Barbaros kardeşler Hızır ve Oruç Reis⁵⁶ ile daha az bilinen ancak eşit oranda tehlike arz eden Doğu’dan gelen korsanların ortaya çıkışı Osmanlılar için bir fırsat doğurmuştu. Bu korsanların Osmanlı İmparatorluğu için hizmetlerini önemli kılan, Kemal Reis ve Burak Reis vakalarının tersine, Kuzey Afrika’da birkaç sene içinde kendilerini bir üs edinebilmesidir. Öncelikle Tunus ve Cerbe gibi yerel idarecilerin himayesinde faaliyet gösterdikten sonra iki kardeş, kıyı *presidios*larındaki İspanyol garnizonlarını ve Habsburg’un etkisiz yerel müttefiklerini alt etmeyi başarmış, 1516’da Cicel, Cezayir ve Şerşel’i, 1517’de ise Tenes ve Tlemsen’i fethetmişlerdir.⁵⁷ Zaten Hafsi döneminde siyasî, idarî ve askerî kritik görevlerin çoğunluğu bölgeye sonradan gelen yerli olmayan unsurlar tarafından gerçekleştirildiği gibi Osmanlılar döneminde de bu durumun sürdüğü anlaşılmaktadır.⁵⁸

Mağrib olarak da isimlendirilen bölgeye yerleşen Türkler ile yerli Araplar arasında bazı farklılıklar kendini gösteriyordu. Fiziksel görünüş yanında giyim şekli,⁵⁹ dil, farklı coğrafya ve tarihsel süreçler sonucu oluşan gelenek ve görenekler de ayrıydı. Dahası Anadolu’dan gelenler Hanefî mezhebinin esaslarını takip ederken, Tunus’ta yaşayanlar ise Maliki mezhebine bağlı idi. Ancak buna rağmen toplumun dinamiklerini mezhebi ya

⁵⁵ A. b. Abî d-Diâf, **İthâf ahl az-zamân bi ahhâr mulûk Tûnis wa ‘ahd al-amân**, Tunis, Publication de l’Université de Tunis, 1971. cüz I, s. 9; M. Maksudoğlu, “Tunus’un Osmanlı Devletinden Ayrılması”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Sayı 4, 1986, s.137.

⁵⁶ Barbaros Kardeşlerinin Kuzey Afrika’ya yerleşmesi hakkında bkz.: S. Soucek, “The rise of the Barbarossas in North Africa”, **Archivum Ottomanicum**, 3, 1971. s. 238-250. Bu makalede Barbaros Kardeşler’in teşebbüsleri hakkında kapsamlı bilgi veren hem Batılı hem de Osmanlı kaynaklarına yer verilmektedir.

⁵⁷ A. Hess, *The Forgotten Frontier: The Ottoman North African Provinces During the Eighteenth Century*, T. Naff ve R. Owen Ed., **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, 1977. s. 129.

⁵⁸ T. Bachrouh, **Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle**, s. 34; R. Brunschvig, **La Berbérie Orientale sous les Hafsides des origines à la fin du XVe siècle**, II vol., Alger, Institut des Etudes Orientales, 1940-1947. II, s. 80-81; L. Africain, **Description de l’Afrique : tierce partie du monde**. / Ebu Ali Liyun (Afrikalı Leon) Vezzan Hasan b. Muhammed Zeyyati Hasan Vezzan, 957/1550. Frankfurt am Main, Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993. s. 387; İbn Abî Dînâr al-Qayrawânî, **al-Mu’nis fi ahhâr Ifrîqiya wa Tûnis**, II baskı, Tunis, 1350. Çev. Pelissier et Rémusat, “Histoire de l’Afrique”, 1 vol., Paris, 1845., s. 156.

⁵⁹ Türk örf ve gelenekler hakkında bkz.: İbn Abî Dînâr al-Qayrawânî, **al-Mu’nis fi ahhâr Ifrîqiya wa Tûnis**, s. 271.

da dini ayrımlar değil, askeri amaçlar şekillendiriyordu. Bu düzenin temel unsurlarından biri olan yeniçeriler eyaletin tebaası sayılıyor ve başkent Tunus'ta oturuyorlardı. Başkentte ve taşrada görev almadıkları zaman genelde ocaklarında bulunuyor ve kıyı şeridinden pek uzaklaşmıyorlardı. Tunus'ta bulunan söz konusu kıyı şehirleri: Tabarka, Bizerte, Porto-Farina⁶⁰, Halkulvâd,⁶¹ Kelibia, Hammamet, Sus, Monastır, Mehdiye, Sfaks, Cerbe, Beca, le Kef, Kayrevan, Gafsa olarak sıralanabilir.⁶²

Bir başka topluluk olan leventler⁶³, temelde doğudan gönüllü olarak gelenlerden oluşuyordu. Genellikle Mora, Ege Adaları, Adana, Kıbrıs, İskenderiye limanlarından başlayıp çeşitli aktarmalardan sonra Kuzey Afrika'ya ulaşıyorlardı. İsimlerinin kökenine bakıldığında onların özellikle Anadolu'dan geldikleri anlaşılmaktadır. Bunlar: Üsküdar, Sinop, Ankara, Edirne, Urfa, Akhisar, Bodrum, Bosna, Bergama, Diyarbakır, Denizli, Sivas, Antep, Konya, Kütahya, Menteşe, Manastır, Tokat, Rodos, Sakız, Selanik, Sofya olarak sıralanabilir. Arap ülkelerinden gelenlerse genelde Bağdat, Mısır, Mekke ve Medine'den geliyorlardı.⁶⁴ Bunlar çeşitli mesleklere sahipti, bunlardan bazıları: bostancı, denizci,⁶⁵ bakırcı, bıçakçı, boyacı, terzi, hattat, sarraf, attar, kuyumcu, bozacı, tavukçu, kahveci ve benzeri idi.

Askeri alanda Osmanlı Türkleri üstünlüklerini etnik gruplar arasında öne çıkararak kabul ettirdiler. Kendileri dışında bir grubun içlerine girmesine de izin vermediler.⁶⁶ Koca Sinan Paşa, 1574 Ekiminde katıldığı Tunus seferinden İstanbul'a dönmeden önce sefere katılan 101. Yeniçeri birliğini bölgede güvenliği sağlamakla görevlendirdi. 16. ve 17. yüzyıl yeniçeri defterleri muhafaza edilmediğinden sayıları Avrupalı kaynaklar

⁶⁰ Arapçası "Ghar al Milh" veya "Ghar el Melh".

⁶¹ Fransızcası "La Goulette".

⁶² Arşiv A.G.G.T., carton 169, dossier 895 bis, doc. 294.

⁶³ İdris Bostan, **Adriyatik'te Korsanlık**, s.17.

⁶⁴ Arşiv A.G.G.T., carton 169, dossier 895 bis, doc. 294. Bkz.: T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle**, s. 34.

⁶⁵ Orijinal metninde "bahri" olarak geçiyor. Bkz.: T. Bachrouch, a.e. , s. 34.

⁶⁶ P. Grandchamp, "Une mission délicate en Barbarie au XVIIe siècle", **Revue Tunisienne**, 1937. s. 479.

tarafından 4000 olarak açıklanmaktadır.⁶⁷ Ancak Al-Wazir es-Sarraç⁶⁸ 3000 kadar olduklarını belirtmektedir.⁶⁹ Yusuf Dayı'nın 1628'deki savaşta bünyesine kattığı 1000 askerle birlikte sayılarının toplamda 4000'e ulaştığı belirtilir.⁷⁰

Tunus seferi hakkında Rumûzî'nin⁷¹ ve Hacı Âli Efendi'nin⁷² eserleri bulunmaktadır: Rumûzî, "Nâme-i Futûh-ı Yemen" adlı eserinin altıncı bölümünde Koca Sinan Paşa'nın seferini tasvir ederken "Buradan, 'kubbe vezirliği' payesi ile Divan-ı Hümayun'a gelip Tunus'un istirdadi için serdar tayin edilerek İspanyollardan Tunus ve Halkulvâd'ı aldı" diye yazmaktadır.⁷³ Rumûzî "Târih-i Feth-i Yemen" olarak da bilinen eserini Yemen defterdarlığı sırasında yazmıştır ve bu en önemli eserdir. Kitapta, Yemen valilerinin kötü idareleri sonucunda Osmanlı yönetimine isyan eden, hatta Portekizliler'le birlik olan Zeydî imamı Mutahhar'ı 974'te (1567) bastırmakla görevlendirilen Mısır Beylerbeyi Sinan Paşa'nın Yemen'deki fetihleri anlatılmaktadır. Buradaki olayları yakından izleyen Rumûzî mesnevi tarzındaki eserini Sinan Paşa'nın emriyle kaleme almıştır. Üç bölümlük eserin birinci bölümü başlangıçtan Sinan Paşa'nın fetihlerine kadar gelen bir Yemen tarihidir. İkinci bölümde ise Sinan Paşa'nın 976-978

⁶⁷ J. Pignon, "Osta Moratto Turcho Genovese, Dey de Tunis (1637-1640)", *Les Cahiers de Tunisie*, 3, 1955. s. 305-306.

⁶⁸ M. al-Wazîr as-Sarraç, *Al-Hulal as-sundusiyya fi-l-âhbar at-tûnusiyya*, yazarıdır. Tunus bölgesinin tarihi üzerine Araplar'ın fethinden yazarın yaşadığı çağa kadar olan dönemi kapsayan çok ciltli bir eserdir. Eser 1137/1724-1725 ile 1140/1727-1728 tarihleri arasında kaleme alınmıştır. bkz. Abdeselem *Les Historiens Tunisiens*, s. 15.

⁶⁹ M. al-Wazîr as-Sarraç, *Al-Hulal as-sundusiyya fi-l-âhbar at-tûnusiyya*, s. 198.

⁷⁰ T. Bachrouch, *Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle*, dipnot 7, s. 35; "De 150 odas, la milice passe à 199. ; Mustapha Laz en ajouta une dernière pour faire les deux cents." M. al-Wazîr as-Sarraç, *Al-Hulal as-sundusiyya*, II vol., s. 242

⁷¹ Rumûzî, 927-990 h./ 1521-1582 yılları arasında yaşamış Osmanlı şairi ve tarihçidir. Adı Mustafa'dır. Eserinden medrese tahsili gördüğü, Arapça ve Farsça bildiği anlaşılmaktadır. Bilinen ilk görevi başdefterdarlık vâridât kâtipliğidir. Daha sonra sipahi bölüğüne geçti. Ardından Mısır Defterdarlığı'nda muhasebeci oldu. Mısır'da üç beylerbeyi döneminde bu görevini sürdürdükten sonra Yemen defterdarlığına getirildi. Koca Sinan Paşa tarafından Yemen isyanlarının bastırılması sırasında anlaşma sağlamak üzere 977'de (1570) İmam Mutahhar'a elçi olarak gönderildi. Muhtemelen Sinan Paşa ile birlikte Yemen'den ayrıldı ve onun yanında Tunus seferine katıldı (982/1574). Bkz.: Sedat Şensoy, "Rummâni" içinde *DİA*, cilt. 35, s. 244.

⁷² Hacı Ali Efendi (ö. 1675-1676), 17. yüzyılın ikinci yarısında yaşam Osmanlı bir tarihçidir. Ahmed Paşa'nın (ö. 1652) valiliği döneminde Mısır'da kâtip olarak görev yapmıştır ve o sırada Barç al-Yamani fi al-Fath al-Utmani adlı Arapça eserini Ahbarü'l-Yemani adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir. *Ahbarü'l-Yemani* eserinde Sinan Paşanın Tunus ve Halkulvâdî fethinden bahsetmiştir.

Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, 3. cilt, İstanbul, Meral Yayınevi, 1915-1924.

⁷³ Bkz. Hulusi Yavuz, *Yemen'de Osmanlı İdaresi ve Rumuzi Tarihi 923-1012/1517-1604*, I. Cilt, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2003. s. CXXXI ve CXLIV ; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 340.

h./1569-1571 yılları arasında Yemen’de Zeydiler’e karşı mücadelesi, üçüncü bölümde Tunus’taki Halkulvâd Kalesi’nin İspanyollar’dan alınışı (982 h./1574) anlatılmaktadır.

Osmanlı fethi sonrası Kuzey Afrika toplumunda yeni bir unsur da kuloğullarıydı. Garp Ocaklarında azınlıkta olan Türk nüfusu Anadolu’dan yapılan asker sevkinden ziyade yerli kadınlarla yapılan evlilikler sonucu doğan çocuklarla artmaktaydı. Yeniçeri oldukları için evlenme imkânı bulamayanlar kışlalardaki hizmetlerini terk ederek yerli halkla evlenebiliyorlardı. Ayrıca nüfuzlu ailelerle kurdukları evlilik bağları sayesinde toplumdaki konumları güçlendiği gibi iki toplum arasında kuloğulları denilen yeni bir sınıfın da oluşmasına yol açtı.⁷⁴ İlk bakışta bunların Hanefî azınlık ile Malikî çoğunluk arasından arabulucu olarak bir köprü vazifesi görmüş olabileceği düşünülebilir. Ancak Kuloğullarına kötü muamele edilerek onlar dışlandılar.⁷⁵

Temelde Hanefî azınlık toplumun geneline hâkimdi ve askeri, siyasi-idari, dini görevler onların sorumluluğundaydı ve kendilerine rakip olabilecek herhangi bir grubun sivrilmesine de izin vermiyorlardı. Din değiştirerek Müslüman olanlar da Hristiyan kökenleri nedeniyle güvenilir bulunmuyor *sonradan görme* şeklinde adlandırılıyorlardı.⁷⁶ Yeniçerilerin sayıları genellikle Hanefî sayıları takip edilerek anlaşılmaktadır. Tunus’ta 1882 yılında 3339 Hanefî bulunuyordu 1989’u garnizonda diğerleri ise imam, öğretmen ve gençler ile yaşlılardan oluşuyordu.⁷⁷ Bizerte bölgesinde toplam 4534 hanefî erkek bulunuyordu, garnizonda ise sadece 384 asker vardı.⁷⁸ Yeniçeri askeri yapısına bakıldığında, en başta 199 oda olmak üzere, her odada takriben 20 yeniçeri bulunuyordu. Yeniçeriler, yoldaşlara, yoldaşlar odabaşlarına, odabaşlar

⁷⁴ T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle**, s. 35; O. Koloğlu, **Türk Korsanları**, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012.

⁷⁵ “sont considérés comme batards et dégénérés et sont moins prisés que les renégats et les Turcs de naissance” bkz. P. Grandchamp, “Une mission délicate en Barbarie au XVIIe siècle”, s. 487.

⁷⁶ Bachrouch’un kitabında “parvenus” kelimesi bulunmaktadır. T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque**, s. 36.

⁷⁷ A.e. dipnot. 11, s. 36. Bkz.: Arşiv A.G.G.T., carton 169, dossier 895 bis, doc. 288 et 294.

⁷⁸ A.e. dipnot 12, s. 36. Bkz.: Arşiv AGGT doc. 275.

bölükbaşlarına, bölükbaşlar ise ağalara karşı sorumluydu. Askeri hiyerarşi bu şekilde gelişmişti.⁷⁹

Bachrouch'a⁸⁰ göre bu hiyerarşi zamanla yeniçeriler arasında bağımsız bir tutum geliştirmenin önünde en büyük engellerden biri oldu.⁸¹ Tunus'ta "Türk" kelimesi deyince akla yeniçeriler geliyordu. Aralarında paralı profesyonel askerler, gönüllüler, maceraperestler, issiz güçsüz takımı gibi pek çok toplum kesiminden kişiler bulunuyordu. Yeniçeri olmanın başlıca avantajlarından biri de düzenli maaş, saygınlık ve sosyal mevki sahibi olma arzusuuydu. Yeniçeriler için merkezden uzak olmak aynı zamanda kontrolden uzak olmak demektir zaten bu dönemde İstanbul'daki yeniçeriler dizginlenemezken bölgede bunun şartlarını sağlamak oldukça zordu. Yeniçeriler kendi iktidarlarını kurmak için uygun zemin kolluyorlardı. Bu hareket, zaman içinde Kuzey Afrika eyaletlerinde bir çeşit muhtariyet, özerk bir yapı oluşmasının yolunu açtı.

Nitekim Yeniçeriler sık sık huzursuzluk çıkarıp idari işlere karışarak merkezden Padişah'ın onayıyla gönderilen Paşa'nın etkisini kırmaya çalışmışlardır. Yeniçeri subaylarının ve bölükbaşların Yeniçeri askerlerine kötü muamelesi gerginliği artırmış ve Divandaki toplantı sırasında 2 Muharrem 1000/20 Ekim 1591 de, Yeniçeriler ansızın baskın gerçekleştirerek, bölükbaşlarını öldürmüşlerdir.⁸²

Yusuf Dayı,⁸³ Yeniçerilerin sayısını artırmak istediğinde bu maliye için ek yük getirdi ve bu nedenle Yeniçeri maaşları meblağın takriben dörtte biri oranında azaltmak

⁷⁹ T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque**, dipnot 13, s. 36 alıntı İbn Abî Dînâr al-Qayrawânî, **al-Mu'nîs fî ahbâr Ifrîqîya wa Tûnis**, s. 271.

⁸⁰ Taoufik Bachrouch Tunus'da Osmanlı dönemi tarih yazımının üç kurucu isminden birisidir, Arap kaynaklarına dayanarak "Tunus otonomisi" teorisini geliştiren Charles-Andre Julien'in çığır açan çalışmalarını sürdürmüş ve zaman zaman eleştirmiştir. Bachrouch'un temel akademik araştırma alanı 17. yüzyıldır. (**Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle**). Bkz. A. Moalla, **The Regency of Tunis and the Ottoman Porte, 1777-1814: Army and government of a North African Ottoman Eyalet at the end of the eighteenth century**. London and New York, Routledge Curzon, 2004. s. XVIII.

⁸¹ T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque**, s. 37.

⁸² İbn Abî Dînâr, **al-Mu'nîs fî ahbâr Ifrîqîya wa Tûnis**, s. 179

⁸³ Yusuf Dayı (c.1560 civarı Trablus – 1637 Tunus) 1610 – 1637 yılları arasında Tunus'un Dayısı olmuştur. Mustafa el-Turkî oğlu, babası Trablusgarp'ta yaşayan bir osmanlı yeniçerisidir. Yusuf Tunus'un ocağına kabul etmiştir ve orada Kara Osman Dayı (1593-1610 yılları arasında Tunus'un

zorunda kalındı.⁸⁴ Bu durum askerlik mesleğini daha az cezbedici ve az kazançlı bir hale getirdi benzer şekilde Usta Murad, Yeniçeri grubunda hoşnutsuzluk yarattı. Muhtemelen bu sebepten dolayı, İbn Abi Dinar'a⁸⁵ göre, kendisi neden-sonuç ilişkisi kurmasına rağmen bu durumun Yeniçerileri isyana teşvik ettiği anlaşılmaktadır. Kendisini öldürmeye yeltenen komplolar ortaya çıktı ve dayı bunları engellemeye muvaffak oldu.⁸⁶ Bu olaydan anlaşıldığına göre, Cenevizli mühtedi Usta Murad⁸⁷ dönemi sırasında Yeniçeri ocakları içinde ilk defa mevcut duruma karşı gelme eğilimleri, fiili olarak, baş gösterdi. Maalesef bu konuda ilgili Arap ve Batılı kaynaklarının azlığından dolayı daha

Dayısıdır) tarafından seçilip statüsünü yükseltmiştir. Osman Dayının ölümünden (1610) önce Tunusun Divanı tarafından Osman'ın halefisi olarak seçilmiştir. Ramazan Bey ölmeden önce karatoprağı kontrol eden ordu komutanı olarak Murad'ı yeni Bey tayin etmiştir. Mühtedi ve korsan olan Murad, Muradid sülalesini kurmuş ve devam ettirmiştir. İktidar olduğunda Tunus ve Ceyayir arasındaki sınırlarına çok önem vermiştir. Ocak askerlerini güçlendirmiştir, buna rağmen yaşlanınca yavaş yavaş Hammuda Paşa Bey tarafından gölgede bırakılarak divanın ve ocağın kontrolünü kaybetmiştir. Fakat yine de Yusuf Dayı diplomatik yollarla Cerbe adasını Tunus eyaletinin kontrolüne bağlılığını sağlamıştır. Yusuf öldükten sonra divan halefisi olarak Usta Murad'ı atamıştır. Bkz.: H. Slim, A. Mahjoubi, K. Belkhdja ve A. Ennabli, **Histoire générale de la Tunisie**, vol. III «Les temps modernes», éd. Sud Éditions, Tunis, 2007. s. 52.

⁸⁴ T. Bachrouh, **Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle**, dipnot 18, s. 37-38.

⁸⁵ İbn Abî Dînâr : Gerçek ismi Muhammad b. Abû-l-Qâsim ar-Ru'aynî al-Qayrawânî idi. İlk eğitimini babasından gördü. Gençken Kayrevan'dan Tunus'a taşınmıştı ve Zaytûna Camii'de Büyük Malîkî Müftüsü Muhammad Futâta'nın oğulları Ahmad ve İbrahim ile birlikte eğitim görmeye devam etti. Ancak Dinar hakkındaki bu bilgiler kesin olmaktan ziyade varsayımdır. (Dinar kendisi hakkındaki bu bilgileri al-Mu'nîs adlı eserinde kendi vermektedir.) Diğer yandan, Sus ve Kayravan'da Kadı olarak görev yaptığı kesindir. II. Murad Bey döneminde (?-1675, Hammuda Paşa Bey oğlu, 1666-1675 yıllar arasında 3. Muradî Bey olmuştur) Kayrevan'da Kadılık yapmaktaydı. Bkz.: A. Abdesselam, **Les Historiens tunisiens des XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles: Essai d'histoire culturelle**, Paris, Klincksieck, 1973.

⁸⁶ İbidem, dipnot 19, s. 38 alıntı İbn Abî Dînâr al-Qayrawânî, **al-Mu'nîs fî ahbâr Ifrîqîya wa Tûnis**, s. 188.

⁸⁷ Usta Murad (Levanto 1574 – Tunus 1640) 1574'te Cenova yakınlarında olan Levanto şehrinde, Benedetto d'Arri (bazı belgelerde Di Rio olarak geçmektedir) adıyla doğmuştur. Çocukken Mağrip korsanlar tarafından kaçırılmış ve Tunus'a zorla götürülmüştür. İslâmiyeti kabul edikten sonra Usta Murad adını almıştır. Usta Murad yeniçeri ocağına katılarak statüsünü yükseltmiş ve sonrasında (1600 yılları civarında) Osman Bey'in kişisel kethüdası seviyesine gelmiştir. Bu dönemde Cenevizli ailesiyle iletişime geçen Usta Murad babası, kardeşleri ve yeğenleri ile iletişime geçmiştir. Usta Murad'ın akrabaları Tunus'a gelmişlerdir ve Ceneviz, Livorno ve Marsilya ile ticaret yaparak Tunus'un önemli tüccarları olmuşlardır. Böylelikle Usta Murad ve ailesi zenginleşerek siyasi güç kazanmışlardır. 1615 yılında "Generale delle Galere di Biserta" yani Benzert kadırgalarının genereli olmuştur. Korsanlık faaliyetleri yapmıştır. 1628'de Cezayir'e karşı "comandante supremo delle armate tunisine" ünvanıyla savaşmıştır. Mağlubiyetine rağmen onun itibarı ve gücü zedelenmemiştir. 1638'de Usta Murad Yusuf Dayının ölümüyle Dayı olarak tahta geçmiştir. Usta Murad Dayılık döneminde Porto Farina/Ghar el-Melh şehrini genişletmesi ve geliştirdiği Fransız-Tunus ilişkileriyle hatırlanmaktadır. Son olarak Usta Murad 1640 yılında ölmüştür. Bkz.:

A. Terenzoni, **Dalla schiavitù alla reggenza di Tunisia**, Genova, Compagnia dei Librai, 2003, s. 64 ; H. Slim, A. Mahjoubi, K. Belkhdja et A. Ennabli, **Histoire générale de la Tunisie**, vol. III.

ayrıntılı ve derin bir tetkik mümkün değildir. Buna rağmen, Kuzey Afrika'daki Yeniçeri ocağının varlık ve görevleri Osmanlı belgelerindeki varlığıyla yeterli şekilde çalışılmamıştır.⁸⁸

1.1 Tunus'ta Siyasi İktidar

Tunus'taki siyasi ortama, iktidarın merkezden atanan valiler (Beylerbeyi, Paşa) ile isyan yoluyla nüfuzlarını ortaya koyan Yeniçerilerin seçtikleri dayılar arasında el değiştirmesi damga vurmuştur.

Tunus, Osmanlı hâkimiyeti döneminde idari yönden çeşitli aşamalardan geçmişti. 1574'te fetihle beraber merkezden gönderilen beylerbeyi tarafından yönetilirken, burada huzur ve güveni sağlamak için bırakılan yeniçeriler çeşitli isyanlar çıkartıp idari işlere sık sık karışarak merkezden gönderilen valilerin nüfuzunu kırmaya çalışmışlardır. 1591'de meydana gelen isyanda yeniçeriler divanda ileri gelenleri öldürerek ortadan kaldırmış ve aralarından seçtikleri birisini dayı adıyla iş başına getirmişlerdir.⁸⁹ Böylece Padişah'ın atadığı beylerbeyiler dayıların gölgesinde kalmıştır. Bundan sonra Tunus'ta dayılar dönemi adı verilen bir dönem başlamış çok defa merkezden vali gönderilmeyip yeniçerilerin seçimle işbaşına getirdikleri dayıya beylerbeylik görevi verilir olmuştur. Ancak bu dönem de fazla uzun sürmemiş bir süre sonra Emir'ül Evtan denilen Tunus sancakbeyleri önem kazanmaya başladı. Hanedanlık gibi soy takip eden bu beyliğe geçenler Tunus Beylerbeyliğinin de kendilerine verilmesini sağlayabilirlerse Paşa-Bey unvanını alıyorlardı. Yönetimi ve maliyeyi denetleyen bey, dayıya yardımcı oluyordu. Uzun yıllar dayı ile bey mücadelelerine sahne olan Tunus eyaletinde, 17. yüzyılın ikinci

⁸⁸ Aslında bu konuda Université Alger 2'de görev yapan prof. Chakib Benafri çalışıyor. Her halükârda onun en ünlü ve kolayca bulunabilen eserleri Morisko/Müdeccel ve 18. yüzyılın uluslararası devlet güç dengesi konu hakkındadır. Bkz.: C. Benafri, **Endülüs'te son Müslüman kalıntısı Morisko'ların Cezayir'e göçü ve Osmanlı yardımı (1492-1614)**, Hacettepe Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi – Tarih Anabilim Dalı, Ankara, Şubat 1989; C. Benafri, **Las relaciones entre Espana, el Imperio Otomano y las Regencias Berberiscas en el Siglo XVIII (1759-1792)**, director Dr. Ceped Adán, Madrid, 1996.

⁸⁹ M. Maksudoğlu, “Tunus'ta Dayıların Ortaya Çıkışı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 1966, C. XIV, Ankara, 1967. s. 194.

yarısından itibaren çekişme dayılık makamı, beylik makamının vesayeti altına girmesiyle sonuçlanmıştır.⁹⁰

Tunus'un siyasi yapısını çözümlmek için belgelerin azlığı önemli bir engel olarak görünmektedir.⁹¹ Bachrouch, bölgedeki durumu anlamak için öncelikle Hafsi sonrası Osmanlı hükûmetinin önceki dönemle farklılıkları incelemek, sonrasında ise yeni yönetimin çalışma mekanizmalarının ortaya çıkarmak gerektiğini vurgulamaktadır. Esas itibariyle Tunus'ta siyasal iktidarın kurgusu, 1574 yılından önce Cezayir'de ve Trablus'ta tatbik edilmiş Türk örneğine göre şekillenmişti. Bununla birlikte önceki sistem tamamen baltalanmamıştı, mesela vergi konusunda eyalet Osmanlı topraklarına bağlı olmasına rağmen merkeze yani İstanbul'a vergi göndermiyordu.⁹² Bununla birlikte mevcut yönetici kadrosu da değiştirilmedi.

Koca Sinan Paşa'nın gelişinden sonra, Paşa aracılığıyla İstanbul'daki merkezi hükûmet bölgeyi yapısal açıdan değiştirmeye başladı. Yönetim hiyerarşisinde ilk olan Türkler sonra eski Hafsilerden tanınmış elitler bulunuyordu. Bu durum zaman içinde bir eski-yeni çatışmasını ortaya çıkardı. Bölgeyi 1574'ten beri yöneten elit kesimle yerli yönetici sınıf arasında her ne kadar amaç birlikteliği ve dini yakınlık da olsa toplumsal ayrışma süreci başladı. Eyalet yönetimi hakkında Avrupalı yazarların, seyyahların ve doğa bilimcilerin söylediğine göre, dört asli unsur vardı: Bunlar Paşa, Bey, Dayı, Divan olarak belirtilmişti.⁹³

⁹⁰ M. Özdemir, "Bir Zırvata Olayı Fransa'nın Tunus'u İşgali", **Bellefen**, C. LXVII, S. 243, TTK, Ankara, 2003. s. 119.

⁹¹ Bu konu üzerine çok az kaynak mevcut olmakla birlikte bkz.: A. Abdeselem, **Les historiens tunisiens des XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles**, s. 11-18.

⁹² T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle**, dipnot 3, s. 46 alıntı M. al-Wazîr as-Sarraç, **Al-Hulal as-sundusiyya fi-l-âhbar at-tûnusiyya**, vol II., s.159-160 ; P. Grandchamp, "Une mission délicate en Barbarie au XVIIe siècle", s. 488.

⁹³ T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque**, dipnot 4, s. 46 alıntı Ibn Abî Dînâr al-Qayrawânî, **al-Mu'nis fi ahbâr Ifriqîya wa Tûnis**, vol I. s. 179 ve s. 270-273.

1.2 Tunus İdaresinin Dört Asli Unsuru

1.2.1 Paşa

Tunus ülkesinin genel hâkimi, paşa rütbesindeki beylerbeyi idi. Tunus Paşası, İstanbul'dan Padişah'ın onayıyla atanan paşa ünvanlı bir beylerbeyi başkanlığında yüksek düzeyli askerlerden oluşan bir divanın başında bulunuyordu. Yargı yetkisi dini kurallara uygun şekilde örf ve adetlerin getirdiği kaideleri gözetmek şartıyla sınırsızdı. Tunus fatihi Koca Sinan Paşa, Tunus'ta ilk beylerbeyi olarak Haydar Paşa'yı bırakmıştı.⁹⁴ Ondan sonraki 18 yıl boyunca İstanbul'dan tayin edilen paşalar, saraylarından ülkeyi yönettiler. Paşaların etkin olduğu 1574 ile 1591 arasındaki döneme ait kaynak eserler yetersizdir. İstanbul arşivlerinde de Tunus valileriyle ilgili listeler eksik, tayinler, yer değişiklikleriyle ilgili bilgiler de yeterli değildir.⁹⁵ Ancak, Mantran'a göre, Osmanlı sarayı tarafından atanan paşalar önceden İstanbul'daki divanda seçiliyor sonra tayinleri fermanla kabul ediliyordu.⁹⁶

Muvahhidler dönemindeki durumuna bakılırsa Tunus ve Cezayir eyaleti zaten bir dereceye kadar özerkliğe sahipti. Eldeki bilgilerden anlaşıldığına göre, Osmanlı paşaları benzer şekilde görevlerinin sınırlarını adeta kendileri belirliyorlardı.⁹⁷ İcra yani bir işi yürütmek, vergi toplamak, yeniçerilere maaş vermek gibi görevler yanında adli işlerin yönetimi, eyaletin emniyeti, güvenliği ve iç düzeni üzerinde de söz sahibiydiler.

⁹⁴ Husayn Hôca, **Başâ'ir 'ahl al-'imân bi futûhât 'âl 'Utmân**, Tunis, 1326/1908. s. 3.

⁹⁵ Mantran'ın ifadesi "Les listes de nominations et de mutations de postes conservées aux archives d'Istanbul passent les gouverneurs de Tunis sous silence"ne karşı Ruus Defterleri'ne bakmak gerekiyor çünkü bu çeşit tayinlerle doludur. 1571 yılından sonra Osmanlı hizmetine katılan reislerin bir listesi için bkz.: **BOA, Kamil Kepeci Tasnifi, Ru'us Defterleri**, 225. s. 46-7, 79, 95, 112, 288-9, 330. Ayrıca bu konuda bkz.: "Thanks to the comparative approach the limits of our knowledge of the Tunisian Regency [...] may still be extended – contrarily to the assertion of the historian T. Bachrouh" A. Moalla, **The Regency of Tunis and the Ottoman Porte, 1777-1814**, s. XXIII.

⁹⁶ "Les Divan-i Humayun muhimme defterleri permettent de reconstituer la liste des pachas qui se sont relayés à Tunis de 1574 à 1591 et qui sont: Haydar pacha (de la conquete au début de l'année 1576), Regeb pacha, Haydar pacha (à partir de juillet-aout 1576), Romdhane pacha (jusqu'au mois de Juillet 1579). Jaafer pacha, Mustapha pacha, Hasan pacha (1585-1588), Mohammed pacha (Janvier 1588-1591) [...]. Tous ces gouverneurs recurent leurs nominations du gouvernement central." Bkz.: T. Bachrouh, **Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle**, dipnot 5, s. 47. alıntı R. Mantran "L'evolution des relations entre la Tunisie et l'Empire ottoman du XVIe au XIXe siecles. Essai de synthèse", **Cahiers de Tunisie**, nolu 26-27, 1959, s. 324; A. S. İlter, **Şimali Afrika'da Türkler**, İstanbul, Vakıf, 1937. t. II, s. 125-160.

⁹⁷ Bkz.: T. Bachrouh, **Formation Sociale Barbaresque**, dipnot 6, s. 47.

Zamanla paşaların yetkileri beyler ve dayılar tarafından sınırlandırıldı, böylece sadece Osmanlı sarayını temsil etmek gibi onursal yetkileri kaldı. Anlaşmalarda paşaların ismi Tunus'taki yöneticilerin arasında en başta sayılıyordu. Ancak 1629 yılında Marsilya'daki konsolos ve yönetici sınıfı (magistrate) tarafından gönderilen hediye listesinde bey ve dayıdan sonra paşanın ismi bulunuyordu.⁹⁸ Bu 17. yüzyılın ortalarına doğru paşaların artık daha az önemli bir konumda olduklarını göstermektedir.

Paşalar, muhafızların koruduğu saraylarında zevk ve sefa içinde yaşıyorlardı. Ayrıca yüksek maaşlarının yanında İstanbul'daki otoritenin temsilcisi olarak sahip olduğu itibarı da taşıyorlardı. Ancak paşalık makamı hayat boyunca sürmüyordu, geçici bir görevdi. Makamı bıraktıktan sonra iki ayda bir alınan yeniçeri maaşına geri dönüyorlardı. Özetle, "Paşa, padişah tarafından seçilir, onu temsil eder ve ona büyük saygı gösterilir. Devlet şurasında yani divanda oy hakkı yoktur. Burada devlet işlerine karışmaz aslında yemek, içmek, eğlenmekten başka bir iş yapmaz. Cumhuriyet tarafından verilen parayla beslenir."⁹⁹ Divandakiler her Cuma tören elbisesiyle paşayla selamlaşmaya giderler. Cuma ibadeti için camide paşaya refakat ederlerdi. Paşa onlara pilav ve kahve ikram eder, yemekten sonra divan üyeleri baş eğip sıralanmış şekilde durarak divana dönerler. Aynı günün akşamında paşa maiyetiyle beraber dışarı çıkar. Temelde "Paşa, Ceneviz'deki Doge gibi, dayının iznini almadan evinden çıkamaz ve iktidarda kalabilmek için buna uymak durumundaydı aksi halde itiraz etmesi durumunda divan toplanır ve hiç tereddüt etmeden İstanbul'a geri gönderilirdi."¹⁰⁰ Burada hassas bir denge söz konusuydu.

1.2.2 Bey

Paşalık makamı, Hafsilerden Osmanlılara geçen bir makamdı ve saha komutanlığına tekabül ediyordu aslında "bölge valisi" olarak nitelendirilen görevi icra

⁹⁸ E. Plantet, **Correspondance des Beys de Tunis et Consuls de France avec la Cour (1577-1830)**, publiée sous les auspices du Ministre des affaires étrangères, avec une introduction et des notes par Eugène Plantet, Paris, F. Alcan, 1899. I vol., s. 101-102.

⁹⁹ Plantet'in eserinde "Cumhuriyet" ile Osmanlı İmparatorluğu kastediliyor. A.e. s. 103.

¹⁰⁰ L. d'Arvieux, **Mémoires du Chevalier d'Arvieux, envoyé extraordinaire à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli & autres Echelles du Levant**, imprimé à Paris chez André Cailleau par le R.P. Jean-Baptiste Labat, Paris, Editeur: C. J. B. Dalespine, 1735. (7 tomes). t. IV, s. 52-53.

ediyorlardı. Beylik ise, Hafsilerde zaten vardı. Bey'in görevi mali işlerini düzenlemek ve vergileri toplamaktı, otoritesi başkent hariç bütün eyaleti kapsıyordu. Divanın kontrolü altındaki Yeniçeri ocağı ve garnizon dışında kırsalda etkiliydi. Vergi toplamak, mali işler beyin en önemli görevi olmakla birlikte yılda iki kez ülkeyi gezerek askeri erkânı teftişte bulunuyordu. Bazen şehir dışındayken hazineye göçebe bedevilerin saldırıda bulunabileceği endişesiyle ordunun varlığı hayati önem taşıyordu. Berberi kabileler arasında hakem gibi davranıyor, huzur ve güven sağlamak için yerel kabileleri uzlaştırmaya çalışıyordu.¹⁰¹

Bey, açık bir emirname sayesinde görev yapıyordu ve görevi ömür boyu değil geçiciydi. Beylik makamı askeri idarenin bir parçası değildi, belli bir üstünlüğü de yoktu. Tayinlerinde şeffaflık olmadığı gibi karşılıklı çıkar ilişkileri sonucu atamalar gerçekleştiriliyordu. Hafsiler devrinde yani 1574'e kadar hükümdarlar maiyetleriyle ve üst rütbeli memurlar vergi ödemeyi reddettiler. Vergilerin toplanması görevi mali idare tarafından yürütülüyordu. Hazine üst düzey memurları 'ummâl ismiyle anılıyordu ve *Sāhib al-aşghāl* için çalışıyorlardı. Muhasebe defterleri kâtib ve noter (şuhūd) tarafından muhafaza ediliyordu. Yerel kabile reisleri ve Arap şeyhleri menkul eşyayı ve ayniyatı toplayıp merkezden gelen temsilcilere teslim ediyorlardı.

Osmanlı fethinden sonra vergi tahsilatının şekli ve kaideleri resmi bir sistem altında belli bir düzende yürütülmeye başlandı. Tunus'tan biri yazın, biri de kışın olmak üzere her yıl iki sefer düzenleniyordu, ikisinde de sabit bir güzergâh izleniyordu. İlk olan Kayrevan'dan geçerek güneye giderdi, ikincisi ise Beja yoluna batıya giderlerdi.¹⁰² İbn Abi Dinar iç bölgelere giden askerlerin buradaki askeri yönetim düzenini şu şekilde tasvir etmektedir : “Seferin başlangıcı öncesinde divandaki çavuşlar yeniçerilere hazırlanma emrini tebliğ etmek için ata binerek sûkların (çarşı) içinden geçiyorlardı.

¹⁰¹ T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle**, dipnot 9, s. 48.

¹⁰² R. Brunschvig, **La Berbérie Orientale sous les Hafsides des origines à la fin du XVe siècle**, vol. II. s. 66-70.

Ertesi gün askerler Kasaba kapısının önünde toplanıyorlardı. Divan ağası ve sefere katılmak için tayin edilen odabaşılar paşanın sarayına gidiyorlardı.”¹⁰³

Sarayda, bey ya da onun bir vekili törene katılıyordu. Kafilenin başında paşanın kâhyası bulunuyordu ve Osmanlı müzikleri eşliğinde Kasbah’a doğru ilerliyordu. Yolculuğun başlangıcında dayı yahut onun yaveri muhtemelen al-Hrayrya noktasında (Tunus’un batısında, Sedjoumi gölü ve Bardo arasındaki yer) kafilenin başına geçerek askerlerin şehri terk etmelerini önlüyordu. Yardımcı birlikleri ve bir kaç kadı askeri atadıktan sonra komutadan feragat ediyordu. Seferden sonra başkente döndüğü zaman aynı tören tekrarlanıyordu.¹⁰⁴ Kırsal kesime gitmek eyalet merkezinde oturan beylere ülke içinde ne olup bittiği hakkında bilgi veriyor, idari bürokrasi üzerinde bilgi ve denetim sağlıyordu. Aslında ülke çapında neler olduğunu kontrol etmek için en iyi yöntem gidip bizzat yerinde görmektir.

Yönetim yapısında beylerbeyinin rolü, genel vali şeklindeyken, dayının rolü siyasi ilişkilerde yatıştırıcı olmak üzerine kuruluydu. Beyler ise seyahat ederek eyalet içinde huzur ve güveni sağlama amacındaydı. Bey, bu cihetle vergi toplamada, askeri emirler ve kabile reisleriyle doğrudan temas sayesinde, özellikle de yönetenler ve yönetilenler arasında aracı rolü nedeniyle en önemli Tunus makamlarından biriydi. Bey toplanan paranın miktarı kırsal bölgelerdeki askerlerin hediye ettiği mallar ve diğer yönetenlerle birlikte yapılan ticaret onun egemenliğini pekiştiriyordu.

1.2.3 Dayı

Beylik, makam olarak Tunus’ta kullanılıyordu ancak dayılık mevcut düzene sonradan eklenen bir gücün, meydan okuması olarak bir isyan sonucu 1591 yılında oluştu. Beylerbeyilerin, kısa müddetlerle, sık sık değiştirilmiş olması, bir sebep olarak görülebilir. Yeni tayin olunan beylerbeylerin, yönetime gereği gibi hâkim olamadığı,

¹⁰³ İbn Abî Dînâr al-Qayrawânî, *al-Mu’nis fi ahbâr Ifrîqiya wa Tûnis*, s. 272-273 ; L. d’Arvieux, *Mémoires du Chevalier d’Arvieux, envoyé extraordinaire à la Porte, Consul d’Alep, d’Alger, de Tripoli & autres Echelles du Levant*, vol. IV. s. 54-55.

¹⁰⁴ Aynı tören için Huseyn b. Ali devrine dair bir tasvir daha var. Bkz.: T. Bachrouch, *Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle*, dipnot 9, s. 54.

nüfuzun, daha çok Yeniçerilerin doğrudan doğruya bağlı bulunduğu başbuğlarda, yani bölükbaşılarda toplandığı görülmekteydi. Nitekim bu konulardaki en eski yerli kaynak olan *al-Mûnis*'te,¹⁰⁵ bölükbaşılardan çok nüfuz kazandıklarına, açıkça işaret vardır.¹⁰⁶ Yeniçerilerin Divan'ı basarak kendilerine kötü davranan üstleri olan bölükbaşılardan kaldırmaları ve kendi aralarında da çeşitli gruplara ayrılmaları sonucu sayıları 300'e yaklaşan dayılar zaman zaman Tunus kentindeki iç kalede toplanıyorlardı. Dayıların içinde öne çıkanlar diğerlerine hâkimiyetlerini kabul ettirip ülkede fiilen de olsa söz sahibi oluyordu. İlk öne çıkan dayılar: Rodoslu İbrahim, Musa, Osman, Yusuf, Usta Murad ve Ahmed Hoca olmuştur.¹⁰⁷

Batılı kaynaklara göre, “gouverneur et protecteur de la Milice de Tunis”¹⁰⁸ yani “Vali ve Tunus toplumunun koruyucusu”, “generalissime de la milice”¹⁰⁹ yani “milis komutanı” “ülkenin genel valisi” gibi unvanlarla adlandırılmaktaydı. Padişah tarafından verilen herhangi bir izni olmamasına rağmen dayılar Yeniçeri askeri gücüne dayanarak güç elde ettiler. Ayrıca yerli unsurlarla da ilişki kurarak otoritelerini genişlettikleri gibi güçleri de meşrulaşıyordu. Bu dönemde hiçbir atama talebi resmi teyit için Osmanlı

¹⁰⁵ Dinar Al-Mu'nis'i zor şartlar altında kaleme almıştır. Bir yandan II.Murad'ın oğulları arasındaki miras kavgası nedeniyle yaşanan sıkıntılar mevcuttu. Diğer yandan, Dinar'ın hususi hayatında yaşadığı ailevi sıkıntılar söz konusuydu. Tıpkı Katib Çelebi'nin Tuhfetü'l-kibar yazması gibi Dinar da Al-Mu'nis'i bu sıkıntılarını teskin edebilmek gayesiyle yazmıştı. Dinar bu eseri için bazı Hafside kaynaklarından faydalanmıştır. Başlıca İbn as-Samma'nın “*al-Adilla al-bayyina an-nuraniyya 'ala mafahir ad-dawla al-hafsiyya*” başlıklı eserini kaynak olarak kullanmış ve yazdıklarının bu eserin devamı niteliğinde olmasını arzulamıştır. Bunun yanısıra Al-Bakri'nin coğrafi notlarını içeren *Masalik* adlı eserine, Al-Zarkasi'nin Hafside tarihini anlattığı *Tarih ad-dawlatayn* adlı eserine ve İbn as-Sabbat'ın Tunus şehrinin geçmişine dair yazdıklarına başvurmuştur. Al-Mu'nis, Tunus'ta Türkler'in, Dayılar'ın ve Muradit Beyleri'nin ilk yüzyılına ve Hafside'lerin son yıllarına ilişkin birinci ve ikinci elden bilgi verme özelliği olan bilinen tek kaynaktır. Dinar bu eserde, Tunus şehri hakkında bilgi verir, bu dönemde şehrin yalnızca yedi kapısı olduğunu aktarır. Daha sonra ise Tunus'un eski ismi olan İfrîqiya'dan ve kelimenin etimolojik kökeninden, Kartaca kalıntılarından bahseder, farklı yazarlara başvurarak, İfrîqiya'nın Araplar tarafından fethi, son kalan Doğu Emevileri'nin tarihinin bir özetini verir ve İspanya Emevileri'nin tarihinden kısaca söz eder. Al-Munis'te Hafside'lerin tarihine ayrılmış bir bölümden sonra, Sultan Selim döneminin sonuna dek Osmanlı Hanedanı'nın tarihinin bir özeti verilir. Sonraki bölüm Tunus ve Halkulvâd'in fethi ile başlar ve Osmanlılar'ın kurduğu Divan'ın tarihi ile Divan'da görev yapan Dayılar'ın sırasıyla listelenmesi ile devam eder. 17. yüzyılda Beyler'in Dayılar'a karşı güç kazandığını açıkça ifade eder. Dayılar'ın gücünü geri getirmek isteyen Mustafa Kara Kuz (1665-1666), II.Murat tarafından tahttan indirilmişti. Bkz.: İbn Abî Dînâr al-Qayrawânî, **al-Mu'nis fi ahbâr İfrîqiya wa Tûnis**, vol. I.

¹⁰⁶ A.e. s. 179-180.

¹⁰⁷ A.e. s. 180.

¹⁰⁸ P. Grandchamp, **La France en Tunisie**, vol. III. Tunis, Imprimerie Générale, 1625. s. 153.

¹⁰⁹ A.e. vol. VII, doc. 10 decembre 1672. s. 125.

padişahına gönderilmezken İstanbul'un otoritesinden uzakta resmi görevlerin dağıtımında haksızlık ve çekişme artmaktaydı.¹¹⁰ En başta dayılar, Tunus şehrinde hükümdardılar sonra tüm eyaleti yönetmeye başladılar.¹¹¹ Salvago, Paşa ve Bey arasındaki ilişkiyi kendince tasvir etmeye çalışmaktadır. Ona göre, Tunus ve Cezayir eyaletlerinin hükümet şekli birbirinden farklıydı. Tunus'un paşası dayı ile karşılaştırılabilirdi ama Tunus'ta dayı divanla ilgileniyordu divan ve paşa dayının kanaatine göre hareket ediyordu çünkü askeri güç ve egemenlik dayıdaydı.

Dayıların Tunus ülkesindeki hâkimiyeti, temelde fiili bir hâkimiyetti, ülkenin hukuki hâkimi, paşa rütbesindeki Beylerbeyiydi. Buna rağmen dayı, Yahudiler ve Fransızlar gibi yabancı uyruklular tarafından "Tunus'un kralı" olarak adlandırılıyordu. Korsanların yöneticisiydi, paşa divana katılmazken dayı divanı idare ediyordu. Özel durumlarda kendi sarayında divanı topluyordu bazen dayı ne divanın umumi toplantısına ne de saraydaki toplantıya iştirak ediyordu ancak dış ilişkilerin şekli anlaşmaların kabulü, dayının kararına bağlıydı.¹¹²

1.2.4 Divan

Divan, Sinan Paşa tarafından oluşturulan bir kuruldu. Ağa, bu kurulun başkanı olarak İstanbul'daki Yeniçeri ağasına tekabül ediyordu. Yeniçeri kethüdaları arasından seçilen veya doğrudan İstanbul'dan gönderilen bir yeniçeri ağası askeri konularda bunlara kumanda ediyor, emrinde bir kethüda, sekiz çavuş ve kâtiplik görevi yapan iki hoca bulunuyordu¹¹³.

¹¹⁰ Başlangıçta Tunus şehrinin yöneticileri Dayılardı. Doğal olarak onların otoritesi bütün bölgeye yayıldı. Salvago kendi yöntemiyle paşa ve dayı arasındaki ilişkiyi tasvir etmeye çalışıyordu. Tunus'un yönetim şekli Cezayir'dekinden farklıydı. Tunus paşası dayıya, dayı da Divan'a bağlıydı. Bkz.:

P. Grandchamp, "Une mission délicate en Barbarie au XVIIe siècle", **Revue Tunisienne**, 1937. s. 315.

¹¹¹ M. al-Wazîr as-Sarraj, **Al-Hulal as-sundusiyya fi-l-âhbar at-tûnusiyya**, vol. II. dipnot 15, s. 154.

¹¹² P. Grandchamp, "Une mission délicate en Barbarie au XVIIe siècle", s. 315.

¹¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz.: T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque**, s. 50.

Zamanla İbn Abi Dinar'a göre Kuzey Afrika'daki divanlar Bâbîâli'den bağımsız olmaya başladı.¹¹⁴ 17. Yüzyıl boyunca divanın yapısı değişiklik geçirmedi özellikle toplantılar, ağa ve kâhyasının başkanlığında gerçekleştiriliyordu. Devletin bir memuru olarak bölükbaşılar ve başodalar da Divan'da hazır bulunuyorlardı. Üst rütbeli yeniçeri olan başodalar, en tecrübeli odabaşılar arasından seçiliyordu. Odabaşılar sadece gözlemci olarak divana kabul ediliyorlardı. Başlangıçta sadece devletin yönetim usullerini göstermek ve gelecek yöneticilere öğretmek amacıyla odabaşılara izin verildi ama divanın işleyişine müdahale edemiyor herhangi bir görüş, fikir beyan edemiyor ancak daha sonra kendilerine bir görev verilerek divanın üyesi oluyorlardı. Yeniçeriler bir müddet sonra odabaşı, ardından bölükbaşı ve nihayet ağa olabilmekte, odabaşılıktan itibaren Tunus eyalet divanında görev almaktaydı.

Divandaki askeri kariyer basamakları ise şu şekilde gelişmekteydi. Rütbe dağıtımı kıdem ve uzmanlık kıstaslarına bağlıydı. Altı aylık veya senelik süreyle oybirliği ile seçim ve terfi işlemi yapılıyordu. Böylece divanın tam üyesi olmak için adım atılıyordu. Başodalık rütbesinden sonra askeri kariyer gelecek vaat etmeye başlıyordu. “Ast memur” yönetimde olan askeri grubun içine kabul ediliyordu. Böylece, Divan'da oturanlar sürekli yenileniyordu. Nitekim Kuzey Afrika hükümeti yarı serbest askeri rejime evriliyordu.¹¹⁵

Hocalar ve defterdarlar iki ya da dört kişi idiler ve bunlardan birinin diğerlerinden daha üst rütbesi vardı. Dava tutanaklarını kaydediyor ve tutuklama işlemlerini düzenliyorlardı. Paşanın mührünü basarak zabıtnamenin doğruluğunu tasdik ediyordu. Bir anlamda Divanın sekreteri olduğu söylenebilir. Defterdar ve hoca makamları mali işlerde görev aldıklarından önemliydiler. Çünkü aslında neredeyse bütün devlet işleri parayla yürütülüyordu.¹¹⁶ Çavuşlar veya mübaşirler yürütme

¹¹⁴ A.e. s. 52.

¹¹⁵ Buna benzer bir tanıtım için bkz.: **Relazione**, s. 69.

¹¹⁶ «Leurs charges sont d'un grand revenu et d'une grande autorité, parce que toutes les affaires du Royaume passent par leurs mains» yani «Bu makamlar hem çok kârlıydı hem de sahiplerine büyük otorite kazandırıyor. Çünkü iç işlerini bu makam sahipleri ellerinden geçiyordu.» Bkz.: T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque**, dipnot 21 s. 52. alıntı G. de Guilleragues, **Histoire des**

kurulunda görev alıyorlardı. Ağanın emirlerini takip etmek için, suçluları tutuklamak ve hapsetmek için daima adli duruşmalarda mevcuttular. En ihtiyar olan icra memuru beye şehir dışındaki mali teftişe refakat ediyordu. Divanda on iki odabaşı, yirmi dört bölükbaşı, altı ile sekiz çavuş, iki ya da dört hoca, bir tercüman, bir kâhya, bir ağa bulunuyordu. Divanda toplam 47-52 üye vardı. Herkes aynı zamanda askerdi.

Divanın en önemli görevlerinden biri adalet yönetimi idi. “Bir sürü askeri adli davayı temyiz derecesinde nihai mercide yargılıyordu ve diğer hukuk ve ceza davası için paşa ve beyin temyiz davalarına bakıyordu”.¹¹⁷ Günlük içtima Dârü'd-Divân'da oluyordu. Her içtima devresinin başlangıcında bir mübaşir Padişah için dua ettikten sonra “Fâtîha sûresi okunuyordu”. Sonra kapıya gidip oradan maruzatı olanları tek tek çağırıyordu.

Tercüman malumat alıyor ve ağaya gösteriyordu, ağa odabaşının görüşünü soruyordu. Bu mevzunun karışık olduğu düşünülürse bu kararı vermek için tüm meclisin kalabalığı yani Divan'da oturanların tamamı iştirak ediyordu. Divan tarafından verilen karar, orada oturanlardan herkesin kendi düşüncesini ortaya koyması ile kabul ediliyordu. Mesela, basit bir mevzu olursa karar daha üst yetkililerin takdirine bırakılıyordu. İçtima devresi bittikten sonra katılanlara aksam yemeği ikram ediliyordu. Bu divanın ikinci divanı olduğu tahmin edilebilir. Hocalar ve başçavuşlar paşa veya dayıya gidip divanda verilen kararları haber veriyorlardı.¹¹⁸ Bu adli süreçler hızlı ve çabuk hallediliyordu.¹¹⁹

Divan'ın siyasi rolü zaman içinde yavaş yavaş azaltıldı ve en sonunda idare yetkisi etkisiz kaldı. Divan yabancı davetlileri karşılıyor onlarla beraber ortak sorunları

dernières Révolutions du Royaume de Tunis, et des mouvemens du Royaume d'Alger, Paris, chez Jacques Le Febvre, 1689. s. 19.

¹¹⁷ “il juge les différents des gens de guerre en dernier ressort et des autres tant civiles que criminelles; sauf l'appel du pacha” ou au dey.” Bkz. T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque**, dipnot 23, s. 53 alıntı G. de Guilleragues, **Histoire des dernières Révolutions du Royaume de Tunis**.

¹¹⁸ T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque**, dipnot 25, s. 54. alıntı İbn Abî Dînâr al-Qayrawânî, **al-Mu'nis fi ahbâr Ifrîqiya wa Tûnis**, vol. I. s. 272.

¹¹⁹ T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque**, dipnot 26, s. 55. alıntı L. d'Arvieux, **Mémoires du Chevalier d'Arvieux**, vol. III. s. 486-487.

müzakere ve münakaşa ediyordu. Yabancı korsanlarla da görüşüyor, antlaşmalarda divan anlaşmanın tarafı olarak bulunuyordu. Zamanla karar verme yetkisini kaybettiği için sadece danışma kurulu oldu ve sık sık paşanın ve dayının emirlerine göre çalıştı. Birkaç sene için işlemeye devam etti ama sonunda Ahmed Koca Dayı (1640-1647)¹²⁰ tarafından ortadan kaldırıldı. Divan askeri sisteme bağlı bir kuruluş olduğu için mevcut asker toplumun hem bir temsilcisi hem de bir yansımasıydı. Tüm toplumu temsil etmekten ziyade en kuvvetli olan parçasını temsil ediyordu. İstikrarsızlıktan ve Divan'da oturanların irsiyet bağı kalmadığından zamanla bu teşkilatın gücü zayıfladı ve bir daha kullanılmadı.

Divanın adli işlevi etnik farklılığa göre düzenlenmişti yerlilere karşı bu durum kamu hukukuyla kısıtlanıyordu. Hanefiler için bu işlev bütünsel idi. Herkes için şariat ve örf ve âdete dayanan hukuk kaynakları geçerliydi. Bazı yazma eserler mesela hanefi ve maliki hukuk arasındaki ihtilafa dair eserler kullanılıyordu. Veya hangi dereceye kadar Osmanlı kanunnameleri ve başka mevzuatlar Kuzey Afrika'daki eyaletlerde kabul edilip benimseniyordu. Ne var ki bunlar günümüze ulaşmamıştır.

Yerli kanunnameler, hukuki düzenlemeler üzerine kronikler Osman Dayı tarafından hazırlanan yerli bir yasa olduğunu göstermektedir ama Bachrouch'a göre bu yasalar hakkında da elimizde veri yoktur.¹²¹ Bütün 17. yüzyıl boyunca dayı ve bey arasında açıkça ya da gizlice bir rekabet vardı bu arada paşalık makamının artık sembolik bir hale gelmesinin yarattığı otorite boşluğu 17. Yüzyılın bölge siyasi tarihinin bir özetidir.¹²²

¹²⁰ Ahmed Koca Dayı: Sinop'ta doğmuş, 1628 senesinde Tunus'taki Yeniçeri Divanının Kocası olarak göreve başlamıştır. Usta Murad'ın ölümünden sonra (1640) Ahmet Koca Divan tarafından Tunus'un Dayısı seçilmiştir. Bu dönemde (1640-1647) Bey-Dayı arası rekabet başlamıştı ve Ahmet Koca Dayı Hammuda Paşa Bey'e Karşı üstünlük kazanmıştır: Dayın görevi, başkentin idaresi, ocağın işletmeleri ve sahil şehirlerindeki garnizonları kontrol etmektir. Beyin görevi, eyaletin içi, maliye ve korsanları kontrol etmektir. Hüseyin sülalesinin gelişine kadar (1705) bu dayı-bey arası devam etmekteydi. Bkz. H. Slim, A. Mahjoubi, K. Belkhodja et A. Ennabli, **Histoire générale de la Tunisie**, vol. III. s. 52.

¹²¹ T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque**, dipnot 28, s. 55. alıntı M. al-Wazîr as-Sarraj, **Al-Hulal as-sundusiyya fi-l-âhbar at-tûnusiyya**, vol. II. s. 234-235.

¹²² T. Bachrouch, **Formation Sociale Barbaresque**, s. 55-56.

1.3 Cezayir’de Siyasi Ve Askeri Durum

Barbaros Kardeşlerin 921/1516’da Kuzey Afrika’ya yerleşmesi ve Osmanlı hizmetine girmesiyle beraber önemli bir konumda bulunan Cezayir de Osmanlı topraklarına katılmıştır.¹²³ Bugün Mağrib ülkeleri, tarihte ise Garb ocakları adıyla bilinen ve Tunus ile Trablusgarb içinde en güçlüsü olan Cezayir, Osmanlılar için önemli bir ileri karakol vazifesini üstlenmiştir. Aynı zamanda Barbaros’un yetiştirmesi olan korsanların, Avrupalı devletlerin gemilerine büyük zararlar veren faaliyetlerini yürüttüğü stratejik bir üs konumundaydı.¹²⁴

Cezayir-i Garb diğer eyaletlerin idarî yapılanmasında olduğu gibi Osmanlı Devleti’nin küçük bir modeli olmak durumundaydı. Bu nedenle Cezayir’de idarî yapı ve bürokrasi; Divân, yeniçeri ocağı, tersane gibi kurumlar ile vekilharç, hazinedar gibi görevliler ve hatta alt seviye yöneticilerden oluşuyordu ve bunların birçoğu Osmanlı bürokratik yapısından esinlenilerek oluşturulmuştu.¹²⁵

16. yüzyılda Cezayir eyaleti, Vahran, Tittari (merkezi Medea), Konstantin ve Cezayir (merkez) olmak üzere dört sancak beyliğine ayrılmıştı. Cezayir’in gelirlerini oluşturan kaynaklar yüzyıllar içinde farklılık göstermekle beraber belli başlı olanları devam etmiştir. Bu gelir kaynakları gümrük resmi, liman resmi, deri ve balmumu iltizamı resmi, korsanların getirdiği ganimetlerden alınan resimler, kimsesiz olarak ölenlerin kalan malları, meyhane, veraset resimleriyle âşâr, haraç ve cizyeden ibaretti.¹²⁶

Cezayir, 940/1534’te Cezayir-i Bahr-i Sefid eyaletinin kurulmasından sonra bir süre sancak statüsünde kalmış ve ilk sancakbeyi olarak Hasan Ağa bu görevde bırakılmıştı. İkinci sancakbeyi ise Barbaros Hayreddin Paşa’nın oğlu Hasan Bey idi. 954/1548’de Cezayir’in ilk beylerbeyliğine getirilen Hayreddin Paşazade Hasan Paşa

¹²³ A. C. Hess, **The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth-century Ibero-African Frontier**, s. 107.

¹²⁴ C. A. Julien, **History of North Africa: Tunisia-Algeria-Morocco**, New York, Praeger Publishers, 1970. s. 284.

¹²⁵ W. Spencer, **Algiers in the Age of the Corsairs**, Norman-Oklahoma, The University of Oklahoma Press, 1976, s. 52-54; A. S. İter, **Şimali Afrika’da Türkler**, İstanbul, Vakıf, 1937. I, s. 109.

¹²⁶ A. S. İter, a.g.e. s. 110.

oldu.¹²⁷ Eyalet, beylerbeyinin yönetiminde diğer Osmanlı eyaletlerinden farklı görülmemekteydi. Kılıç Ali Paşa'nın kaptan-ı deryalığının (1571-1587) son yıllarında İstanbul ile Cezayir arasındaki ilişkiler zayıfladı. Kılıç Ali Paşa'nın 995/1587'deki vefatından sonra ise üç yıllığına tayin edilen paşalar tarafından yönetilir hale geldi.¹²⁸

Paşalar Devrinde, Osmanlı Devleti ile Cezayir Eyaleti arasındaki ilişkiler zayıflamış gibi görünmesine rağmen, bazı tarihçiler bu devri, Osmanlı Devleti'nin Cezayir'i belli dönemlerde tayin ettiği paşalarla yönetmek için bulduğu bir fırsat olarak görmektedirler.¹²⁹ Ancak burada diğer eyaletlerdeki gibi yeniçerilerin üstlerine itaati sağlanamadığından, eyaletin işlerine karışmaktan ve türlü fenalıklar yapmaktan geri durmayıp kendilerini kimsenin cezalandıramayacağını düşünüyorlardı.¹³⁰ Nitekim 1027/1618'den sonra yeniçeriler Cezayir'deki Paşa Divanına daha çok karışmaya başladılar. Bundan önce de bu tip teşebbüsler olmasına rağmen bu tarihten sonra Yeniçerilerin ve dolayısıyla Yeniçeri Ağalarının divanın işlerine daha çok karıştıkları görülmektedir.¹³¹

Bugünkü başşehir Cezayir ve çevresinin Osmanlı Devleti'ne 921/1516 yılında bağlanmış ve Osmanlı Türklerinin Batı Akdeniz'de siyasi bir güç olarak ortaya çıkmaya başladığı yıllarda sûfî tarikatları ile Osmanlı İdaresi arasında tam bir ittifak gelişmişti. Çünkü sûfî tarikatları Osmanlıların İslâm beldelerini İspanyol işgalinden kurtarmak, Cezayir ve Endülüs'teki Müslümanları savunmak için gelmiş kurtarıcılar olarak görüyorlardı.¹³²

¹²⁷ İdris Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006. s. 56.

¹²⁸ A. S. İlter, **Şimali Afrika'da Türkler**, vol. I. s. 168 ; J. Abun-Nasr, **A History of the Maghrib in the Islamic Period**, Cambridge, Cambridge University Press, 1987. s. 174 ; İdris Bostan, "Kılıç Ali Paşa" içinde **DİA**, s. 246.

¹²⁹ C. A. Julien, **History of North Africa: Tunisia-Algeria-Morocco**, s. 301-302.

¹³⁰ A. S. İlter, **Şimali Afrika'da Türkler**, vol. I. s. 168.

¹³¹ A.e. s. 108.

¹³² A. Gedik, **XIX. Yüzyılın Başlarında Cezâyir Şehri'nde Sosyal Ve Ticârî Hayat (1800-1830)**, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2013. s. 5 alıntı Râşide Şedri, **el-'Ulemâu ve's-Sultatü'l-Osmâniyye fi'l-Cezâir (1671-1830)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cezâyir Üniversitesi Tarih Bölümü, 2005-2006, s. 75-90.

Osmanlı Devleti'nin Cezayir'deki askerî gücü iki temel unsurdan oluşmaktaydı: Birincisi yerel güçlerce desteklenen ve Yeniçerilerin çoğunlukta olduğu kara gücü, ikincisi reisler adıyla anılan askerlerin oluşturduğu donanma gücüydü. Osmanlı idaresinin Cezayir'deki varlığının ilk dönemlerinde donanma ordunun bel kemiği idi. Zamanla donanma büyük bir gelişme gösterdi ve donanma reisleri Cezayir'deki yönetimin başı konumuna yükseldiler. Donanmanın iradesi dışındaki bir kişinin yönetici olması nerdeyse imkânsızdı. Fakat zamanla yeniçerilerin temsil ettiği kara gücüyle reislerin temsil ettiği deniz gücü arasında rekabet ortaya çıktı. Bu rekabet hâkimiyetin son yıllarında özellikle başkent Cezayir'de sürekli bir kaosun ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹³³

Osmanlı Devleti, hâkimiyetinin Cezayir'de kök salması ve yerel halk arasında kabul görmesi için tarikat şeyhlerinin önemini farkındaydı. Bu yüzden onlara karşı hürmette kusur etmezler ve Cezayir toplumunu ilgilendiren hususlarda onlarla istişareye önem verirlerdi. Tarikat şeyhleri Osmanlı idaresiyle halk arasında bir nevi arabulucu rolünü üstlenmekle birlikte, gerektiğinde halkın istek ve şikâyetlerini idareye bildirirlerdi. Bu karşılıklı güven ortamı toplumsal sıkıntıların sona erdirilmesinde tarikat şeyhlerinden istifade etme düşüncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır diyebiliriz.¹³⁴

Osmanlı Devletinin Cezayir'deki varlığının ilk dönemlerinde ordunun görevi ve rolü ülkeyi korumak ve iç güvenliği sağlamaktı. Sıkı disiplin ve düzenlemelerle Osmanlı Ordusu Cezayir'de büyük başarılar göstermiş ve Cezayir'e karşı yürütülen haçlı saldırılarını geri püskürtmüştür. Ancak zamanla ordu asıl görevinden sapmış, güç savaşlarına ve siyasi olaylara müdahale ederek temel işlevini yerine getiremez duruma düşmüştür. Cezayir toplumunda kendilerine hiç de iyi gözle bakılmayan bu ayrıcalıklı askeri sınıf kendisini memnun etmeyen kararlar alındığında derhal dayıyı öldürür ya da görevden alırdı.¹³⁵

¹³³ A. Gedik, XIX. Yüzyılın Başlarında Cezâyir Şehri'nde Sosyal Ve Ticârî Hayat (1800-1830), s. 8.

¹³⁴ R. Şedri, el-'Ulemâu ve's-Sultatü'l-Osmaniyye fi'l-Cezâir (1671-1830), s. 78.

¹³⁵ A. Gedik, XIX. Yüzyılın Başlarında Cezâyir Şehri'nde Sosyal Ve Ticârî Hayat (1800-1830), s. 7-8.

Avrupalı araştırmacılar Osmanlı hâkimiyeti süresince Cezayir'in toplum yapısını irkî özellikleri göz önüne alarak yedi kategoride incelemişlerdir. Bu yedi kategori ise; Türkler, Kuloğulları, Araplar, Berberiler, Endülüslüler, Yahudiler ve Zenciler'den oluşmaktadır. Cezayir Şehri'nde yer alan bu sosyal gruplar kendi aralarında da birtakım sınıflara ayrılmaktadır. Cezayir'de sosyal yapı içerisinde en önemli yeri tutanı Türkler ise kendi içerisinde Osmanlı Türkleri ve onlara sonradan dâhil olan Boşnaklar, Korsikalılar, Kürtler ve Arnavutlar olarak ikiye ayrılmaktaydı.¹³⁶

Cezayir şehrinde özellikle 17. yüzyılda Osmanlı Devletinin uyguladığı siyaset ile birlikte Türkler'in sayısı hızla artmıştır. Sultan IV. Mehmed'in (1648-1687) Anadolu'daki yetkili kişilere 1091/1680 yılında göndermiş olduğu bir fermanla "Tecnîd" olarak isimlendirilen uygulamayla devletin o bölgeye asker olarak giden Türklere birtakım imtiyazlar sağladığı ve bu durumun da açıkça Türk nüfusunu arttırdığı ortaya çıkmaktadır.¹³⁷

Ferman içerisinde şu ifadeler yer almaktadır: "Muhakkak ki Cezayir'de cihad için gayret gösteren halk asıl itibariyle Arap'tır. Şimdiki hali ise çoğunluk olarak Anadolu ve Rumeli halkıdır. Ve onların Cezayir'de bulunmalarına önem verilmektedir. Sultanın halkı olarak küffara karşı cihad etmektedirler. Bunlar cihadımızda bizlere yardımcı olmaktadırlar. Bu insanlar sonuna kadar desteğimizi hak etmektedirler. Ve kapılarımız bu insanlara sonuna kadar açıktır."¹³⁸

Cezayir'de Türkler her zaman için Devlet-i Aliyye adına küffara karşı cihâd görevini yerine getirdiği için imtiyazlı bir konuma sahipti. Toplum içerisinde sosyal ve ekonomik alanda daima baskın ve belirleyici unsur olmuşlardır. Anadolu'dan gelen yiğitlerin zamanla azalmasıyla Giritlilerin ve Arnavutların de ön plana çıktığını

¹³⁶ J.J.E. Roy, *Histoire de l'Algérie depuis les temps le plus reculés jusqu'à nos jours*, Ad. Mame et Cie Tours, 1859. s. 202-203.

¹³⁷ Cezâyir Millî Kütüphanesi Arşiv Belgeleri, Vesâiku 'Osmâniyye, "Fermânu's-Sultân Mehmedi'rRâbi'ile's-Sultâtü'l-Anâdül", *el-mecmû'atü 3207*, vesika no: 18, sene 1091 h/1680 m.

¹³⁸ A. Gedik, *XIX. Yüzyılın Başlarında Cezâyir Şehri'nde Sosyal Ve Ticâri Hayat (1800-1830)*, s. 26.

görmekteyiz. Anadolu Türklerinin yerini almaya başlayan Giritliler ve Arnavutlar denizcilik faaliyetlerine hız vermişlerdir.¹³⁹

Anadolu'dan geldikleri halde yerli halkın da örf ve adetlerini benimseyen kuloğulları'nın iyi bir eğitim alması ve nüfuslarının hızla artması, idâreyi ele geçirebilecek potansiyel bir tehdit olarak görülmesine yol açtığı için şehir merkezlerinden daima uzaklaştırılmak istenmişlerdir. 1004/1596 yılında yerli unsurlar ile birlikte Cezayir bölgesinde isyan hareketine karışmaları sebebiyle Türkler ile araları açıldı. Cezayir Eyaleti'nde, sonraki dönemlerde (dayı, bey, yeniçeri ağası, aşçıbaşı gibi) önemli görevlere getirilmedikleri gibi Kasaba Mahallesi'ndeki kışlaya da alınmadılar. 1039/1630 yılında sahip oldukları hakların büyük bir kısmını kaybettiler ve milis gücünden çıkarılıp şehir merkezinden uzaklaştırıldılar.¹⁴⁰

Cezayir toplumu içerisinde Yahudilerin sayısı, Osmanlı hâkimiyetinin ilk dönemlerinden itibaren düzenli bir şekilde artmıştır. İtalya, İber Yarımadası ve Avrupa'nın değişik yerlerinden özellikle Cezayir Şehri'ne Yahudi göçünün artmasının temel sebebi Avrupa'daki Engizisyon Mahkemesi'nin baskısı ve Osmanlı hâkimiyeti altındaki Cezayir'de bulunan mevcut güvenli ortam olmuştur. 17. yüzyıldan itibaren İtalya'nın Livorno Kentinden gelen tüccar Yahudiler başta olmak üzere, İspanya'nın çeşitli bölgelerinden çıkarılan Yahudiler Cezayir Şehri'ne yerleşmişlerdir.¹⁴¹

Cezayir'deki Osmanlı hâkimiyeti boyunca Avrupalı esirlerin sayısı tam olarak belli değildi. Bu sayı Cezayir'in Avrupalı devletlerle ilişkileri ve Osmanlı-Cezayir donanmasının deniz üstünlüğü ile ilgili olarak dönemden döneme farklılık göstermiştir. Örneğin; 16. yüzyılda Cezayir'de esir düşen İspanyol rahip Haedo, hatıralarında o dönemde 25.000 esirin varlığından bahsetmektedir.¹⁴² Bu durumla ilgili olarak bazı araştırmalar 17. yüzyılda esirlerin sayısında gözle görülür bir yükselişin olduğunu ve

¹³⁹ A. Ğattâs, *el-Hirâfû ve'l-Hirâfiyyûn bi Medîneti'l-Cezâir*, el- Cezâir, 2007. s. 25-26.

¹⁴⁰ A. Gedik, *XIX. Yüzyılın Başlarında Cezâyir Şehri'nde Sosyal Ve Ticârî Hayat (1800-1830)*, s. 26.

¹⁴¹ L. Valensi, *Le Maghreb avant la prise d'Alger*, Paris, Flammarion, 1969. s. 27.

¹⁴² D. De Haedo, *Topographie et Histoire general de l'Alger*, Çev. Monnerean et Berbugger en R.A. No: 14-1870, Amsterdam, 1686.

hatta Cezayir şehrinde Hristiyan esirlerin sayısının 35.000'e yaklaştığını ifade etmektedir.¹⁴³

Cezayir şehrine yerleşen göçmenlerin siyasi organizasyonunda göze çarpan husus, her grubun başında çeşitli görevleri olan dayı (emin) lakaplı bir yöneticinin varlığıdır. Onlar, başkanlık ettiği grubun bütün işlerinden sorumlu bir müdür gibiydiler ve hatta gerekli durumlarda yöneticilik yaptığı gruba vergi koymak gibi geniş yetkilere de sahiptiler. Aynı zamanda bu yöneticiler, bir nevî emniyet müdürüydüler ve gruptaki asayiş olaylarından Osmanlı İdaresi'ne karşı sorumluydular. Grubundan bir kişinin işlemiş olduğu suçtan dolayı mesuldüler. Örneğin Biskerehiler, şehrin gece korunmasından sorumlu olup işlenen hırsızlık veya cinayetle ilgili olarak suçlular bulunmazsa, tazminat ödemekle yükümlüydüler. Dayı, grubuna uygulanan bir ceza veya müeyyideyi yerine getirmekten bizzat sorumluydu.¹⁴⁴

Cezayir'deki Osmanlı donanmasının kurulması, yaklaşık 300 yıl Osmanlı idaresinin Batı Akdeniz hâkimiyeti ve Cezayir sahil limanlarının İspanyol işgalinden kurtarılması, hep denizle hemhâl olan bu reis lakaplı paşalar sayesinde gerçekleştirilmiştir. 1578-1659 yılları arasındaki dönem ise Cezayir Osmanlı Tarihi'nde "Paşalar Dönemi" olarak bilinir. Bu şekilde adlandırılmasının asıl nedeni, Cezayir'deki Osmanlı yöneticilerinin "Paşa" unvanı alması ve onların İstanbul'dan tayin edilmeleriydi. Bir önceki dönemde ise bu tayin yerine, denizci Sancak Beyleri yani Derya Beyleri terfi ederek Cezayir valisi makamına geliyorlardı.¹⁴⁵

Ancak siyasi açıdan paşalar döneminde, Cezayir'de birçok iç karışıklık meydana gelmiştir. Cezayir'de bulunan Yeniçeriler ile leventler arasındaki iktidar mücadeleleri bu durumun önemli sebeplerinden biri olmuştur. Kosantına Beyliği'ndeki kabile isyanları ve Kuloğlu ayaklanmaları da yine bu dönemde olmuştur. Bu olaylar, paşaların

¹⁴³ E. Şüvîtam, *el-Müctemi'a'l-Cezâirî ve Fa'âliyâtihî fi'l-'Ahdi'l-'Osmânî 1519-1830*, el-Cezâir, 2009, s. 96.

¹⁴⁴ E. Mahrez, *el-Cezâir fi 'ahdi'l-Ağavât (1659-1671)*, Dâru'l-Basâir li'n-Neşr ve'tTevzî', el-Cezâir, 2011. s. 154.

¹⁴⁵ A. Gedik, *XIX. Yüzyılın Başlarında Cezâyir Şehri'nde Sosyal Ve Ticârî Hayat (1800-1830)*, s. 59.

yönetimden el çektilirmeleri ve yeniçerilerin siyasi kazanımlarıyla sonuçlanmıştır. Artık Cezâyir’de yeni bir dönem başlamaktadır ve 1659-1671 yılları arasındaki bu dönem “Ağalar Dönemi” olarak adlandırılmıştır.¹⁴⁶

Bir yönetici olarak dayının tayin işlemi ancak Osmanlı Sultanı’nın kaftan ve kılıç ile birlikte gönderdiği fermanla resmiyet kazanmaktaydı.¹⁴⁷ Kuloğulları’nın siyasi bir figür olarak tarih sahnesinde yer almaları 1004/1596 yılına dayanmaktadır. O yıllarda Hızır Paşa¹⁴⁸ yeniçerilerin nüfuzunu kırmak için Kuloğulları’nın yardımına başvurunca iki taraftan birçok kişinin ölümü ve kendisinin idamıyla sonuçlanan kanlı olaylar patlak vermiştir. Bu olaylardan sonra Kuloğulları Blida, Medeya ve Melyâna civarına yerleşmişlerdir.¹⁴⁹ Zaten yeniçeriler ile denizciler arasındaki çıkar çatışmalarında denizciler tarafında yer almaları, yerli halk ile yakın temasları sebebiyle her an isyan edebilecekleri gözüyle bakılmaları gibi bazı sebeplerden Kuloğulları sürekli merkezden ve onun nimetlerinden uzak tutulmuşlardır.¹⁵⁰

Binlerce insanın ölümüyle sonuçlanan veba salgını, kuraklık ve çekirge istilâları gibi felaketler¹⁵¹ nedeniyle Osmanlı yönetiminin son dönemlerinde idareye isyan eden kabilelerin sayısında artış olmuştur.

16. yüzyıldan 18. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı idaresi altındaki başşehir Cezâyir ve banliyöleri, sosyal, ekonomik ve siyasi birtakım değişimlere sahne olmuş, bölgenin güvenli ve istikrarlı ortamı Avrupalı Hristiyanlar’ın bile buralara göç edip

¹⁴⁶ E. Mahrez, **el-Cezâir fi ‘ahdi’l-Ağavât (1659-1671)**, s. 77.

¹⁴⁷ W. Schaller, **Müzekkîrât Konsul Amerika fi’l-Cezâir 1816-1824**, Çev. İsmâil el-‘Arabî, elCezâir, 1982, s. 117.

¹⁴⁸ Hızır Paşa üç dönem (1589-1591, 1595-1598 ve 1605 yılı) Cezâyir’i yönetmiştir. 1605 yılı sonunda idam edilmiştir. Daha geniş bilgi için bkz.: İbnü’l-Müftî Hüseyin bin Receb Çavuş, **Takyîdâtü İbni’l-Müftî fi Târîhi’l-Bâşavâti’l-Cezâiri ve ‘Ulemâihâ**, el-Cezâir, 2008, s. 44-45.

¹⁴⁹ Bu olaylarla ilgili olarak bkz.: S. ‘Abbâd, **el-Cezâir Hilâli Hükmi’t-Türkî (1514-1830)**, el-Cezâir, 2007, s. 109-110.

¹⁵⁰ P. Boyer, “Le problème Kouloughli dans la régence d’Alger”, **Revue de l’Occident Musulman et de la Méditerranée**, n. 8, 1970. s. 80.

¹⁵¹ Cezâyir’de Osmanlı Dönemi’nde yaşanan doğal felaketler için bkz.: Fülle Müsâvî el-Kaşşâ’î, **esSıhhatü ve’s-Sükkân fi’l-Cezâiri min Bidâyeti’l-Fetrati’l-‘Osmaniyyeti ilâ evâili’l-İhtilâli’l-Firansî (1518-1871)**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Cezâyir Üniversitesi Tarih Bölümü, 2005-2006, s.128-150.

ticaret yapmalarına, yerli halkın, Osmanlı Türkleri'nin, Berberîler'in, Yahudiler'in yaşadığı bir şehrin ve hep birlikte Cezayir halkı dediğimiz karmaşık bir sosyal yapının oluşturulmasına sebep olmuştur. Cezayir şehri, küçük bir liman kasabasından günümüzün metropollerini aratmayan canlı bir liman şehri haline gelmiştir. Belirttiğimiz dönemler içerisinde özellikle Batı Anadolu ve Rumeli'den Yeniçeri Ocağı'na asker olarak girmek için bölgeye gelen Osmanlı Türkleri'nin bir bölümü yerli halk ile yakın ilişki içerisine girip evlenmeleri neticesinde varlığını ve etkisini bugün bile devam ettirebilen bir sosyal grup olarak Kuloğulları'nı meydana getirmiştir.¹⁵²

¹⁵² A. Gedik, XIX. Yüzyılın Başlarında Cezâyir Şehri'nde Sosyal Ve Ticârî Hayat (1800-1830), s. 131.

İKİNCİ BÖLÜM

GIOVANNI BATTISTA SALVAGO'NUN “RELAZIONE”SI

2. Salvago'nun Görevlendirilmesine Giden Süreç: Mağrib Korsanları Adriyatik'te

Salvago'nun kurtarmakla görevlendirileceği, Venedik tebaasına mensup 450'den fazla kişinin esir alınması 1624'ün yazına rastlar. 21 Haziran 1624 akşamı, 200 levent taşıyan, Ali Memi ve Usta Murad komutasındaki 13 kalyata¹⁵³ Kotor Boğazı'na girmişti. Nova Kalesi'nin ağasından Venedik kasabası Perast'ı¹⁵⁴ yağmalamak için izin istemişti. Perast surlarla korunan bir bölge değildi. Ağa büyük bir meblağ karşılığında bu izni verdi. Ertesi sabah yağma gerçekleşti ve saat 12'de bitti.¹⁵⁵

Yağmada altın, gümüş, kıymetli eşyaların yanısıra 100.000 Duka'dan fazla para ile aralarında kadınlar ve çocuklar bulunan 450 esir ele geçirilmişti. Neyse ki, yağma sırasında Perastlıların üçte ikisi kasabanın dışında çalışmaktaydı. Korsanlar Nova'da bir gece geçirdikten sonra Budva ve Pastrovicchio kasabasına hareket etmişler, ancak bu kasabalar korunaklı olduğu için saldıramamışlardı. 26 ve 27 Haziran 1624'te Draç'ta Ragusalı üç gemideki ve Perastlı iki gemideki malları yağmaladılar. Buradan Sazan/“Saseno” Adası'ndan geçerek Mathraki, Paxo ve Antipaxo'ya saldırdıktan sonra, Osmanlı üssü Preveze'ye geçtiler. Şehrin ileri gelenleri tarafından kutlama ile karşılandılar. Preveze'de Usta Murad, Ayamavralı bir Türk kadirgasının komutanı Hasan Mariyol ve onun bazı korsanlarıyla görüştü. Daha sonra, Ali Memi, Usta Murad, Hasan Mariyol ve Anabolu Beyi olan kardeşi Ahmed Bey 13 kalyata, 1 kadirga, 4 fusta ile Tiaki/İtaka'ya saldırdılar. Ancak saldırı başladıktan biraz sonra Antonio Pisani komutasındaki Venedikli sekiz kadirga ve iki mavna/“galeazze”¹⁵⁶ belirmişti, bu nedenle

¹⁵³ Kalyata: Kürekli, tek direkli, korsanlık faaliyetlerinde sık kullanılan, çok hafif gemilerdir.

¹⁵⁴ Perast: 1377-1797 yılları arasında Venedik'e tabi bir bölge. Bkz.: **Relazione**, Introduzione, s. I, dipnot 6.

¹⁵⁵ Bu olay Kotor'un *provveditores* Iseppo Michiel tarafından tasvir edilmiştir. Bkz.: Salvago'nun **Relacionesi**, Introduzione, s. II ; **ASV : Dalmazia, Rettori e altri**, filza 29 ; *dispaccio del Rettore e Provveditore di Cattaro*.

¹⁵⁶ 8 kadirga ve 2 galeazze. Bkz. **Relazione**, s. III; **ASV: Senato Costantinopoli**, Registro 15; *deliberazione* 24 Luglio 1624, carta 75.

Cavo Sant'Elia'ya saklandılar. Yine de Venedikli gemiler korsanları farkettiler ve takip etmeye başladı. Fustalar daha ağır hareket ettiği için Venedikliler bu gemileri ele geçirmişti, diğerleri ise kaçımayı başarmıştı.

Ertesi sabah on Türk'ün boynunu vurdular. Tiakililer, fustaların içinde bulunan Ayamavralıları satmak üzere köle olarak aldılar. Venedikliler'den kaçan Mağripli kadirga ve kalyatalar ise Cavo Ducato'ya sığınmışlardı. Çatışma sırasında zarar gören gemileri tamir ettiler ve yolculuğa hazırlamak için katran sürüp kalafat ettiler. Temmuz sonunda buradan hareket edip, birkaç günlük yolculuktan sonra Berberistan kıyılarına vardılar.

2.1 Venedikliler'in Olayı Haber Alışı

Venedik 29 Haziran'da Perast'ın yağmalanmasından haberdar edildi. Bu duruma karşı, Venedik Senatosu Dalmaçya ve Albania'nın genel *provveditores*i Francesco Molino'ya korsanların bulması ve Venedik Körfezi'nden def etmesi emrini verdi. Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki barış ahidnamesi, II. Selim tarafından 1573'te imzalanmış, IV. Murad tarafından yeniden tasdik edilmişti ve halen geçerliydi.¹⁵⁷ 1 Temmuz'da Senato saldırılara karşı İstanbul'daki Venedik Baylosu Giustinian'ın,¹⁵⁸ Bâbîâli'ye bir şikâyet mektubu yazması, Venedik ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ahidname uyarınca dost ve müttefik olduğunu hatırlatması kararını verdi.

Baylos Giustinian, Kaymakam Paşa'ya yazdığı şikâyette, suçluların cezalandırmasını ve Venedik toprakları ile gemilerine saygı gösterilmesini talep ediyordu. Venedik Senatosu, merkez donanması ve Mağrib donanmasını görüşeceğini öğrenmişti. Bu vesileyle, Baylos Giustinian Cezayir ve Tunus'un ileri gelenleri ile

¹⁵⁷ II. Selim'in ve IV. Murad'ın Ahidnameleri için bkz.: M. Kaçan, **XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Bilim Dalı, İstanbul, 1995.

¹⁵⁸ Baylos Giustinian için bkz. Aşağıdaki dipnot 177. Olay için bkz.: **ASV : Sen. Cost.**, 15 ; delib. I Luglio 1624, c. 68; **ASV: Dalmazia, Rettori e altri**, filza 29; dispaccio del Rettore e Provveditore di Cattaro 23 Giugno 1624; **ASV: Provv. Gen. in Dalmazia e Albania**, F. Molino, 1624; disp. nn. 198-199.

yağmacıları cezalandırmak ve Berberistan'daki Venedikli esirleri serbest bıraktırmak için görüşme imkânına sahip olacaktı.

Bir kaç gün sonra 40 (ancak aynı belgede 23 olduğu yazılıyor)¹⁵⁹ Osmanlı kadırgası, İstanbul'dan Venedik Körfezi'ne doğru yola çıktı. Bu haberi alan Perastlılar, 17 İspanyol kadırgasından oluşan, Santa Croce Markisi'nin komutasındaki bir ekipten yardım istemişti, destek kuvvetlerini bekleyip daha sonra intikam için Nova Kalesi'ne saldırılarını salık veriyorlardı. Çünkü Venedik, körfezi savunamıyordu ve Perastlılar Venedik'e güvenmiyorlardı.¹⁶⁰ Venedik Senatosu ise 1300'den beri müttefikleri olan Perastlıların İspanyollar'dan yardım istemesine tepki olarak, Molino'nun kalyataları takip etme görevini askıya almış, Venedik donanmasının Armada *provveditores* Antonio Pisani'nin komutasında Korfu Adası sularında toplanmasını emretmişti. Pisani Ağustos ayı boyunca Venedik donanmasıyla körfezde nöbet tuttuysa da ne Osmanlı donanmasını ne de İspanyol donanmasına rastlamıştı.

1 Temmuz'da Senato, Perastlı Nicolò di Vincenzo ve Giorgio Pallavicino¹⁶¹ adında iki kişiyi görevlendirerek Cezayir ve Tunus'a gitmeleri ve hemşehrilerinin fidyelerini karşılamaları için 200 Duka verdi.¹⁶² Temmuz sonu, Ağustos başında Venedik'e, korsanların karaya çıktığı ve saldırmak üzere oldukları haberi geldi. Bunun üzerine Baylos Giustinian, Bâbîâli'ye yazdığı mektupta bu durumun dostluk ilişkilerini bozabileceğini, işin bu raddeye gelmemesini temenni ettiğini belirtti. 5 Ağustos'ta Baylos Giustinian Senato'ya yazdığı mektupta, Kaymakam Paşa'nın, Bosna Paşası'na iletmesi için bir mektup verdiğini, bu mektupta Nova Kalesi'nin ileri gelenlerinin cezalandırılmasını emrettiği, Tunus ve Cezayir'e iki yeni Paşa'nın gönderildiğini

¹⁵⁹ **ASV: Sen. Secr.**, 123 ; delib. 4 Luglio 1624, c. 83.

¹⁶⁰ Bu konuda benzerlik için bkz. İ.Bostan, **Adriyatik'te Korsanlık**, s. v60-63.

¹⁶¹ **ASV: Senato Mar**, 82; delib. 4 Luglio 1624, c. 107.

¹⁶² 200 Duka esir kurtarmak için çok azdır. 200 Duka Sadece yol parası oluşturmaktadır.

yazıyordu. Yeni Paşalar'a Venedik'e karşı saldırıların engellenmesi emri verilmişti. Fakat bu emirler daha sonra yerine getirilmedi¹⁶³.

31 Ağustos'ta Baylos Giustinian Venedik'e bir *dispaccio* yazarak, bir kaç gün önce Hüsrev Paşa'nın görevle Cezayir'e gönderildiğini, Kaymakam'ın Hüsrev Paşa'ya görevi devralmasından önce yapması gerekenlere dair bir hüküm verdiğini anlattı. Bu hükümde, alınan esirleri ve malların bırakılması, Venedikliler'e karşı korsanlık faaliyetlerinin bitirilmesi emrediliyordu. Şeyhülislamın bu konuda bir fetva verdiği, Padişah'ın dostlarına karşı korsanlık faaliyetleri yapılmaması gerektiği yazılıydı. Bu fetva, Murabıt ve Berberistan müftülerinin söyledikleriyle çalışıyordu. Hüsrev Paşa, bu fetvayı Cezayir'e götürecekti ve Divan'daki Cezayirli'lere okutacaktı¹⁶⁴. Senato, Berberiler'in yağmaladıklarını geri vermek istemediğini bildiği için yol tercümanı Giovanni Battista Salvago'nun Cezayir'e gönderilmesi kararını verdi.¹⁶⁵

Senato, *Collegio*'ya¹⁶⁶ Salvago'ya vazifesi hakkında talimat vermesini ve Paşa'ya Salvago için yazılan bir teminat mektubunu iletmesini emretti. Ayrıca Baylos Giustinian'a bir *dispaccio*¹⁶⁷ göndererek, Salvago'nun bu mesele için görevlendirildiğini haber veriyordu. Baylostan, Salvago'nun vazifesine yardımcı olunması ve esirlerin serbest bırakılması için gerekli hükümleri vermesi için Padişahla iletişim kurması isteniyordu. Ekim sonunda, Salvago maiyetiyle¹⁶⁸ Venedik'ten Livorno'ya doğru yola

¹⁶³ **ASV: Sen. Cost.**, 15, delib. 15 Ottobre 1624, c. 113; 21 Dicembre 1624, c. 154; 26 Dicembre 1624, c. 157 ve 15 Gennaio 1625, c. 167.

¹⁶⁴ Bu iki dispacci Venedik'e 1 ve 6 Ekim'de ulaştı, 8 Ekim'de Senato'ya iletildi. **ASV: Disp. Cost.**, filza 98, n. 406 ; **ASV : Sen. Cost.**, 15 ; c. 116.

¹⁶⁵ **ASV: Sen. Cost.**, 15 ; delib. 8 Ottobre 1624, c. 116 ve delib. 12 Ottobre 1624, c. 119 ve delib. 14 Ottobre 1624, c. 128.

¹⁶⁶ Collegio: 6 Savi Grandi (devletin iyiliği için gerekenleri tasarlayan ve yazıya geçirmekle yükümlü devlet adamları), 5 Savi agli Ordini(donanmayla ilgili meselelerle uğraşan devlet adamlar) ve 5 Savi di Terraferma'dan(iç işleri, harp ve maliye ile alakalı meseleler uğraşan devlet adamları) oluşan bir yönetim organıdır. Collegio, Venedik Cumhuriyeti'nin mektuplarını, Ducale adı verilen hususi mektupları ve Senato hükümlerini, hazırlamakla yükümlü idi. Aynı zamanda Collegio, Senato'da görüşülen tüm meseleler hakkında kanaat beyan ediyordu. Bkz.: **Relazione**, s. IX, dipnot 5 alıntı A. Battistella, **La Repubblica di Venezia nei suoi undici secoli di Storia**, Venezia, Ferrari, 1921, s. 565.

¹⁶⁷ **ASV: Sen. Cost.**, 15, delib. 12 Ottobre 1624, c. 119.

¹⁶⁸ Maiyetinde 3 Perastlı, bir yeniçeri ve bir kapıcı bulunuyordu. **ASV: Sen. Cost.**, 15, delib. 8 Ottobre 1624, c. 116.

çıkmişti. 28 Aralık'ta Senato Salvago'ya Abdi Paşa'nın Tunus'a gönderildiği ve Paşa'nın elinde esirlerin geri bırakılması için Hatt-ı Hümayun bulunduğunu yazdı. Padişah'ın emirlerine rağmen Hüsrev Paşa ve Abdi Paşa, Mağrib'deki reislere karşı gelememişlerdi. Daha sonraları¹⁶⁹ Abdi Paşa, Hatt-ı Hümayun'a uymamasını mazur göstermek için Padişah'a aslında yalnızca elli esir olduğunu yazmıştı.¹⁷⁰

2.2 Giovanni Battista Salvago'nun Özgeçmişi

Katolik dinine mensup, Osmanlı tebaasından olan Giovanni Battista Salvago, 16. yüzyıl sonlarında Beyoğlu/Pera'da doğmuştur. Simone Contarini'nin Baylos olduğu dönemde bir dil okulu olan *Giovani di Lingua*'ya kabul edildi¹⁷¹. 1610 yılında Balyoslukta (*Casa del Bailo*) kabul edildi. Dokuz sene sonra Yunanca, İtalyanca, Türkçe ve Latince'yi mükemmel derecede bilir hale gelmişti. Salvago'nun ailesi Balyosluğunun mülk sahibiydi ve bu yüzden sürekli binanın bakım masrafları konusunda Baylosla tartışmaktaydı. 1619'da Dukalık'tan gelen bir mektupla İstanbul Baylosunun yanına, senede 185 sikke maaş ve iki elbise karşılığında yol tercümanlığına tayin edildi¹⁷². Tercümanlık, Salvago'nun aile mesleği idi¹⁷³. Babası ve kardeşleri de yol tercümanıydı. 1622 Ekim'inde Baylos Michele Foscarini'nin İstanbul'a gelişine refakat etmek için Venedik'e gitmiştir, ancak Foscarini çok hasta olduğundan onun iyileşmesini beklemek için orada kalmıştır. İki sene sonra, 1624'te Venedikli esirleri özgür bırakmak için Mağrib'e yani Tunus ve Cezayir'e gönderilmiştir.

1626'da Venedik'e dönmüş ve Doju'ya *relazionesini* sunmuştur. 1626 senesinin Şubat-Eylül ayları arasında Senato tarafından önemli bir sınır meselesini çözmek amacıyla Dalmaçya'ya gönderilmiştir. Eylül sonunda, hastalığı sebebiyle vefat eden

¹⁶⁹ ASV: Sen. Cost., 15 ; delib. 28 Dicembre 1624, c. 158.

¹⁷⁰ ASV: Dispacci Cost., filza 98, n. 489.

¹⁷¹ Tercüman olmak üzere İstanbul'a gönderilen ve Pera'da Baylosun evinde ikamet eden gençlere verilen ad.

¹⁷² Bkz.: N. Rothman, N. Rothman, "Self-Fashioning in the Mediterranean Contact Zone : Giovanni Battista Salvago and his Africa overo Barbaria (1625)", **Renaissance Medievalism**, Ed. Konrad Eisenbichler. Toronto: Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2009. s. 130.

¹⁷³ Babası Mateca (Matteo) ve kardeşi Gianesino aynı makamla (Dragomanno di Strada) çalıştılar. Rothman. Bkz. A.e. s. 127.

Foscarini'nin yerine İstanbul'a atanan yeni Baylos Sebastiano Venier ile birlikte İstanbul'a dönmüştür. Bayloslar Sebastiano Venier (1626-1629) ve halefi Giovanni Cappello (1629-1631) için yol tercümanı olarak değil, önemli meseleler için görevlendirilen sadık bir aracı olarak çalışmıştır ve takdir toplamıştır.

Kasım 1632'de Senato Balyos Pietro Foscarini (1631-1635)¹⁷⁴'ye Salvago'nun tekrar yol tercümanı olarak görevlendirilmesini emretti. Görevini mükemmel şekilde ifa ettiği için, “pubblica grazia”ya layık görülmüştür. 1634'te maaşı ayda 10 sikke arttırıldı. Temmuz 1647'de Venedik'te Girit Savaşı nedeniyle sekteye uğrayan Venedik-Osmanlı İmparatorluğu münasebetlerinin düzelmesini bekliyordu. Savaş bittikten sonra yeni Baylos Nicolo Dolfin'le İstanbul'a dönmek üzereyken vefat etti.

2.3 Salvago'nun “Relazione”sinin Girişi

Akdeniz'de Berberistan için korsanların kontrolündeki köleliğin ve ticaretin hacmi 17. yüzyılın ilk yarısında zirveye ulaştı. Tal Shuval'a¹⁷⁵ göre bu “zenith”in (yani en yüksek noktanın) tam tarihi 1624 ve 1625 arasındadır ve ilginç bir biçimde tam da aynı senelerde Salvago diplomatik vazifesini yerine getirmek için Cezayir ve Tunus'ta bulunmaktaydı. Bu kesişme, Salvago'nun “relazione”sini tezimiz için önemli bir kaynak haline getirmektedir.

1033/1624 yılında, yedisi Tunuslu ve altısı Cezayirli olmak üzere on üç kalyata Venedik'e ait Perast toprağı, Paxo, Antipaxo, Mathraki¹⁷⁶ Adaları'na bir saldırı düzenlediler. Saldırı sırasında çok sayıda esir aldılar ve köle yapmak üzere Kuzey Afrika'ya götürdüler. Esirleri serbest bırakmak için Venedik hükümetince

¹⁷⁴ M. P. Pedani, “Elenco degli Inviati Diplomatici Veneziani Presso i Sovrani Ottomani”, **EJOS**, V (2002), No. 4. s. 41-43.

¹⁷⁵ Tal Shuval, doktora tezinde Cezayir-i Garp ocakları ve Cezayir'in Osmanlı eyaletinin siyaset evrimi/gelişi hakkında binlerce Cezayirli arşiv belgeleri araştırdı.

¹⁷⁶ Venedikçe: San Matracchi. Yunancası Μαθράκι (Mathraki). Fransızcası Salmastrachi: İyon Denizi'nde olan ve Korfu civarındaki küçük adacıklarından biridir. Bu tanımı (yani “Salmastrachi”) iki küçük adalarına atıf için bkz.: B. De La Matinière, **Le grand dictionnaire géographique historique et critique**, Paris, Libraires Associés, 1768. tome IV, s. 222.

görevlendirilen tercüman Giovanni Battista Salvago¹⁷⁷, Toscana'dan geçerek Livorno'ya ulaştı ve burada iki ay boyunca Cezayir'e giden bir gemi bulmak için bekledi. Başlangıçta elinde nakde dönüştürmesi için verilmiş bir çek olan Salvago, Venedik hükümetinin verdiği bu 8000 “Reales”¹⁷⁸ değerindeki kambiyo senedi Livorno'da alınan komisyondan sonra % 6-7 oranında sigorta ettirdikten sonra elinde 6000 “Real” ile yola çıktı.

Bir buçuk aylık bir kış seyahatinin ardından Salvago, 14 Şubat 1625 (6 Cemazeyilevvel 1034) günü Cezayir'e ulaştı. O dönemde İstanbul'da yaşayan Balyos Giustinian¹⁷⁹ Venedik hükümetinin temsilcisiydi. Cezayir'de paşanın kâhyasıyla görüştü ve ona bir miktar hediye verdi. Hüsrev Paşa, esirlerin bırakılmasının mümkün olduğunu ancak bunun için Osmanlı Divanından yazılı bir emir gelmesi gerektiğini söyledi. Bu durumda Osmanlıca bir mektup yazarak İstanbul'a gönderirken aynı emrin bir kopyasını da çevirerek Venedik'e gönderdi. Bu olay temelde iç-dış güç dengelerinin dâhil olduğu çok taraflı bir çekişme ve ilişki ağlarının ortaya çıkması bakımından önemlidir. Olayın merkezinde kendini bulan Venedikli tercüman esirleri kurtarmak isterken, yeni sahipleri

¹⁷⁷ Arapça'dan *targiumān* (Türkçesi *Tercüman*) Modern Yunanca'dan δραγομάνος geçerek İtalyanca'da “Dragomanno” kelimesi olarak yer bulmuştur. *Dragomannolar* Avrupa medeniyetleri ile (Arapça, Türkçe ve Farsça konuşan) Orta Doğu medeniyetleri arasında çeviri yapan kimselerdir. Görevleri, siyasi ve ticari vazifeler sırasında büyük elçiliklerde, konsolosluklarda, limanlarda, gümrüklerde, çeviri yapmaktır. Bkz.: **Enciclopedia Treccani**.

¹⁷⁸ Real Español: İspanyol para sistemin temeli olan İspanyol gümüş parası, 17. yüzyılda İspanya imparatorluğunun artan gücünden dolayı uluslararası ticarete yeri çok önemli ve kullanımı yaygındır. O dönemde değeri 3 *Maravedi* olan İlk *Realleri*, Castillalı 11. Alfonso (1312-1350) piyasaya çıkarmıştır. Zaman geçtikçe *Realler* para biriminin değeri arttı ve 1497'de dengelenmeye başlamıştır (1 *Real*= 34 *Maravedi*). Aynı senede (1497) *Peso de a ocho* (sekiz değerli olan parça) tedavüle çıkarıldı (8 *Real*=1 *gümüş Peso*). 1566'da *altın İspanyol Escudo* basılmıştır. 1 *Escudo*nun değeri 16 *Reales* olmuştur. *Peso de a ocho* 1 ons ağırlığında (27,4 gram) gümüş bir paraydı. 1642 yılında *Real de Plata* ve *Real de vellón* olmak üzere iki farklı çeşit vardı. *Real de vellón* gümüş ve bakırdan oluşan bir alaşımla üretilirken, *Real de plata* saf gümüşten üretilmekteydi. Değeri 2 *Real de vellón* 1 *Real de plata*ya eşitti. 1620 yıllarında Habsburg İmparatorluğunda Enflasyon oranının artması *Real de Plata*nın içerisindeki gümüş oranının sabit bir şekilde düşürülmesine sebep oldu. Böylelikle *Real de Plata* değerini kaybetti ve *Real de vellón* halini aldı. 1 altın *Escudo* = 16 *gümüş Reales*. Bkz.: Krause, C. L. Krause ve C. Mishler, **Standard Catalog of World Coins: 1801–1991** (18th ed. ed.), Iola, Wisconsin, Krause Publications, 1991.

¹⁷⁹ Giorgio Giustinian : (Venedik 1572 – Venedik 1629) ünlü ve önemli Venedikli diplomat ve politikacı idi. Fransa, İngiltere ve Avusturya büyük elçilik yaptıktan sonra 1620 ve 1627 yılları arasında Baylos olarak İstanbul'da yaşamıştır. Bkz. **Dizionario Bibliografico degli italiani**, Giuseppe Gullino, volume 57, 2001. s. 485.

onları yüklü miktarda bir fidye¹⁸⁰ almadan bırakmak istemeyecekleri gibi Venedikliler de uzun süredir Cezayirli korsanları ele geçirdiklerinde idam ettiklerinden korsanlar ellerine geçen intikam alma fırsatını kaçırmak istemiyorlardı.

Cezayir'deki paşa, İstanbul'dan gelen emirleri görmezden geliyordu. Aslında Cezayir'deki iktidarı ile İstanbulla olan ilişkileri arasında hassas dengeyi korumak istiyordu. Usta Murad ve Cezayir'in baş reisi arasında haberleşme mektupları onun görevinin başarısız olması için bir mutabakat olduğunu göstermesine rağmen Venedikli Salvago umutsuzluğa kapılsa da görevine devam etmek istedi. Gönderdiği *Dispaccilerde*¹⁸¹ hem rüşvet vermek için hem de esirler kurtarıldığından onlar için daha fazla paraya ihtiyacı olduğunu yazıyordu. 27 Nisan (19 Receb 1034 h.) 1625 günü İstanbul'dan bir emir geldi.¹⁸² Bu emirde Venedik uyruklu kölelerin serbest bırakılması istenirken Abdi Paşa¹⁸³ da bu emri Tunus'ta uygulamak için görevlendiriliyordu.

Abdi Paşa, Osmanlılarca görevlendirilmiş ve Baylosa bu işi halledeceğine dair söz vermişti, gerekirse Usta Murad'ı öldürmeyi bile göze alacaktı¹⁸⁴. Ocak ayında İstanbul'dan Cezayir'e geldikten sonra aldığı emr-i hümayûnu Divan'da okudu ise de hiçbir sonuç alamadı. Bu arada köle yapılan esirlerin şartları daha da kötüleşti. Salvago, Tunus'taki Abdi Paşaya güvenmek yerine Cezayir'deki Hüsrev Paşa¹⁸⁵ ile temasa geçmenin daha olumlu bir sonuç verebileceğini düşündü. Hüsrev, başlangıçta yardımcı olmak ister gibi görünmüştü ama güç ve yetkisinin sınırları olduğunu biliyordu. Dragoman da ona emrin Padişah tarafından gönderildiğini tekrar hatırlattı. İmparatorluk içindeki bir eyalette Osmanlı Padişahı ve İslam halifesinin emirleri neredeyse

¹⁸⁰ Fidyeye: hukukî bir prosedür. Esareten kurtulmak için veya yerine getirilmeyen yahut kusurlu olarak eda edilen bazı ibadetlerin telâfisi amacıyla ödenen bedel. Bkz. Salim Ögüt, "Fidyeye" içinde **DİA**, 1996, cilt 13, s. 55-57.

¹⁸¹ Dispacci: Devlet yetkilileri arasındaki iletişim için gönderilen bir mektup çeşididir. Bir devletin dış işleri bakanlığı ve onun başka bir ülkedeki elçiliği arasındaki muhaberatı sağlayan evraktır. Bkz.: **Enciclopedia Treccani**.

¹⁸² Bkz.: **Relazione**, s. 23.

¹⁸³ Abdi Paşa: "Eletto Vice Re di Tunisi" yani seçilmiş Tunus'un Beylerbeyi veya Paşası. Bkz.: **Relazione**, s. 23.

¹⁸⁴ Bkz.: **Relazione**, s. 23

¹⁸⁵ Yazıcı Hüsrev Paşa'nın Cezayir Beylerbeyi olduğunu ve 1627'de vefat ettiğini öne sürer. N. Yazıcı, "XVII Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti-Cezayir Münasebetleri Hakkında Baz Mülâhazalar", **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, 1988, 2. cilt - 7. Sayı, s. 72-73.

hükümsüzdü. Esirleri kurtarmak konusunda ona yardım ederse ödül vereceğini hem zamanının kalmadığını hem de bu işi yapmazlarsa Padişah ile aralarının bozulacağını söylüyordu. Hüsrev Paşa da bunun üzerine 500'den fazla kişiden oluşan genel divanı topladı. Divanda, korsanlar Venedik ile bir anlaşma yapılmasına karşı çıktılar. Zaten İngiltere ve Hollanda ile anlaşmalı oldukları için hiçbir ülkenin gemisine saldıramayacaklardı. Dolayısıyla, bu korsanlık ve fidye ilişkisi üzerinden dönen bir ekonomi için sorun demektir. Üstelik hem Fransa ile Cezayirli korsanlar arasında savaş vardı. 1620 de Marsilya'da Cezayir'in diplomatik heyeti öldürülmüş, Cezayirli de intikam almak için Fransızlara saldırmaya başlamıştı ve savaş bu sırada devam ediyordu.

Hüsrev Paşa, Padişah'ın emirlerine uymak gerektiğine inanıyordu ama divandaki muhalefet Yusuf Dayı olayını örnek gösteriyordu. Yusuf Dayı,¹⁸⁶ Tunus'ta aynı şeyi yaptığı, İstanbul'dan gelen emirleri dinlemediği halde ona hiçbir şey olmamıştı. Bu durumdan hareketle Cezayir'de de benzeri yaşanabilirdi. Divanda muhalif çoğunluğu oluşturanların kendisi de korsanlık faaliyetleriyle geçiniyorlardı ve bu nedenle zaman kazanmak istiyorlardı. Pazar günleri Divan'da yalnızca acil meselelerin (genellikle davalar) görüşülmesi mümkündür, bu durumda Paşa'nın sarayında toplanılıyordu. Resmi olarak ise Divan sadece Cumartesi günleri kalede toplanıyordu ve Hristiyanlar'a kapalıydı. Divan'da etkili olan korsan muhalefeti, Salvago'yu oyalamak için görüşmeleri bir sonraki haftaya erteletmişti. Divanda konuşulması gereken daha önemli şeylerin olduğunu söyledikleri gibi Divan'ın toplanması için gereken yeter sayı olmasına rağmen korsanlar az sayıda katılarak karar çıkmasını engellemek istediler. Böyle maniler çıkartarak Venedikli grubu bekletmek istiyorlardı. Çünkü köle yapılan esirler arasında veba salgını vardı ve Perast'tan gelen bir esir ölmüştü. Cezayirli görüşmeleri geciktirerek diğer kölelerin de hasta olup ölmesini bekleyip sorunu kökünden çözmektedirler.

¹⁸⁶ Yusuf Dayı: 1610-1637 arasında Tunus'un Dayısı olmuştu. Bkz.: H. Slim, A. Mahjoubi, K. Belkhouja et A. Ennabli, *Histoire générale de la Tunisie*, vol. III. s. 52.

Salvago korsanlara sık sık bunun Venedik ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki bir mesele olduğunu Padişah'ın kesin hükmü olmasına rağmen onların bunu çiğnediklerini hatırlatıyordu. 24 Mayıs 1625 (16 Şaban 1034) günü kapıcı ve yeniçeri, Salvago'nun da olduğu divan toplantısında Padişahın emri okundu ve divanda bir gürültü koptu. Korsanlar, Venedik tarafından ele geçirildikleri zaman kafaları kesiliyor. Venedik onlara acıımıyordu. Bu nedenle yeni aldıkları esirleri ne kadar para teklif edilirse edilsin geri vermek istemiyorlardı. Nedenlerini anlatmak için Venediklilerin yaptığı gibi onlar da Padişaha doğrudan ulaşmak, kendi tezlerini anlatmak fikrindeydiler.

Aslında tüm bu çekişme bir statü farklılığına dayanıyordu: Venedik herkesin tanıdığı egemen bir devletti ve Osmanlı İmparatorluğu ile ahitnamelere dayanan tarihi uzun, eşit bir ortaklık ilişkisi bulunuyordu. Cezayir için ise durum farklıydı çünkü Osmanlı İmparatorluğuna bağlı bir eyaletti. Paşa, korsanlarla konuşmaya çalışıyor ama onları ikna etmeyi bir türlü başaramıyor, çeşitli bahaneler üretmeye devam ediyorlardı. Bir sonraki divanda paşa olumlu ve olumsuz görüşleri duymak istediğini söyledi. Böylece bir karar verecekti. Salvago da korsanların kararını etkilemek için bu iş hallolunca rüşvet vereceğini söyledi. Ama korsanlar önce paranın görülmesi gerektiğini söylediler, iş ise arkasından gelecekti.

Zaten Venedik'ten gelen emirde de paranın sadece işi hallettikten sonra verilebileceği yazılıydı. Ertesi gün Salvago ve Hüsrev Paşa toplandı ve görüşmeye başladılar. Baş kesme sorunu (Venedik uygulaması)¹⁸⁷, pişkeş miktarı¹⁸⁸ hakkında konuşular. Toplantıda herkesi memnun etmek gerekiyordu çünkü Paşa tek başına korsanlara karşı muhalefet edemeyeceğini, kendisine karşı birlik olurlarsa hiç bir şey yapamayacağını biliyordu. Buna karşılık Paşa kendi konumunu savunmak için yardımcı olmak istiyordu ama eli kolu bağlıydı. Aslında bir yandan Padişah'tan da çekiniyordu

¹⁸⁷ Kelle kesme üzerine Venedik kararı hakkında bkz. İ. Bostan, **Osmanlı Denizciliği**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006. s. 267; E. S. Gürkan "The centre and the frontier: Ottoman cooperation with the Nord Africa corsairs in the sixteenth century", **Turkish Historical Review**, 1, vol. 2, Brill, 2010, s. 139.

¹⁸⁸ Gayriresmi fidyeye anlaşmasında yazılı olmayan bir şart vardı, bu da rüşvet ve kefaletti.

fakat korsanlarla da iyi geçinmek istiyordu. Nihayetinde divanın serbest bırakma kararını kabul etmesi gerektiğini söyledi.

Salvago ise Paşa'yla konuşarak sorunu halletmeye çalışıyordu. Paşa'nın çok akıllı olduğunu, onun yeteneği sayesinde bu işi halledebileceklerini, ona güvendiğini ve halledebilirse sonra müteakabil bir hediye vermeyi istiyordu. Zaten bu iş hallolursa Venedik hizmetlerini karşılıksız bırakmayacaktı. Hüsrev Paşa da görevinin bilincindeydi. Osmanlı ve Venedik arasındaki barışı muhafaza etmek istiyordu. Ama tek başına karar veremeyeceğini de biliyordu. Söylediklerine göre görünüyordu ki Salvago'ya yardımcı olmak istiyordu. Ama bir Hollandalı konsolosla konuştuğunda konsolos onu Hüsrev Paşa konusunda uyardı. O, paşanın tekin bir adam olmadığını düşünüyordu. Sonra bir anda tekrar paşa ve dragoman konuştular. Paşa, paraların hazır olmadığını fark edince işi uzatmaya başladı. Sonra benzer şekilde İngiliz bir konsolos James Frizell¹⁸⁹ ile konuştu. İngiliz konsolos Frizell'e göre, Salvago'nun görevi neredeyse imkânsızdı. Öncelikle, Salvago'nun elinde fidye için gerekli para mevcutsa da, bunun dışındaki masraflar için yeterli değildi. Ayrıca, esirler serbest kaldıktan sonra hemen dönmeleri gerekirdi, fakat Salvago'nun gitmeye hazır gemisi de yoktu. Bu durumda, Frizell Salvago'nun büyük ihtimalle başarısız olacağını düşünüyordu.

Salvago, Paşa'yla tekrar konuştuğu zaman fikrini değiştirmeye çalıştı ve fazladan kefalet ve rüşvet verebileceğinden bahsetti. 8 Ramazan 1034 / 14 Haziran 1625 gününde yeni bir divan toplantısı yapılacaktı ve burada konuşulacak çok konu bulunuyordu. Öncelikle Cezayirlilerin Osmanlı emrine ne cevap vereceği tartışılacaktı. Yeniçeri ağası, divandaki ikinci en önemli yetkili olarak Venediklilerin hukukun düşmanı ve birer katil

¹⁸⁹ *Relazione*'de "Gemis Frison" olarak geçiyor : Resmen Kuzey Afrika'da oturan ilk İngiliz konsolos olarak görev yapmıştır. 1623 yılında *Levant Company* tarafından Cezayir konsolosluk makamına tayin edilmiştir. İngilizler'in korsan faaliyetlerine katılmalarını önlemek için ticaret / "traffick" geliştirmek amacıyla Tunus'a gönderilmiştir. 1604 itibaren, Tüccar Nicholas Leate'nin aracı olarak bir kaç sene Cezayirde ikamet etmiştir ve Mansel's seferine tavsiyeci ve türkçe bildiği için çevirmen olarak refakat etmiştir. Bkz.: **Relazione**, s. 28 ; N. Matar, **British Captives from the Mediterranean to the Atlantic**, Leiden, Brill, 2014. s. 80-81 ; A. C. Wood, **A History of the Levant Company**, Oxford, Oxford University Press, 1935. s. 62.

olduklarını söylüyordu.¹⁹⁰ Ama Padişahla doğrudan ilişkileri vardı ve korsanların da aynı ilişkileri kurması gerektiğini düşünüyorlardı. Venedikliler emir almak için büyük ihtimalle İstanbul'da bir kâtime rüşvet verdiler diye düşünüyorlardı. Divanda kapıcıya, İstanbul'a gitmesini burada işinin olmadığını söylediler. Kapıcı da gideceğini ama yanında emri de götüreceğini, emre uymak istemeyenlerin bir mektubunu da isterlerse Padişaha iletebileceğini bildirdi. Ağa bir mektup hazırlamak istiyor ve bunun için yaşlılarla konuşması gerektiğini biliyordu. Salvago, Paşa'nın iyi niyetine güveniyordu ve ona padişahın emirlerini tekrar hatırlatıyordu. Bu emirlere göre¹⁹¹, Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasındaki barışın sürmesi için esirlerin serbest bırakılması gerekiyordu. Ama bu durumda Paşa, elinin kolunun bağlı olduğunu, Divan'daki herkese karşı durmasının mümkün olmadığını söylemişti. Divan'daki çoğunluk, “Bizi kesin, yakın ama Venediklileri teslim ettirmeyin” diyordu.

Paşa, Divan'dakilere karşı gelirse hapse atılmaktan korkuyordu. Keza, Salvago kendisi de daha önceki Paşalar'ın mahkûm olduğunu görmüştü.¹⁹² Paşanın korsanları mecburen desteklemesi gerekiyordu. Yeniçeri ve kapıcı divanda dediler ki “Padişahın emrini uygulamadınız” Ağa dedi ki “korsanlar ne asiler ne esirler Venedikliler de asi değiller köle değiller serbest şekilde Osmanlı imparatorluğu ile iş birliği yapıyorlar”. O zaman kapıcı ve yeniçeriler dediler ki “siz kölelerimizi bırakmıyorsunuz bir cevap vermek istemiyorsunuz o zaman İstanbul'a gideceğiz ve yaşadıklarımızı anlatacağız siz de gelin bakalım kim haklı görelim”.¹⁹³

Ağa, bir cevap yazdı paşanın mektubuna, dedi ki “Cezayirin ileri gelenleri padişahın emrine saygı gösteriyorlar ama bir çekinceleri olduğunu söylemek istiyorlar. Venediklilerin muamelesi acımasızca olduğu için onu protesto etmeyi gerekli görüyorlar.”¹⁹⁴ Bu mektubun orijinali İstanbul'a gönderilirken, bir kopyasını Salvago

¹⁹⁰ Kelle kesme üzerine Venedik kararı hakkında bkz.: İ. Bostan, “Garp ocaklarının Avrupa ülkeleri ile siyasî ve ekonomik ilişkileri, 1580-1624”, **Osmanlı Denizciliği**, s. 267; E. S. Gürkan “The centre and the frontier: Ottoman cooperation with the Nord Africa corsairs in the sixteenth century”, s. 139.

¹⁹¹ Bkz. Belge 3, **Relazione**, s. XII.

¹⁹² **Relazione**, s. 30.

¹⁹³ **Relazione**, s. 29.

¹⁹⁴ **Relazione**, s. 31.

çoğaltıp Baylosa göndermişti. Şimdi kötü bir şekilde sona eren bu hadisenin sonunda Salvago, Haziran sonunda gitmek istiyordu. Lâkin İstanbul'dan yeni bir umut belirivermişti: Eskiden Vezirlik, daha sonra da Kaptan-ı Deryalık yapmış olan ve Kuzey Afrika kıyıları ile buradaki güç ilişkilerini iyi bilen Halil Paşa, Divan'da okunması için Salvago'ya bir mektup yazmıştı ve mektubunda sorunu çözmek için samimi olduğu anlaşılıyordu. Bu mektupta Mağriblilere “Teşebbüsünüze şaşırımdı, çok yeteneklisiniz” diye sesleniyor ve onları uyarıyordu: “Venedikliler'e karşı korsanlık yapmayın çünkü Venedik dost bir ülke, eskiden beri bu böyle, sınırlarımız yakın, başımızı belaya sokmayın.”¹⁹⁵ Salvago'ya göre Halil Paşa biraz saf bir adamdı, barışseverdi ve kendisine yardım etmek için iyi niyetle otoritesini kullanmıştı. 6 Şevval 1034'te (12 Temmuz 1625) mektup Divan'da okundu, ancak kimseyi ikna edemedi. Korsanlar birbirlerine “Kim bu adam, ne istiyor?” diye sormuşlardı. Yani Halil Paşa'nın Cezayir'de sözü geçmiyordu. Divan'ın kararı şöyle oldu: “Şu an zaten bir kararımız var, temsilcilerimiz İstanbul'a gönderilecekti.” Salvago, Hüsrev Paşayı cesaretlendirmeye çalışıyor, yardım etmesi için zorluyordu. Beş aydır mektup almamıştı ama sonra aniden bir mektup geliverdi. Seyahati sırasında Salvago'nun yanında Perastılı olan 3 kişi vardı. Cemazeyelâhır 1034'te (Mart 1625) Salvago bunlardan birini Marsilya'ya göndermişti. Diğer ikisinden biri vebadan ölmüş, diğeri Salvago'yla kalmıştı. İşte bu mektup Marsilya'ya giden Perastılıdandı. Bu Perastılı Haziran sonunda Senato'dan bir *dispaccio*¹⁹⁶ getirmek üzere Venedik'ten Cezayir'e geri dönmesi gerekiyordu, ancak gelmek için bir gemi bulamamıştı çünkü Fransa'da Protestanlarla iç savaş vardı. Salvago kendi yazdığı mektupları, Perastılı'nın mektuplarını getiren ve tekrar Marsilya'ya dönecek olan gemiyle göndermiş, 40 gün içinde mektuplarına cevap verilmesini beklemişti. Salvago bu konuda şöyle yazıyor: “Benim Cezayir'de işim bitti. Büyük ihtimalle Tunus'ta da aynı sonucu alacağım.” Salvago, esirleri kurtarma görevini canlandırmak istiyordu, ancak bu pek muhtemel görünmüyordu. Paşa'ya Divan'a müdahale etmediği için kızılıyordu. Paşa ise “Ben bu işten korkuyorum, bu nedenle bir

¹⁹⁵ Bu yıllarda Venedik Cumhuriyeti ve Osmanlı Devleti arasında savaş hali yoktu. Teyit için bkz.: S. Soucek, **Ottoman Maritime Wars** 1416-1700 s. 100-105 e 119-124; **Relazione**, s. 31-32.

¹⁹⁶ **ASV**: Dispacci degli Ambasciatori Veneti; **consoli Algeri I**, Dispaccio Salvago 1 Marzo 1625 ve **Sen. Cost.** c. 46.

şey yapamıyorum” diyordu. Paşa isyan çıkmasından endişe ettiğini söylüyordu ve Salvago ona hak veriyordu. Ancak meselenin iç yüzü farklıydı: O günlerde Cezayir’e bir gemiyle beş bin altın sikke gelmişti. Bu altınları korsanlar Paşa’ya borç olarak göndermiş, karşılığında Venedikli esirleri bırakmamaları için gerekeni yapmasını istiyorlardı.¹⁹⁷

2.4 Giovanni Battista Salvago’nun Relazione’sine Göre Tunus Ve Cezayir’de Askeri Ve Siyasi Durum

Giovanni Battista Salvago’nun yazdığı “Relazione” Avrupa’daki mevcut Kuzey Afrika imgesinin bir parçası olarak Kartacalılar, Muvahhidler ve *Moorlar*¹⁹⁸ gibi pek çok halkın bulunduğu bir betimleme sunmaktadır.¹⁹⁹ Kuzey Afrikalılar daha önce Şarlman, Şarlken ve Sebastiano di Portogallo (I. Sebastião)’ya karşı savaştıkları için Avrupalıların en büyük düşmanlarından biri olarak görülmüşlerdir. Üstelik tarihsel bağlamda da Troyalılar (Barbar) ve Yunanlılar (Uygur) arasındaki mücadele kapsamında değerlendirilmişlerdir.²⁰⁰ Söz konusu eserinden Salvago’nun düşünce dünyası ve eğitimine dair çıkarımlar yapılabilir özellikle mecazlı bir dil kullanması ve klasik Yunan kültürüne, mitolojiye dair verdiği örneklerden hakkında çeşitli çıkarımlar yapılabilir.

Salvago’ya göre, Türkler bölgeye göç ederek etkin olmaya çalıştılar ama bu onların genel nüfus içinde çoğunluğu oluşturacak bir seviyeye ulaşmadı. Benzer şekilde şehirleşme konusunda da bölgeyi etkileyemediler dolayısıyla da bölge medeni olmadığı gibi kaba ve sert kalmaya da devam etti. O dönemde Türk’ün tutkusu kurt gibi açgözlü bir şekilde fetihlerle hararetlenmişti ancak onlar yağmacıydı ve Kuzey Afrika’da yaşayan diğer etnik gruplar tarafından da bu bilinen bir gerçektir. Osmanlılar daha I. Selim devrinden itibaren Afrika’yı fethetmeye başlamışlar ve Barbaros Kardeşler döneminden başlayarak Salvago’nun bulunduğu döneme kadar 108 senedir Cezayir’de bulunuyorlardı.

¹⁹⁷ **Relazione**, s. 33.

¹⁹⁸ Yerli Kuzey Afrikalılar, genelde Berberi ve Arap melezidir.

¹⁹⁹ İstanbul’da doğmasına ve büyümesine rağmen mentalitesine ve düşünme şekli (forma mentis)ne göre tam bir Venedikliydi. Bu değerlendirme/izan çok ilgi çekicidir.

²⁰⁰ Bu konuda bkz.: P. Preto, **Venezia e I Turchi**, Firenze, G. C. Sansoni, 1975. s. 176-179.

Peñon de Argel'de bulunan İspanyol baskıcı yönetiminden başlayarak Barbaros kardeşlerin gelmesi ve Cezayir'in fethinin oluşma şartlarını anlatan Salvago, İspanyollar ile Cezayirliiler arasındaki mücadelede Türklerin mevcut durumdan faydalanıp bölgeye yerleştiklerini aslında bu durumu istismar ettikleri yorumunu yapmaktadır. Fethin aşamaları ise öncelikle bir Arap kabile ya da bölgede etkili bir kişiyi müttefik olarak seçip onu düşmanlarına karşı desteklemek sonra egemenliği bu çoğu zaman bu Arap olan kişi ya da kabile vasıtasıyla kurmak şeklinde özetlemektedir. Benzer şekilde halkın desteğini alarak Osmanlı korumasını elde eden Barbaros Hayreddin, Cezayir ve İstanbul arasındaki ilişkileri güçlendirmeyi çalışmış ve iktidarını pekiştirmek amacıyla Salvago'nun "Vice Re"²⁰¹ olarak isimlendirdiği bir paşa ve bir de kadı imparatorluğun merkezinden görevlendirilmişti.

2.4.1 Gemi, Donanma ve Deniz Gücü

Salvago, eserinde bölgeye dair gözlemlerini Avrupalılar için ciddi bir tehdit olan Cezayir ve Tunus donanması üzerine önemli veriler paylaşır. Örneğin, "Karpuz kılı" olarak bilinen ve "yuvarlak gemi" olarak da isimlendirilen gemi türünün kullanımı genellikle Faslı denizcilerde görülmekteydi. Bunlar Atlantik Okyanusunda özellikle de Larache (El-Ariş) ve Mehdiya'daki Fas topraklarının İspanyollar tarafından fethinden sonra "Barbaria" olarak isimlendirilen Cezayir ve Tunus'a geldiklerinde buradaki gemicilere bu tür gemileri kullanma tekniğini öğrettiler.²⁰²

Salvago, Cezayir donanmasında her biri 25 oturaklı 6 kalyata bulunmakta olduğunu, bu kalyataların çok ince ve hafif olduklarını aniden başka bir yöne manevra yapabildikleri için bu haliyle vur kaç taktiğinde oldukça başarılı olduklarını anlatmaktadır. Geminin burnunda ne pruva direği ne de demir çubuk vardır sadece bir demir top bulunur, gemiyi 4-5 insan aynı anda kürekle çeker ve normalde her bir gemi

²⁰¹ "Vice Re" yani Türkçesi kralın naibi ya da genel vali. İlk defa bu sayfada kullanılıyor ve daha sonra Paşa yerine de bu ünvan kullanıyor Salvago. Salvago'nun Relazionesindeki bu ünvan İspanyol İspanyolcadan türetilmiştir. "Vice Re" bir yer fethedildiğinde oradaki huzur ve güveni sağlamak için bırakılan temsilcidir. **Relazione**, s. IX.

²⁰² daha ayrıntılı bilgi için Alessandro Vanoli'nin alıntıları bkz.: A. Vanoli, "Ai confini del mondo: la presenza islamica nell'Oceano Atlantico tra medioevo e prima età moderna", **Akdeniz Hikayeleri – Storie del Mediterraneo**, İstanbul, Eren, 2015. s. 156-159.

içinde 140 levent bulunmaktadır. Korsanlar arkebüzleriyle (misket tüfeği) saldırırlar ve daha etkili olmak için bu sırada çok sayıda küçük topla birlikte tüfeklerini kullanırlardı.²⁰³ Sadece bir demir top taşıdığı için gemi muadillerine göre hafifti ve oldukça hızlı bir şekilde düşman gemilerine saldırıp onları borda edebiliyorlardı. Fas'tan bu tür gemilerin bölgeye gelişi 1610-1614 yılları arasında gerçekleşmişti.²⁰⁴

Salvago, Cezayir ve Tunus donanması hakkında, Cezayirli kalyataların senede iki kez sefere çıktığını birincisi ilkbaharda ve ikincisi ise sonbaharda gerçekleştiğini kış aylarında ise rıhtımda beklediklerini söylemektedir. “Capitan delle Galeotte di Algeri” yani “Cezayir'deki kalyataların kapudanı” korsan taifesinin en önemli reisiydi. Bazen Cezayir'deki divandan bazen de Kapudan Paşa tarafından (duruma göre) tayin ediliyor daima en tecrübeli ve şöhretli korsanlar arasından seçiliyordu. Tımar sahibiydi ve bazen denizdeki faaliyetlerde ihtilaf olursa karar verme hakkı vardı. Ama “hükümdarlık asası” taşıyamıyor benzer şekilde diğer Kuzey Afrikalı kadırgalar da hükümdarlık asasını taşıyamıyordu. Burtunlar, Dansalı Simon²⁰⁵ olarak bilinen “Simone di Danser” tarafından Kuzey Afrika'da tanıtıldı. Yuvarlak gemi, dört köşeli yelkeni, 500-1000 ton taşıma kapasitesi olup okyanus taşımacılığına daha uygun bir gemiydi.

Yuvarlak gemilerden 100 tane vardı, 60 büyük (burtun) ve her birinde 24 ve 30 arasında top ana silah olarak bulunuyordu. Bunun yanında daha küçük yuvarlak gemiler de vardı. Mesela Tartana, Tartan olarak isimlendirilen küçük bir gemi bulunuyordu, sadece bir direği vardı ve takriben 60 ton taşıyabiliyordu. “Polacca”, Pulaka olarak

²⁰³ Bkz. **Relazione**, s. 55-56

²⁰⁴ A.e. s. 56

²⁰⁵ Zymen (veya Simon) Danseker 1579-1615 yılları arasında yaşamış ve nam salmış Hollandalı bir korsandır. Seksen Yıl Savaşı sırasında korsan olarak görev yapmış, sonrasında Marsilya valisinin kızıyla evlenerek buraya yerleşmiştir. 1607 yılında bir gemi çalarak Cezayir'e yelken açmıştır. Cezayir Paşası Redvan'ın hizmetine girerek, kısa bir süre boyunca Kuzey Afrika korsanı olarak nam salmıştır, ve yuvarlak gemiyi bölgeye getiren kişi olduğu söylenir. Kuzey Afrika'daki korsanlık tecrübesi boyunca Danseker Simon Reis adıyla anılmıştır. Cezayir'in görevinde olduğu yıllarda İngiliz ve Türkler'den oluşan büyük bir filo komuta ederek, iki yıl zarfında 40 gemiyi ele geçirmiş ve muhtedi olmuştur. Simon Reis ancak 1611 yılında yakalanarak idam edildiğinde durdurulabilmiştir. Ibn abi Dinar, Al-Mu'nis adlı eserinde Simon Reis'ten etraflıca söz eder. Bkz.: A. Tinniswood, **Pirates of Barbary: Corsairs, Conquests and Captivity in the Seventeenth century Mediterranean**, New York, Riverhead Books, 2010. s. 63; A. Tinniswood, **Akdeniz'de Korsanlık**, s. 60-72 ; **Relazione** s. 59.

isimlendirilen, üç direği olan bir gemi mevcuttu, dört köşeli yelkeni, 500 tona kadar taşıma kapasitesi vardı. Her gemi 100, 150 ya da 200 arkebüzçüyü içinde barındırmakla birlikte geminin sahibi, serdümen, dümenci (nocchiere) ve kâtib hariç, diğer üst rütbeli olanlar, bombacılar, dümenciler ve denizciler bütün bunlar mühtedilerin köleleriydi ve mühtediler tarafından gemide görevlendiriliyorlardı.

2.4.2 Ganimet ve Paylaşımı

“Kadim Gelenek”^{e206} göre savaş ganimetinin bölüşümü korsan reisler, leventler, paşa ve Padişah’a gönderilen hediyeler şeklinde taksim ediliyordu. İstanbul’a gönderilen hediyeler konusunda bir anlatı bulunmaktadır. 1609 yılında üç Bizerte’lı burtun Sicilya sularında Sicilya’dan İspanya’ya giden bir gemiyi ele geçirdiler. Geminin içinde “Don Diego”²⁰⁷ diye bilinen Vigliena Markisinin (yani Sicilya’nın *Vicerè*, kralın naibi) oğullardan biri vardı. Korsanlar tarafından Don Diego hediye olarak 1609 Temmuz başında Sultan I. Ahmed’e gönderildi. İstanbul’a geldikten kısa süre sonra padişahın büyük sevinç duyduğu şekilde Müslüman oldu.²⁰⁸ Yağmalanan mallar satılıyor, esirlerin de ailelerinden ve akrabalarından fidye tahsil ediliyordu. Salvago eserinde her fırsatta korsanların zalimliğini şiddetle kınamaktadır. Onların saldırdıkları yerlerde ırza geçme ve tecavüz konusundaki hareketini dehşetle izliyor, diğer yandan da esir edilmiş köle pazarında satılabilecek kadınlara saygılı bir şekilde muamele etmelerine hayret ediyordu.

“Razzia” yani saldırı²⁰⁹ konusunda Salvago korsanların cesaretine hayran kaldığını belirtmektedir, çünkü korsanlar çabuk hareket ederek, zırhsız savaşıyorlardı. Korsanların düşmanın gemilerini yakması hakkında da şu özel bilgiyi paylaşmaktadır.

²⁰⁶ “Antico Statuto” olarak geçiyor. Bkz. **Relazione**, s. 57.

²⁰⁷ İkinci Escalona Dükü ve Villena Markisi Juan Gaspar Fernández Pacheco’nun oğlu Diego Antonio Pacheco y Braganza (1594-1616 İstanbul). Bkz.: Benedetta Belloni “De principes, mecenas y moriscos en la novela *La Desdicha por la Honra* de Lope de Vega”, **Festina Lente**, Actas del II Congreso Internacional Jovenes Investigadores Siglo de Oro, Jiso, 2012. s. 38, dipnot içinde M. Bataillon, **Varia Lección de clásicos Españoles**, Madrid, 1964. pg. 383-384.

²⁰⁸ **ASV: Dispacci Costantinopoli**, filza 67; dispacci del Bailo Simeone Contarini, 28 Maggio e 25 Luglio 1609.

²⁰⁹ Ganimetin paylaşımı ve taksimi için bkz. **Relazione**, s. 59.

Burada yağa daldırılmış bir gömlek kullanılmaktadır. Hücüm sırasında sahte bayraklar bulunur ve muhtediler düşmanların aynı dili konuştuğu için sanki aracılıymış, dostmuş gibi davranıyorlardı.²¹⁰ Cezayir toplumu hakkında Salvago, “Mori”²¹¹ denilen yerli Araplar ve Yeniçeriler arasında özellikle ganimetin paylaşımı konusunda sürekli bir mücadele olduğunu belirtmektedir. Paşa, pisboğazdı ve neredeyse hiç doymuyordu. Öşrün yani sıra sekizde bire tekabül eden ganimetin bir parçasını kendisi için istiyordu kalan ganimet korsanlarla sefere katılan diğer kişiler arasında taksim ediliyordu.

Salvago, Tunus donanmasının ise 6-7 kadırgadan oluştuğunu ve bunların 26 oturaklı olduğunu (Cezayir’dekilerden daha büyük -en fazla 25 oturaklı) ancak kalyata olarak adlandırıldığını söylemektedir.²¹² Kadırgalar, Biserta’da, burtunlar ise Susa’da bulunuyorlardı bir de 7 büyük yuvarlak gemi vardı. Tunus’taki ganimetin paylaşılması Cezayir’dekine benziyor ama birkaç farklılık vardı.²¹³ Tunus’ta Salvago’ya göre dayı ve korsanlar arasında bir mücadele sürmekteydi.²¹⁴

Ward “Vardo”²¹⁵ İngiliz bir korsan, 17. yüzyılın başında Tunus’ta nasıl yuvarlak gemi inşa edebileceğini ve manevra özelliklerini Tunuslulara öğretti.²¹⁶ Aslında

²¹⁰ Gemilerin kamuflajı hakkında bkz.: G. Ricci, “Interpretare la frontiera. Un modello di relazioni fra cristiani e musulmani nel Mediterraneo della prima Età moderna”, **Akdeniz Hikâyeleri – Storie del Mediterraneo**, İstanbul, Eren, 2015. s. 110; Relazione, s. 61-62.

²¹¹ bu kelime İngilizce’de *moor* ve İtalyanca’da *moro* Latince’den *mauros* ve Yunanca *mayros* gelir. Onun maanası kara, esmerdir. Genelde Afrika kıtasından gelen kişi belirtir. Roma döneminde bütün Kuzey Afrika’ya *Mauritania* denirdi. Bkz.: F. Bonomi, **Vocabolario Etimologica della Lingua Italiana**, 2004-2008.

²¹² **Relazione**, s. 62

²¹³ A.e.

²¹⁴ A.e.

²¹⁵ John Ward: Jack Ward adıyla da bilinir, muhtedi olduktan sonra Yusuf Reis adını almıştır. 1553 yılında doğduğu düşünülmektedir. 17. yüzyılda Tunus civarında faaliyet göstermiş bir Kuzey Afrika korsanıdır. Aslen İngiliz olan Ward, gençliğinde balıkçılık yapmış, İspanyol donanmasının İngiltere’yi işgal teşebbüsünden sonra Kraliçe I. Elizabeth tarafında ruhsatlı bir korsan olarak İspanyol gemilerine karşı çalışmıştır. İspanya’yla savaş bittikten sonra tekrar balıkçılık yaptıysa da yine Kral için korsanlık yapmış ve daha sonra gemi çalmaya başlamıştır. Fas’a geçerek burada faaliyet gösteren Ward, Tunus’u üs olarak kullanmak üzere Kara Osman’la anlaşmıştır. İngiliz Kralı’nın kendisi için af çıkarmasına karşın, Osman Bey himayesine girmeyi tercih etmiştir. Akdeniz’de yağmaya devam eden ve Yusuf Reis adını alan korsan, nihayetinde Venedikli bir altmış toplu amiral gemisiyle büyük bir korsan filosuna komuta etmiştir, 1622’de vebadan ölmüştür. Ibn abi Dinar, Al-Munis adlı eserinde Yusuf Reis’ten etraflıca söz eder. Bkz.: E. Peter, **The Pirate Wars**, New York, St. Martin’s Press, 2005. s. 2; A. Tinniswood, **Akdeniz’de Korsanlık**, s. 27-59; G. Bak, **Barbary Pirate: The Life and Crimes of John Ward, the Most Infamous Privateer of His Times**, Stroud, UK: Sutton Publishing

Hristiyan olan Ward ihtida ederek “Yusuf Reis” adını almıştı.²¹⁷ Tunus’ta yaz mevsiminde 10-12 Pergande (“Bergantini o Fuste”) donatılıyordu ticaret için kullanılan bu Pergandeler Kuzey Afrikalılar (moors) tarafından idare ediliyordu mürettebat ise Cerbelilerden oluşuyor Tunus ve Cezayir arasında ticaret bu gemiler vasıtasıyla yürütülüyordu. Tunus’un burtunları sonbahar ve kış olmak üzere iki kez Doğu Akdeniz’e sefere çıkıyor, Cezayir’in Burtunları da Batı Akdeniz ile Okyanus’a doğru hareket ediyor ama normalde Cebelitarık’tan geçmek yerine daha çok İtalyan denizlerinde “Kavo Kotron”da²¹⁸ üs edinerek geçmeyi tercih ediyorlardı.

Kuzey Afrika’daki Burtunlar korsan faaliyetleri ve ticaret için kullanılmasının yanı sıra Mekke’ye giden Hac yollarında da kullanılıyordu. Kahire’den geçince pirinç, baklagiller ve Hint bezi alıyordu. Korsanların, Doğu Akdeniz’de çok sayıda üsleri vardı. Mesela Mora’da ve Ege Denizi’nde Sakız Xio, Rodos, Kıbrıs, İskenderiye ve Dimyat’ta idi. Merkezden yani İstanbul’dan çok iyi görünmüyorlardı ama oradaki üslerden aktarma yapabiliyorlardı. “İl non proibito pare permesso” yani herhangi bir yasak olmayan korsanlara limanlarda özgürce girip çıkma hakkı tanındığı anlaşılmaktadır.²¹⁹

2.4.3 Cezayir ve Tunus’ta Askerlik, Maaşlar ve Vergi Toplama

Cezayir’de Yeniçeri ocağının kurulması Hayreddin ve Oruç Reisler’in dönemine rastlar. İspanyol ve yerli kuvvetlere karşı direnmek için Yavuz Sultan Selim’den destek isteyen Reisler’e 2000 Yeniçeri ve 4000 gönüllüden oluşan bir ordu gönderilir. Bu 6000 asker Cezayir ordusunun temelini oluşturmuştur. Her askere Yeniçeri dense de, asıl Yeniçeriler orduda her zaman azınlık olarak kalmıştır.²²⁰

Ltd. 2006; Osmanlı belgelerinde “Vardo” olarak geçiyor. Bkz. İ. Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, s. 279.

²¹⁶ Bkz.: P. Grandchamp, **La France en Tunisie**, vol. III. s. 1; İ. Bostan, **Osmanlı Denizciliği**, s. 279-280; Belge XIX – Düvel-i Ecnebiye, nr. 13, s. 50/216

²¹⁷ **Relazione**, dipnot 2.

²¹⁸ “Kavo Kotron” Güney İtalya’nın *Calabria* bölgesinde bulunuyor.

²¹⁹ “Kabbala’ya ve fala, kısmet ve kadere kör gibi inanıyorlardı”, **Relazione**, s. 65.

²²⁰ T. Shuval, “Cezayir-i Garp: Bringing Algeria Back into Ottoman History”, **New Perspectives on Turkey**, 22, 2000, s. 94-97.

Başlangıçtan beri Cezayir’de Yeniçeriler’e rakip bir güç bulunmaktaydı: Korsan taifesi. Nitekim korsan taifesi iktisadi ve askeri gücü elinde bulundurduğu için Yeniçeriler’e karşı bir tehdit oluşturmuyordu. Korsan taifesi mühtedi ve yerli Cezayirli’leri bünyesine katmaktaydı. Dolayısıyla, ocağa yeni asker almak için çok az yol bulunuyordu. Ancak Yeniçeriler ve korsan taifesi arasındaki rekabet, adam toplamaktan ziyade korsanlık faaliyetlerinden gelen ganimetin bölüşümünde ortaya çıkıyordu. 1568’den sonra Yeniçeriler, korsanların yanında korsanlık faaliyetlerine katılması için hak kazanmışlardı. 16. yüzyılın sonuna gelindiğinde, vergi gelirleri, artan Yeniçeri ulufelerini karşılamaya yetmiyordu. Bu nedenle Şaban Paşa (1591-1594), 1593’te Padişah’a Yeniçeriler’in korsan faaliyetlerine katılmasına izin verilmesini, bu şekilde Yeniçeriler’in gelirini arttırmayı ve eyaletin giderlerini azaltmayı teklif ediyordu. Bir yandan da ganimet üzerindeki vergiler arttırılacaktı.²²¹ Şaban Paşa, konuyla ilgili olarak 1568’de çıkan ancak korsanların Yeniçeriler’i aralarına almaması nedeniyle pratikte işe yaramayan izni hatırlatıyordu. 16.-17. yüzyıllar arasında Osmanlı İmparatorluğu askerlerinin ulufe sorunu, Yeniçeriler’in askerlik görevleri dışındaki faaliyetler yapmasıyla çözülmüştü. Çoğu eyalette Yeniçeriler ticari ve diğer sivil ekonomik faaliyetlere girişmişti, ancak Cezayir’de en karlı faaliyet korsanlıktı.²²² Salvago, Cezayirli korsanlık yapan Yeniçerilere gemiye bindikleri anda 1 altın sikke ve ya duka (*zecchino*) verildiğinden bahseder.²²³ 17. yüzyılın sonunda ise Yeniçeri ordusu korsan taifesini ayrı bir bölük olarak kendi bünyesine katmayı başarmıştı. Zaten 17. yüzyıla gelindiğinde birçok vali ve reis korsanlıktan gelmeydi.

Salvago’nun anlatısında Cezayir ve Tunus arasında bir kıyaslama yapıldığında Cezayir’e öncelik verildiği görülmektedir. Cezayir ve Tunus “Kuzey Afrika’da eyalet merkezi metropolleri” olarak öne çıkmışlardır.²²⁴ Ama Cezayir’in öncelik hakkı vardı,

²²¹ A. C. Hess, **The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth-century Ibero-African Frontier**, s. 109-110.

²²² M. Kunt, **The Sultan’s Servants: the transformation of Ottoman provincial government, 1550-1650**, New York, Columbia University Press, 1983. s. 83.

²²³ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz.: F. Loualich, “In the Regency of Algiers : the Human Side of the Algerine Corso”, M. Fusaro, C. Heywood, M.S. Omri (Edited by) **Trade and Cultural Exchange in the Early Modern Mediterranean**, London-New York, I.B. Tauris Publishers, 2010. s. 72-77.

²²⁴ “coronate Metropoli della Barbaria” bkz. **Relazione**, s. 65.

çünkü kuruluşu daha eskiydi ve askeri gücü, sayısı daha büyüktü. Salvago Cezayir’de 12 bin ve Tunus’ta 6 bin yeniçeri olduğunun düşünüldüğünü, ancak kendisi Kuzey Afrika’ya vardığında bu rakamların yanlış olduğunu farkettiğini yazmıştır: Ona göre bu sayı Cezayir’de en fazla 10 bin, Tunus’ta ise 4 bin olabilirdi.

Birincisi, ihtiyarlayınca tüm makamlarda görev aldıktan sonra artık hiçbir görev almayan ama bilgili ve deneyimli oldukları için kanaat önderi olarak değer verilen eski askerlerdi. Bu ihtiyarlar herhangi bir tarafa mensup değillerdi. İstanbul’dan gönderilen bazı yazışmalarda bu kişiler arabulucu olmaya davet ediliyordu. İkincisi Yeniçeri oğulları yani kuloğlulardır bunlar maaş sistemine kayıtlıydılar ve maaş alıyorlardı.²²⁵ Gençleri ve yaşlıları da hesaplırsa toplam yeniçerinin sayısı 8 bin - 10 bin arasında bir rakam olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık Tunus’ta neredeyse bütün yeniçerinin 4 bini kılıç tutabilirdi. Bu iki ülkedeki teşkilatlar arasında farklılık bulunmaktadır. Anadolu’dan gelen bir Türk, Cezayir’de yeniçeri ocağına katıldığında eğer yetenekliyse genelde çok hızlı terfi ederdi ancak Tunus’ta aynı şey tam olarak söz konusu değildi.

Tunus’ta yeniçeri ocağına katılmadan önce acemi askerler sefere çıkarak deneyden geçerler ve cesur olduğunu kanıtlarsa istihdam edilirdiler. Ancak birçok kişi Tunus’ta asker olmak istemiyordu. Tunus ocağına kabul edilmeyenler Cezayir’deki ocağa gidiyor, Salvago’ya göre derhal işe alınıyorlardı. Buna binaen Tunus ve Cezayir’deki asker ve korsanların niteliği üzerine bir farklılık olduğunu belirtmektedir. Hususi olarak Venedikli tercümanın aktardığına göre, “Tunus’ta kalamayan yani kabul edilmeyen Cezayir’e geçiyordu”.²²⁶ Cezayir’de terfi etmenin çeşiti yolları bulunsa da, Cezayir’e gelenler başka eyaletlerde görevlendirilemiyordu, bu nedenle burası terfiler için bir “çıkılmaz sokak”tı.²²⁷ Tunus’ta makamların rütbe yükselişi daha yavaş ilerliyordu.

²²⁵ Kuloğlu konusunda Rothman (daha çok antropolojik durumuna odaklanıyor). Bkz. O. Koloğlu, **Türk Korsanları**, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012. s. 134-136.

²²⁶ “chi non può restar in Tunisi passa in Algeri” bkz. **Relazione**, s. 65.

²²⁷ Konu hakkında T. Shuval “Algeria becomes a ‘Dead End’ for promotion” yani Cezayir terfi ile varılacak son nokta olmuştu diye bir altbaşlığına bkz.: T. Shuval, “Cezayir-i Garp: Bringing Algeria Back into Ottoman History”, s. 85-114.

Maaşa gelirse, Cezayir'deki maaş genelde, başlangıçta ayda 1 “zeana” yani 1 “duka”²²⁸ ve günde 4 tane ekmektir. Sonra, yeni “Vicerè” gelişiyse maaşı artırılıyor ve neredeyse her yeni geldiği “Vicere” için, o ayda ¼ Zeana/Ducato oranında maaşı artıyordu. Ancak kuloğlu grubu bu artıştan yararlanmıyor, erişkin yaşa kadar yarım maaş alıyorlardı. İhtiyarlar ya da yaşlılar da maaş artışlarından faydalanamıyorlar ancak emekli oldukları için “gençken tasarruf ettiklerini rahat bir şekilde harcıyorlardı.”²²⁹

Tunus'ta maaş miktarı daha büyüktü akçe “in Aspri” yani Osmanlı gümüş parası olarak veriliyordu, 52 akçe yani 1 Real²³⁰ Tunus'taki yeniçerinin maaşı günde 4 akçe, ayda 4 “Reales” idi²³¹ ama Cezayir'deki gibi paranın yanında ekmek verilmiyordu. Tunus'ta da yeni “vicere” veya “re”nin gelişiyse münasebetiyle onun şerefine yeniçerilerin maaşlarında artış oluyor, her seferde günde 1 akçe yani ayda yarım “Real”den fazlaydı. Tunus'ta terfi işleri Cezayir'dekilerden daha uzun sürüyordu. İnfaz, icra gibi işlemler sırasında günde 20 akçe ödeme almıyor bu para dürüst ve namuslu bir hayat geçirmesine imkân veriyordu.

Kuloğulları, arkebüz kullanabiliyorlarsa ocağa kabul edilirdi, veya daha çocukluk döneminde babasının liyakati sayesinde kabul edilirdi. O zaman günde 1 akçelik maaş alıyordu.²³² Leventlerin umumi karargâhı vardı ve orada birlikte yaşıyorlardı, karargâh içindeki bölükte oturuyorlardı. Leventler, Ku'rân-ı Kerim'de yasaklandığı için kumar oynamıyor, kendi aralarında yaptıkları akın ve hücumlarından bahsederek yaşlılar böylece kendilerini daha cesur hissediyor, gençler de bu hikâyeleri dinlemekten zevk alıyorlardı. Cezayir ve Tunus'daki leventler, savaşta esir düştüklerinde farklı sonuçlar

²²⁸ Latincesi “Ducatus” ve Venedik belgelerinde “Ducato” olarak geçiyor: Avrupa'da geç orta çağdan 20. yüzyıla kadar kullanılan altın ya da gümüş para. Venedik'te altın dukalı kullanılırdı ve oradan bütün Avrupa'ya yayıldı. Bkz. H. İncik, "Yükseliş Devrinde Osmanlı Ekonomisine Umumi Bakış", **Türk Kültürü**, VI/68, Haziran 1968, s. 539.

²²⁹ “godono almeno in pace e quiete l'avanzato ne I freschi anni”. **Relazione**, s. 66
“e rimangono con avanzo di 10 o 12 Reales al mese per sua sufficiente provizione e paga morta”
Bkz.: P. Grandchamp, “Une mission délicate en Barbarie au XVIIe siècle”, s. 453; **Relazione**, s. 66

²³⁰ İspanyol gümüş parası, İspanyol mali/para sisteminin temeli. 17. yüzyılda İspanya imparatorluğunun artan gücünden dolayı uluslararası ticarete çok önemli ve yaygın idi. Bkz.: yukarıdaki dipnot 152

²³¹ Grandchamp'a göre burada yanlış hesaplanmıştır. Bkz.: P. Grandchamp, “Une mission délicate en Barbarie au XVIIe siècle”, s. 476.

²³² “Appar hora che nelle cose militari si procede in Tunisi strettamente et in Algeri altrettanto largamente, per il che viene ad essere Algeri più numeroso e copioso” bkz. **Relazione**, s. 66-67.

doğuyordu: Cezayir'dekiler öldüğünde; “*Vicerè*” bunların maaşlarına ve mülklerine ele koyuyordu.²³³ Tunus'takilerinse mülkler ve eşyalarını koruma şansı vardı ve devlet hazinesi (Beytü'l-mâl) 50 “Reales”e kadar olan mallara el koyamıyordu. Kimsesiz ölen leventler mirasçısı olmadığı için her şeyi Vicere'ye kalıyordu, sadece arkebüzü muhafaza edilip kaleye götürülüyor ve orada kullanılıyor ya da satılabiliyordu.²³⁴

Kuzey Afrikalı askerler hem kara savaşı hem de deniz savaşıyla ilgiliydiler. Bu askerler Araplardan vergi toplamak için eyaletin kırsal kesimlerine de gidiyorlardı. Salvago'ya göre Araplar memleketin meşru sahibi ve idareciydiler, ancak Osmanlılar tarafından hüküm altına alınmışlardı. Müteaddit birçok Arap halk vardı (Türklerden daha çok var) ve Türk zalimleri yenebilmeleri mümkündü, lakin sürekli kabileler ve aşiretler arasında husumet olduğu için bu durum birleşmeyi zayıflatıyordu.

Ancak bazen Araplar, Türk gruplara karşı savaşmak için organize olabiliyor ve Türk arkebüzlü askerlere karşı üstün gelebilmek için deve kullanan askeri birimler oluşturuyorlardı. Develer savaş alanında arkebüz kullanan Türk bölüklerinin savaş düzenini bozmak için kullanılıyordu. Sonunda da muharebeyi bitirmek için Arap süvarileri devreye girecekti. Cezayir toprakları yani eyaletin iç kontrolü için üç sınıf bulunmaktaydı. Doğuya giden birincisi en büyüktür 800 yeniçeri ve 800 Kuzey Afrikalı (*moor*) doğu sınıfını oluşturuyorlardı “*Moor*”lar yeniçerinin önünde birliğin başındaydılar. Tunus topraklarının kontrolü için iki sefer icra ediliyordu. Birincisi batıya²³⁵ doğru ve ikincisi güneydoğuya²³⁶ gidiyordu. Seferler ilkbahar, yaz ve sonbahar aylarında yapılıyordu. Bu vakada da süvari ve piyade sınıfının içinde özel bir “*Moor*” grubu yeniçerinin grubuna ekleniyor bunlar beraber sefere çıkıyorlardı.

²³³ “ponendoli in conto di morti tira gli avanzi delle sue parti e paghe” bkz. **Relazione**, s. 67.

²³⁴ Cezayir'deki leventlerin mirası konusunda, daha ayrıntılı bilgi için bkz.: F. Loualich, “In the Regency of Algiers : the Human Side of the Algerine Corso”, M. Fusaro, C. Heywood, M.S. Omri (Edited by) **Trade and Cultural Exchange in the Early Modern Mediterranean**, London-New York, I.B. Tauris Publishers, 2010. s. 69-97.

²³⁵ “Ponente” yani Batı.

²³⁶ “Verso Scirocco”: Scirocco Kuzey Afrika kıyılarından İtalya yarımadasına doğru esen rüzgârın adıdır, tercümanın ifadesinde Güney-Doğu yönüne tekabül eder.

“Zova”, *Moor*lardan oluşan bir asker sınıfıydı.²³⁷ “Zovi”nin sayısı Cezayir’de 4 bindi, Tunus’ta eyaleti daha büyük ve geniş olduğu için sayıları 12 bindi. İç kesimlere yapılan seferler vesilesiyle “Vicerè” yeniçerilere kara barut, kurşun ve benzer malzeme ile arkebüz tedarik etmeliydi. Vergi toplamak için yeniçeriye bu silahlar lazımdı. “Vicerè” Yeniçerinin maaşını iç kesimlerden gelen haraç (yerli Arapların vergisi) ile ödüyordu.

Kırsala çıkıp vergi toplama görevi, yeniçerinin en ağır ve yorucu işiydi çünkü “Numidia” bölgesine kadar vadi, derelerden ve dağlardan geçerek dağcı Araplar tarafından pusu ve saldırı riskiyle karşı karşıyaydılar. Sefer sırasında yeniçeriler yerel halkı et vermeye mecbur ediyordu. Başka bir hizmet de nöbetçilikti. Garnizonu 6 ay boyunca korumak gerekiyordu. Garnizonda olunca iyi yemekler ikram ediliyordu. Güneyde yeniçerinin ve leventlerin 3 hizmet kadırgası ve saha garnizonu vardı. Sadece bu 3 makamdan geçtikten sonra para kazanmaya, tasarruf etmeye ve biriktirmeye başlıyorlardı. Bu makamları bitirdikten sonra “Burtunlarla Korsa’ya çıkıyor”²³⁸ yani zengin olmak için uğraşıyorlardı. Salvago “çuvallarımı doldurup memnun olurlar”²³⁹ demektedir, başka bir durum da vardı .“Ziyaret için” memlekete dönmeye ya da “teslimiyet için” Mekke’ye hac yapmaya gidebiliyorlardı. İzin verilirse üç sene sürelik bir dönem onlara bu yolculuktan döndükten sonra bir buçuk senelik maaşlarını alıyorlar. Üç seneden sonra (yani verildiği izinli süreden fazla) dönerlerse yine en düşük rütbeden kariyerlerini tekrar başlatmaları gerekiyordu. Cezalar çok titiz ve katıydı ve çabuk uygulanıyordu, suçlu insan yaptığı suç sınırına göre 100/ 500/ 1000 defa ayaklarına sopayla vuruluyordu. İki adam suçlu insanın bacaklarını üste tutuyorlardı ve ayak tabanından vuruyorlardı; meslektaşları vurunca sahipleri kaç adet vurulduğunu sayıyorlardı. Bu eziyet, ceza olarak çok korkutuyor ve sakat kalma riskine girmemek

²³⁷ Zova askerleri (Zvavi ç. Zvava): bu askerler daha çok Kostantina şehrine yakın bir bölge olan Kabilya’nın Curcura (Djurdjura) şehrinden geliyorlardı. Fransızlar da Cezayir’i fethettikten sonra Zova askerlerini bu bölgeden almaya devam ettiler. Bkz. **Le Globe**, Société de géographie de Genève, 1860, s. 215; Q. Chazaud, “Les zouaves, légendes de l’armée d’Afrique”, **Guerres & Histoire**, nr. 14, s. 78-82.

²³⁸ “escè in corso con I bertoni”, bkz. **Relazione**, s. 68.

²³⁹ “empiono le borse e godono” bkz. **Relazione**, s. 68.

için bazıları başka ülkeye kaçırmaya çalışıyordu. Asiler ve isyankârlar bazen sürgün ediliyordu bazen de denize atılarak öldürülüyordu.²⁴⁰

Kıyafet, silah ve ziynet eşyasına hayli meraklı olan korsanlar kendileri sadece paçavra, basit kumaşlardan dikilmiş elbise giyiyorlardı, ipek hiç giymiyorlardı. İstanbul'daki giyim stilinden farklıydı. İstanbul'daki insanları buraya kıyasla çok iyiydi. Sıradan vatandaşlar çıplak ayakla yürüyorlar, sadece üst rütbeli olanlar “nezaket için” ayakkabıyı kullanıyorlardı. Lüks aslında sadece arkebüz için kendini gösteriyordu altın, mücevherli ve çeşitli süslerle bezenmiş tüfekler vardı ve bazen odaların süsü olarak da kullanılıyordu. Bazı tüfeklerin 100 ve 200 arasında “Sikke”lik²⁴¹ değeri vardı.

2.5 “Berberistan Üzerine İnceleme”: Cezayir Ve Tunus’un Yönetimi Üzerine Salvago’nun Görüşleri

Salvago’nun bir “Relazione” yazma amacı, Cezayir ve Tunus hükümet şeklini ve özelliklerini açıklamaktır. Çoğu zaman bunu yaparken bölgeye dair görüşleri olumsuz yargılarla doludur. Ona göre, “bu hükümetler özetle, askeri amaçlarla hareket ediyorlar ve tüm karar ve sistem de buna göre şekillenmiştir.”²⁴² Bunun yanında maddi menfaatleri de ön planda tutuyorlardı.²⁴³ Salvago’ya göre Cezayir, “hükümeti bir halk cumhuriyeti ve askerî demokrasidir.”²⁴⁴ Paşa, yani “Vicerè” divanda en başta oturuyordu, divan Hristiyanlar tarafından “Doana” olarak adlandırılıyordu. Paşa’nın karşısında ayakta, affedilmeyi beklemiş gibi duran, iki adam vardı bunlar Yeniçeri ocağının odabaşı ve bölükbaşıydılar.

Gençler yani acemiler ve ihtiyarlar bir masada oturuyorlardı ve divanın ağası, bunların komutanı, paşanın yanında müşahit olarak oturuyordu. Divanda paşa bazı

²⁴⁰ Bkz.: **Relazione**, s. 58 ve 69.

²⁴¹ Zecchini (*zecchinonun* çoğulu) yani Venedik altın parası. Bkz.: A. Zorzi, **Il Denaro di Venezia, mercati e monete della Serenissima**, Cittadella (PD), Biblios Edizioni, 2012. s. 268.

²⁴² “governi che sommariamente e militarmente procedono e decidono” bkz. **Relazione**, s. 69.

²⁴³ “governi che per iscopo hanno l'utile, et è scopo che, appresso loro, prevale all'honesto et al lecito” bkz. **Relazione**, s. 69.

²⁴⁴ “Republica popolare et una Democratia militare” bkz. **Relazione**, s. 69.

konularda teklif sunuyor, bu teklif hızlı bir şekilde haberci tarafından²⁴⁵ divana iletiliyordu. Alt rütbeli gençlerle ve daha üst rütbeli ihtiyarlar, divanda oturanlar arasında bazen bir tartışma gerçekleşiyor, bu iki grup karar veremiyorlar ama ticarî veya siyasi meseleler hakkında bunu savunmak ve desteklemek ya da buna karşı olmak amacıyla mütalaa ediyorlardı. Sık sık alt rütbeli gençler muhalefette bulunuyorlar ve üst rütbelilerle tartışma yaşıyorlardı. Haberci gelince tartışma çıkmış gibi büyük bir gürültü çıkıyor çünkü gençler bu şekilde divandaki kararlara muhalif olduklarını gösteriyorlardı. Gençler birbirlerini itip kakarak Paşa'nın huzuruna kadar gidiyorlardı.

Paşa, gençleri sakinleşmeye çalışıyor ve gerekirse çavuşa mecliste söz alıp soruyor. Çavuş “aldı” diye bir kelime bağıyor ve ondan sonra Paşa konuşmaya başlıyor. Divana katılanlara eyaleti yönetmek için ne yapmak gerektiği ve siyasi hayatın nasıl devam ettireceğini üzerine bilgi veriyor. Salvago'ya göre divanda oturanlar sakinleşirse mesele çözülmüş sayılır ve bir sonraki meseleye geçiliyordu. Aynı usul meclisteki mevcut olanların itirazı²⁴⁶ ve paşanın sakinleşmesiyle divan toplantısına devam edilirdi.²⁴⁷

Ağa'nın en önemli görevi, duruma göre askerlerin gücünü savunmak, desteklemek veya güçlendirmek ya da askerlerin hiddetini yatıştırmak ve hafifletmekti. Bazen yeni tayin edilen ağa görevini yapamıyordu o halde divana teşekkür edikten sonra vazgeçiyor ve başka birinin görevi bırakıyordu.²⁴⁸ Divanda tecrübeli ve yaşlılar “Masul Ağa”²⁴⁹ olarak adlandırıyorlar ve danışma organı olarak görev yapıyorlar ancak tam

²⁴⁵ “riferendarii” yani haberci. Bkz. **Relazione**, s. 69.

²⁴⁶ “medesimi strepiti et vociferazioni miste e confuse” bkz. **Relazione**, s. 70.

²⁴⁷ Cursus Honorum “le loro [“dei Gianiceri Leventi”] ascendenze” : “primieri ministerii” Cuogo e Spenditore, per ordine di successione si fanno Capi di Stanza detti Oda Basci e cominciano a entrar in Divano; Riferendarii del Divano cioè Bas Oda; Riferendarii e Guardia del Vice Re sono intitolati Solacchi (“servono con la scimitarra ad armacollo quasi per alabardieri della guardia”); Capi di Fanteria nomati Iaia Bassi; Capi di Fanteria diventano, poi, Aga “mesi sol duranti”; (quello di Aga è “supremo grado signorile”) bkz. **Relazione**, s. 70.

²⁴⁸ “ringratia chino il Divano e cede il luogo e subentra un altro” bkz. **Relazione**, s. 70.

²⁴⁹ *Relazione*de “Masul Ağa” olarak geçiyor, muhtemelen *Mazul* yani işinden çıkarılmış, kovulmuş maanasında. Bkz. **Relazione**, s. 70.

çalışmıyorlar: tavsiye ve nasihat veriyorlar ama resmi olarak ve kayıtlı olarak çalışmıyorlar.²⁵⁰

Divan toplantısı cumartesi günü kale içinde ve pazar günü paşanın sarayında önceki divanda karara bağlanmayan konuları görüşmek üzere toplanıyordu. Pazar günü yapılan divana herkes katılabilir ve çözümlenmemiş bir dava için başvurabilirdi. Tek başına hiçbir yeniçeri, reislerinden izin almadan paşanın evine giremiyordu. Tatil günleri cuma idi, yine aynı gün paşa, yaşlı ve tecrübeli olan ihtiyarlar denilen grupla beraber yemekli toplantı düzenliyordu.

Salvago'ya göre Tunus yönetimi, yakın zamanlara kadar Cezayir'deki hükümet gibi çalışıyordu. Ancak Kara Osman'ın²⁵¹ gelişi ve teşebbüsü her şeyi değiştirdi: Kara Osman'ın Divan'da mahkûm edilmesi lazımdı, ancak başka asilerin yardımıyla başkaldırmıştı.²⁵² Tarikatın başkanı olduktan sonra silahlı divana girdi birçok insanı öldürdü ve diğerlerini de onu desteklemeye mecbur bıraktı. Divanı hükmü altına aldıktan sonra ve dayı olarak Salvago'ya göre adlandırılmaya kendi kendine lakap taktı.²⁵³ Salvago'ya göre ise Kara Osman yani Osman Dayı despot rejimini lanse etti ve onun ölümünden sonra mensuplarından birine yani Yusuf Dayıya miras bıraktı ve Salvago zamanında Yusuf Dayı hala iktidarda olmaya devam ediyordu.

Dayı, Tunuslular tarafından sultan olarak addediliyor ve 40-50 kişiden oluşan maiyetiyle sokakta yürüyor; bu insanlardan herkes onun gibi dayı olmak istiyordu. Bununla birlikte dayı ya da paşa hiç divan katılmamasına rağmen Tunus'un eyaleti iyi yönetiliyordu. Paşa sadece ağır veya acil bir mesele olursa onun sarayında divan toplanıyordu ve birinin ocağa kabul edilebilmesi için dayının iznini alması lazımdı. Salvago, Tunus eyaletindeki yönetimi hem askerlerin disiplini ve yeteneği hem de idare

²⁵⁰ “A consiglio e non ad esercizio tenuti”, **Relazione**, s. 70.

²⁵¹ Kara Osman Dayı, 1593-1619 yılları arasında Tunus'un Dayısı olmuştur. Anadolu'dan gelen bir türk yeniçeri, eskiden kunduracı, 1574'te Koca Sinan Paşa seferine katılıp Tunus'a ulaşmıştır. Bkz. N. Matar, **Europe through Arab eyes. 1578-1727**. New York, Columbia University Press, 2009. s. 219.

²⁵² “trovar ripiego alli bisbigli e disentioni delle turbe concorrenti in Divano” bkz. **Relazione**, s. 71.

²⁵³ 1590'daki askerî inkılâptan bahsediliyor, bundan sonra Osman Dayı hükümdar olmuştur. Bkz. **Relazione**, s. 71.

durumunu dikkate alarak Cezayir'dekinden daha iyi ve olumlu bir şekilde değerlendirmektedir.

2.5.1 Tunus ve Cezayir'de Paşaların Şartları

Cezayir ve Tunus'ta Paşa yani "Vicerè", eyaleti kamunun tasvibiyle yönetmesi lazımdı ve tek başına karar vermemesi gerekirdi. Salvago'ya göre "Paşalar, Kuzey Afrika'ya yönetmekten ziyade para kazanmak için gitmeye karar veriyorlar" ve orada alış-veriş vergisi, haraç ve aşar vergisi toplama hakkı bulunuyordu. Ama aynı zamanda bu tasarruf ettiği para ile görevlilere maaş vermesi lazımdı. Eğer harcamalarda aşırıya kaçarsa borçlu kalırdı, eğer para artarsa o da kendisine kâr olarak kalırdı. Paşa yani Vicerè yeniçerinin maaşını ödeyebilmek için her iki ay en azından 60 bin Reales kazanması gerekirdi. Aksi takdirde makamında oturmaya devam edemiyordu. Bu "kural" Tunus'ta da aynı şekilde idi. Tunus'taki yeniçerinin maaşı daha yüksekti. Cezayir yeniçerisinin sayısı daha fazla olduğu için daha çok sayıda maaş ödeniyordu ama maaş miktarı düşüktü. Yani Cezayir'de Paşalık Tunus'tan daha zordu, bunun iki sebebi vardı: Tunus'ta toprak daha verimliydi, geniş ve düz tarım alanları vardı. Ayrıca Tunus'un iç kesimlerinde yaşayanlar Cezayir'dekilerden daha itaatkâr idiler, bu da vergi toplamayı kolaylaştırıyordu.

Cezayir daha dağlık bir bölge idi, Tunus'tan daha kısıtlı arazisi vardı, ve oradaki Araplar daha çok asi idiler. Cezayir'in toprağı çok üretken olmadığı için oradaki insanlar korsanlık faaliyetleriyle bunu telafi etmek durumundaydılar. Yeniçeriler'in maaşı ödenmesi için gereken meblağı toplayamayan Paşa Yeniçeriler'den borç alabiliyordu, ancak yeni Paşa atanana kadar bu borcu geri ödemezse, yeni Paşa atandığında hapse atılıyordu. Salvago'ya göre bu olay çok sık oluyordu.

Ödenmemiş borcu olan Paşa yeni gönderilen paşa geldikten sonra "Kale'ye"²⁵⁴ yani cezaevine kapatılıyordu, mülkleri ve menkul eşyaları müzayedeye satılıyordu ve borç kapatılincaya kadar hapiste kalıyordu. Salvago burada bulunduğu dönemde bu

²⁵⁴ "imprigionato in castello" bkz. **Relazione**, s. 72.

şekilde hapsedilen iki paşayı görmüştü.²⁵⁵ Cezayir ve Tunus'un hazineleri (yani Beytü'l-mal) bilhassa korsanlar, reislerin miras olarak bıraktığı mülkleri ve korsan faaliyetlerinin kazançları sayesinde artıyor ve sadece devlette olağanüstü bir durum olduğunda bu harcanıyordu. Yıllık kazanç 25 bin “Reales” idi. Salvago'ya göre, Berberilerin refahı ne kadar kötülük yapar ve etrafa zarar verirlerse o kadar artıyordu.

2.5.2 Korsanların Saldırı ve Yağmaları

Berberilerin kanunları faydalı ve “kişisel menfaatlere uygun” idi. Çünkü bu kanunlar korsanlık faaliyetlerine teşvik ederler ve Berberiler'in denizde kazandığı mallarının küçük bir parçası devlet için tutulurdu. Kalan kısmı ise leventlerde kalıyordu. Malta şövalyeleri ise, bunun tam tersini yapıyordu.²⁵⁶ “Kolaylık ve rahatlık insanı hırsız ediyorsa, Berberler bu bakımdan çok büyük hırsızlardır.”²⁵⁷

Kuzey Afrika Akdeniz'i kontrol etmek için çok stratejik bir yerdir, Kuzey Afrika sahilinden kolayca Katalan, Ceneviz, Savoyalı, Messinalı gemicilerin yolunu kesmek mümkün oluyordu. Mamafih yaz mevsiminde Berberiler; Floransa, Malta ve Napoli kadirgalarına karşı dikkatli olmalıydı. Bunun yanısıra, kışın ise Hıristiyan kadirgalar hareket etmediği için Berberiler denizde serbestçe dolaşıyorlardı, bu yüzden şüphesiz bir ticaret gemisi denize açıldığı zaman onu berberiler zaten almış sayılabilirdi.²⁵⁸

Normalde korsan gemileri yeni boyanmış oluyordu, çok uzun gemi direği ve 3 yelkenli, yük taşımadığı için çok hafif idiler. Normalde bu gemilerde taşınan “carne

²⁵⁵ “et io vidi due bassà miserabili prigioni” bkz. **Relazione**, s. 72. Aziz Samih İlder'in listesine bakınca bu paşaların Hızır Paşa ve Hoca Şeref Paşa olduğu anlaşılıyor. Bkz.: A. S. İlder, **Şimali Afrika'da Türkler**, vol. II, s. 114.

²⁵⁶ Korsanlık faaliyetlerinde bulunan Malta Şövalyeleri hakkında bkz. A. Brogini, **Malte, frontiere de Chrétienté (1530-1670)**, Rome, École Française de Rome, 2006. S. Bono, **I corsari barbareschi**; M. Greene, **Catholic Pirates and Greek Merchants: A Maritime History of the Early Modern Mediterranean**, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2010; E. Buttigieg and S. Phillips, **Islands and Military Orders, c.1291-c.1798**, New York, Routledge, 2016.

²⁵⁷ “Se la comodità fa l'uomo ladro I Barbareschi per questo rispetto sono arciladroni” bkz. **Relazione**, s. 72.

²⁵⁸ Floransalı, Napolili vb. Gemilerle çatışmalar hakkında detaylı bilgi için bkz. S. Bono, **I corsari Barbareschi**, s. 272.

salada” yani tuzlu et ve şarap varilini Berberiler gemilerinde bulundurmuyorlardı (“bu malzemedен nefret ediyorlar”).²⁵⁹ Taşıdığı malzemeler arasında peksimet, pirinç, tereyağı, sebze, zeytin, zeytinyağ, sirke ve su bulunuyordu. Tütünü çok sevdikleri için bunu da taşıyorlardı. Korsanların alınmış eşyaları hakkında: Salvago’nun devrinde Berberiler “kılıç kullanmakta çok fazla şöhrete sahip olmaları sayesinde”²⁶⁰ yağma mallar ele geçiriyorlardı. Berberilerin sahip olduğu iki üç savaş gemisi tarafından saldırıya uğrayan batılı bir ticaret gemisi ilk seçenek olarak karaya doğru kaçmak yolunu seçerdi. Ancak bu durumda gemi ve yüküne kolayca saldırılabiliyor. Sadece mürettebatı kurtulabiliyordu. Eğer kaçamazsa ve saldıranlardan daha zayıf olduğunu anlarsa hemen teslim oluyordu.

Özellikle okyanusta esir alınan ve Dunkerke’ye ve Hamburg’a seyir eden İspanyol, Portekiz ve Alman gemileri çok zengin idiler ve kıymetli yük taşıyorlardı.²⁶¹ Bu gemiler genelde şu malzemeleri taşıyorlardı: şeker, baharat, kalay, kurşun, demir, erzak ve levazım, mühimmat ve cephanе, ahşap, yelken bezi yün, pamuk, ipek, dokunmuş kumaş ve altın, gümüş ve mücevher gibi kıymetli malzemeler idi.²⁶² Kuzey Afrika’da o kadar çok yeni olay oluyordu ki şu şekilde ifade ediyordu: “semper quid novi affertur Africae” yani her zaman Kuzey Afrika hakkında yeni çıkan bir haber vardır. Salvago, Latince olan bu alıntıyı muhtemelen *Gaius Plinius Secundus*’tan yapmıştı.

Elde edilen bu yağma gelirlerinden korsanlık faaliyetleri için ve gemilerin muhafazası için gereken aletler temin ediliyordu. Mesela halat takımı, çapa ağır silahlar, barut, toplar bu gelirlerle sağlanıyordu. Olup bitenlere bizzat şahit olan Salvago, eksik malzemelerin Hollandalılar tarafından verildiğini, “la quale ho io veduto” diyerek belirtmekte, bunlar arasında gemi direkleri halat, katran, kürek, meşe ağacından ahşap,

²⁵⁹ “provisioni da loro aborrite” bkz. **Relazione**, s. 73.

²⁶⁰ “più con la fama che con la spada” bkz. **Relazione**, s. 73.

²⁶¹ “Carache, caravelle, pinchi, petacchi, filipotti, urche, bertonі, saetthie, tartane, polacche” Bkz.: **Relazione**, s. 73

²⁶² Düvel-i Ecnebiye 18,28,34,73,96. Bkz. B. Bouazi, **XVII ve XVIII Yüzyıllarda Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeler ile Siyasi ve Ticari İlişkiler**, Tez (Yüksek Lisans), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2002. s. 27.

bronz toplar saymaktadır. Üstelik bazen Hollandalılar tam teçhizatlı gemiyi de Kuzey Afrikalılara satıyorlardı. Ancak bunun bir şartı vardı: gemileri en büyük düşmanları olan İspanyollara karşı kullanmalarını istiyorlardı. Çünkü o sıra İspanya ve Hollanda arasında uzun süren bağımsızlık²⁶³ için cereyan ediyordu.²⁶⁴ Bu sırada Hollandalılar ile Tunus ve Cezayirliiler arasında ise dostluk antlaşması vardı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu 1612’de Hollanda’ya verdiği bir ahidname ile ticaret ve işbirliği yapılmasına izin vermişti. Bu ahitnameye göre bu gemiler, Tunus, Cezayir ve Hollandalı gemiler denizlerde karşılaşıncaya bayrak indirmek ve taşıdığı malzemeyi bildirmek mecburiyetinde idi. Dost olan gemiler bırakılıyor ama düşman olursa bunlar kiralık teçhizatı Hollandalılara ödemeleri gerekiyordu. Hatta bazen deniz ortasında bir gemi değişmesi dahi oluyordu.²⁶⁵

Aynı şekilde Berberiler ile Fransa ve İngiltere arasında buna benzeyen antlaşmalar sebebiyle Osmanlı İmparatorluğu ticaretin kurallarını belirlemiş oluyordu. Berberiler, İngiliz donanmasının gücünden korktukları ve özellikle gemilerinin yakılmasından endişe ettikleri için İngilizler de bu kurallara çok uymuyorlardı.²⁶⁶ Çünkü Berberilerle anlaşma imzalayan taraf, Berberilerden zayıf olduğunu ve dolayısıyla onların meşruiyetini kabul etmiş sayılıyordu.²⁶⁷ Dost ve az değerli bir gemi varsa serbest bırakılıyor ama zengin malzeme taşıyan bir gemi varsa, dost olmasına rağmen, ona saldırmak için bir yolu bulunuyordu. Sık sık bir savaş hilesi kullanılıyor, korsanlar yani gemilerin sahipleri miçoları indiriyorlar ve bunları sopalayarak nakliye eşyaları

²⁶³ Hollanda’nın bağımsızlık mücadelesi için bkz. J. I. Israel, **The Dutch Republic. Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806**, Oxford, Clarendon Press, 1998.

²⁶⁴ Kuzey Afrika’nın Osmanlı Eyaletleri ve Hollanda arasında ticaret ve alışveriş için bkz. A. H. De Groot, “Ottoman North Africa and the Dutch Republic in the Seventeenth and Eighteenth Centuries”, **R.O.M.M.**, 39, 1985.

²⁶⁵ Salvago yazdıklarına göre öyle idi ama aslında abartılı olduğu görünüyor.

²⁶⁶ “paura che danno fuoco al vassello” bkz.: **Relazione**, s. 74 ; P. Grandchamp, “Une mission délicate en Barbarie au XVIIe siècle”, s. 462.

²⁶⁷ “chi fa pace con Algeri e Tunisi bisogna che si faccia inferiore a Corsari” bkz. **Relazione**, s. 74.

düşmanın eşyaları olduğunu ya da Türk gemilerine karşı saldırdıktan sonra o eşyaları ellerine geçtiğini söyletiyorlardı.²⁶⁸

Bu hile sayesinde hemen düşman gemiyi ve nakliyesini ve sorun olursa, mürettebatını da dine kâfir olduğu için²⁶⁹ el koyuyorlardı. Korsan daha iyi insan olduğu takdirde gemiyi alıp Trablus'a yedekleyerek getiriyordu. Çünkü bu şehirde korsanlarda serbestlik ve geçiş izni vardı. Buna karşı Cezayir'de veya Tunus'ta olsaydı “barışın ihlalcisi” olarak cezalandırılırdı. Bu faaliyetler sadece alt rütbeli olan, zayıf ve mal, mülk sahibi olmayan korsanlar tarafından yapılıyordu. Korsanlar dost ve düşman arasında çok fark gözetmiyordu.

Köleye ihtiyacı varsa -mesela marangozlar, kalafatçı, topçular ve denizci olarak kullanmak üzere- Berberiler, dost devletlerin gemilerine saldırıyorlardı. Ahidname tarafından korunan dost devletler savaşa girseler bu denli yağmaya maruz kalmazlardı. Sonunda esirler konsolosların şikâyetlerinden sonra serbest bırakılıyorlardı.

Kuzey Afrika kıyılarındaki özelleşmiş iş gücü Kuzey'den gelen esirlerden oluşuyordu. Fransız, İngiliz ve Felemenkler denizci ve usta olarak görev alıyorlardı, ancak teknik konularda uzman olmalarına rağmen, ince ve zayıf oldukları için iyi kürekçi olamayacakları düşünülüyordu. Çoğu kürekçi, marangoz ve kalafatçılar İtalyan, İspanyol, Rodos ve Midilli gibi Ege adalarından gelen hem ücretli askerler hem de gönüllü işçiler idi.

Osmanlı Kuzey Afrikasında (“*Barbaria*”) doğrudan burtunlar yapılmıyordu. Yerli ormanlar yok edildiği için kalyata, pergende ve firkate²⁷⁰ inşa etmek için yeterli kereste yoktu. Bu gemiler “squeri”de yani Kuzey Afrika'da küçük tersanelerde inşa ediliyorlardı. Berberiler için Korsika, Hollanda ve Anadolu'dan kereste ithal etmek daha elverişliydi. Yuvarlak gemiler hiç bir zaman sayıca eksilmiyordu. Korsanlık

²⁶⁸ “mettono abbasso i mozzi e, per forza di bastonate, fanno lor dire, o che la robba è di nemici o che 'l vassello ha corseggiato a danno di Turchi” bkz. **Relazione**, s. 74.

²⁶⁹ “da quanto sono “empii”” bkz. **Relazione**, s. 75.

²⁷⁰ “galeotte, brigantini e fregate” bkz.: **Relazione**, s. 75.

faaliyetlerinin sayesinde sayıca hep fazlaydılar ve bu yüzden bazıları tüccarlara satılıyordu ve bazen yakılacak ahşap olarak kullanılıyordu.

2.5.3 Kuzey Afrika’da Osmanlı Silahları

Osmanlı Kuzey Afrika’sında kullanılan silahlar konusuna gelince Fas’tan ve bilhassa Fes şehriden barut ve arkebüz teknik bilgileri temin ediliyordu. Kılıçlar için özellikle küçük kılıçlar için “squarcine” denilen Fransız modeli daha çok tercih ediliyordu, çünkü orada çok dökümhane yoktu ve eritme teknikleri sadece yakın zamanda İspanya’dan gelen Gırnatalılar tarafından getirildi, ama “çok başarılı olamadı.”²⁷¹ Salvago diyor ki Berberilerin deniz teşebbüsleri Osmanlı İmparatorluğu’nunkinden daha kuvvetli idi. Yani Berberiler İspanyol, Floransa, Malta, Flemenk kadırgaları ve sayısız burtunları İspanyol, Fransız ve İngilizlerden ele geçirdiler. Osmanlı deniz gücü tercümanının yazdıklarına göre özellikle Kuzey Afrikalıların yeteneği sayesinde kuvvetli idi. Berberiler denizde o kadar yetenekli ki neredeyse tüm gemi çeşitlerini Venedikli “galee grosse” (mavnalar) ve kalyatolar dışında²⁷² mağlup ediyorlardı.²⁷³ Berberilerin Venediklilere karşı nefretinin nedenlerinden ilki esir alındıklarında kafalarının kesilmesi²⁷⁴, ikincisi ise kalyatadan dolayı başarısız olup, hüsrana uğramalarıydı. Kalyatolar “kanatlı kaleler ve hareket

²⁷¹ “con poca riuscita” bkz.: **Relazione**, s. 76.

²⁷² “solo le Galee Grosse (ovvero galeazze) temono e fuggono” yani türkçe çeviri : “*Kalın Kadırgalarından korkuyorlar ve kaçıyorlardı*” bkz. **Relazione**, s. 76.

²⁷³ “Di tutte le sorte di vasselli si ridono I corsari” bkz. **Relazione**, s. 76.

²⁷⁴ Venedik’in aldığı kararların kökenlerine dair ayrıntılı bilgi için Emrah Safa Gürkan’ın makalesine bakınız. “Venedikler’in İnebahtı Savaşı’ndan (1571) sonra Osmanlı denizcileri rehin almak yerine öldürme yönünde verdikleri akılcı karar ve Cerbe’nin düşüşünün Habsburg donanması için yarattığı sonuçlar, bize 16. yüzyıl Avrupası’nda eğitilmiş bir denizcinin ne kadar değerli bir meta olduğunu göstermektedir. Osmanlılar sürekli korsanları görevlendiriyordu ancak İnebahtı Savaşı’ndan sonra yetenekli denizciler için acil bir ihtiyaç doğmuştu.” bkz.: İ. Bostan, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**; E. S. Gürkan, “The centre and the frontier: Ottoman cooperation with the Nord Africa corsairs in the sixteenth century”, s. 139 ve s. 139’daki dipnot 48 ve 49.

Gürkan’a göre Hayreddin bunun aynısını 1519’da esir alınan İspanyollar’a yapmıştı. Ulema’nın esirleri rehin alması için fetva çıkarmaması sonucunda onları öldürmüştü. “Gazavat, f. 124b-126a” s. 108-109. Gürkan, bu konuda dikkatli bir okuma yapmak gerektiğini, çünkü kölelerin Akdeniz korsanları için en önemli ekonomik kaynak olduğunu vurgular. Papa da 21 Aralık 1571’de Osmanlı savaş esirlerinin rehin alınmasını ya da satılmasını yasaklayan bir *bolla* yayınlamıştı. Bkz. M. Rosi, “Alcuni documenti relativi alla liberazione dei principali prigionieri turchi presi a Lepanto”, **Archivio della Società Romana**, XXI 1898, s. 154

edebilen burçlar” olarak tarif ediliyordu.²⁷⁵ Tercüman Salvago İspanyol Kralı’nı Berberiler’in korsanlık faaliyetleriyle Okyanus’taki en kıymetli yağmaya el koymasını engellemesini teşvik etmek adına, Venedikliler’in Adriyatik Denizi girişine kalyataları koyarak Berberiler’i korkutmasını örnek göstererek, aynısını Cebelitarık Boğazı’nda yapmasını tavsiye ediyordu.

Salvago, Berberileri yok etmek amacıyla Kuzey Afrika limanlarına çok yakın olan Fransız ve İspanyol donanmasının müdahale etmesini istiyordu. Venedik donanmasının 1519’da yaptığı gibi onlara nasıl derin bir yara açtı ise, ona benzer bir teşebbüs edilmesini ümit ediyordu.²⁷⁶ Berberilerin saldırı ve borda etme teknikleri hakkında ise aktardıkları şöyledir: uzun süre bekledikten sonra borda ederler, ağır silahlardan ziyade arkebüzleri kullanmayı tercih ederlerdi. Ayrıca hızlı hareket ederek Hıristiyan gemilerinin top kullanmasına fırsat vermemek isterlerdi. Bu şekilde, son zamanlarda altı Berberi kadırgası iki Malta kadırgasını yenip ele geçirmişti. Kuzey Afrikalılar, Berberiler gibi çok çeşitli ırklardan oluşan bir grup idiler. Türkler, Kuzey Afrika’ya gelince yeniçeri ocağını kurdular ve onun içinde Moors, Çingene ve Yahudi dışında her millet kabul ediliyordu.²⁷⁷ Aslında Salvago’ya göre Osmanlı İmparatorluğunun en kötü eşkıyaları Kuzey Afrika’da yerleşmiş bulunuyordu: “Türkiye’de haksızlık eden, mütecaviz, katil, sahtekâr, üçkâğıtçı, dolandırıcı, hilekâr, beceriksiz, başıboş kimse, serseri, avare, kalpazan ve genelde işsizdi, ve nihayetinde tümü işe yaramaz oldukları için ‘Berberistan’a geliyorlardı. Bu yüzden ‘Barbaria/Berberistan’ Osmanlı İmparatorluğunun en berbat eşkıyalarının bulunduğu bir yerdi.”²⁷⁸ Bu Türkler (ocaktaki yeniçeriler ve korsanlar) mühtedilerin gelişi sayesinde

²⁷⁵ “castelli alati e mobili bastioni” bkz. **Relazione**, s. 76.

²⁷⁶ Aslında Salvago *Relazione*sinde 1518 tarihini yazıyor ama Sacerdoti tarafından bu tarihi düzeltildi. Venedik donanması güvenliği sağlamak için Kuzey Afrika sularındaki birçok korsanı ortadan kaldırdı. Bkz. **Relazione**, s. 77; P. Paruta, **Storia di Venezia**, Venezia, 1718, tomo III, s. 302.

²⁷⁷ Tunus’ta askere alma uygulamaları konusunda bu geçerlidir, ancak Cezayir için aynısı söylenemez. Ayrıntılı bilgi için bkz. T. Shuval, “Households in Ottoman Algeria”, s. 41-64 ; “Cezayir-i Garp: Bringing Algeria Back into Ottoman History”, s. 85-114.

²⁷⁸ “quanti fiano per la Turchia malfattori, violatori, homicidi, assassini, truffatori, falliti, falsarii, vagabondi e raminghi, tutti al fine calano in Barbaria come feccia al fondo, et è perciò la Barbaria una sentina et una cloaca dell’Imperio Ottomano”. Bkz. **Relazione**, s. 77.

artıyorlar ve bunların içinde üç tür mühtedi vardı: Gönüllüler, mecburi hapsedilenler ve gençken esir alınan bunların tümü bölgedeki yeniçeriler tarafından kabul edilirdi.

Siyasî hükümet nezdinde yerli Türklerin yani Anadolu'da doğanların imtiyazı vardı. Mühtediler korsanlık faaliyetleri ve gemilerin yönetimiyle ilgileniyorlardı. Acemi askerlerin kökeni Türkler Mora, Ege Adaları, Antalya, Karaman, Kıbrıs ve Kahire iskelesinde üs edinen korsan burtunları ile 'Berberistan'a taşınıyorlardı. Kuzey Afrika'ya gitmek isteyen herkes korsan burtunlar tarafından bir fırsat bekliyorlardı. Kayık, "Fusta" ve Karamürsel gibi, tipik berberi gemileri, Kuzey Afrika'ya paşaları taşıyorlar ve oraya Karadeniz'den gelen ahşabı ve metal eşyaları getiriyorlardı. Salvago, Asyalı ve Avrupalı Türkler arasında muğlak ve ilginç ayırım yapıyordu.²⁷⁹ Ona göre, Asya'daki Türkler Avrupa'daki Türkler'den daha kaba ve köylüydüler. Avrupalı Türkler'i cesur ve yiğit olarak gördüğü için Bâbîâli'den kabul ediliyor, ters şekilde Asyalılar karşılığında ne vezir olarak ne yeniçeri olarak İstanbul'daki sarayda istenmediği için 'Berberistan'a gidiyorlar ve orada üstünlük ve insanları emir altına almaktan zevk alıyorlardı.

Buna göre "1. Lig" Türkler İstanbul'daki Saray için ve "2. Lig" Türkler Kuzey Afrika için vardı; İstanbul'da kabul görmedikleri zaman acısını Kuzey Afrika'da çıkarabiliyorlardı. Böylece haksız Osmanlı liyakat sistemine karşı intikamlarını almış oluyorlardı. Bu farklılığın Berberi Türkler (Berberistan'da yaşayanlar) içinde Bâbîâli'ye karşı bir nefret doğurduğu düşünülebilir.²⁸⁰ Salvago, Berberiler içinde merkez hükümetine nefret ve intikam hisleri mevcut olduğunu ima ediyor. Kuloğlu konusu hakkında Türkler yerli kadınlarla evlendikten sonra etnik bir karışımdan meydana geliyorlardı. Bunların ismi Kuloğlu ve anadili olarak İtalyanca ve İspanyolca konuşuyorlardı.

²⁷⁹ "Li Turchi Asiatici, spacciati in Costantinopoli per rozi e rustici a paragon di Europei". Bkz. **Relazione**, s. 78.

²⁸⁰ "da tale differenza si può credere che nasca in Turchi Barbareschi un odio intestino colla Porta Ottomana loro ripudiatrice, e però, abbandonato l'aratro, corrono in fretta a nobilitarsi in Barbaria" **Relazione**, s. 78.

Kuzey Afrika’da uyum ve itaat yoktu ve sadece resmi bir sadakatle vefa vardı. Mühtediler, Osmanlı büyüklüğünü anlayamıyorlar ve Afrika’da Türk imparatorluğunun merkezinden ne şeref ne makam beklemiyorlardı. Bu yüzden çok fazla hayrete düşürmüyorlardı.²⁸¹

2.5.4 Kuzey Afrika’daki Korsan Tehdidini Ortadan Kaldırma Yolları Üzerine

Bu bölümde, Salvago korsanların artan ihlalleri nedeniyle gerçekleşmesinin muhtemel olduğunu düşündüğü, İstanbul ve Berberistan arasında bir çatışma durumuna karşı, Salvago Osmanlı padişahına, Berberi korsanlarını terbiye etmek için tavsiyeler ve çağrıda bulunmaktadır. Ona göre bunun birkaç yolu vardır²⁸²:

a) Bâbîâli Berberistan’a (Kuzey Afrika) doğru Türk yeniçerilerin sevkiyatını durdurabilirdi.

b) Bâbîâli Kahire’den geçen ve Mekke’ye giden Haccı yasaklayabilirdi, engel olabilirdi ya da bu gemilere hareket ederken saldırabilirdi.

c) Bâbîâli i Kuzey Afrika’ya taşınan lüzumlu malzemeyi (örn. kereste, yelkenler vs.) ve Berberistan’a giden Türk gemilerinin yardımını durdurabilirdi.

d) Bâbîâli Kuzey Afrika’daki yeniçerilerin maaşının Paşalar aracılığıyla engelleyebilirdi. Çünkü bu şey şüphesiz kargaşa ve darbe yaratabilirdi.

e) Bâbîâli Deniz yoluyla bir ordu gönderip karasal mücadeleden daha kolay bir şekilde etkili olup Arap milisleri tarafından karşı koyulurdu. Dolayısıyla Berberilerin faaliyetlerini engellemek için yukarıdaki (a-b-c-d) şıklarındaki tavsiyeler takip edilirse daha münasip olurdu.

²⁸¹ “Li rinegati non capiscono la non vista grandezza Ottomana e li Turchi non aspettano da quella nè honori nè cariche, onde non è meraviglia se mancano di obediencia effettiva, in bocca solo professata”
bkz. **Relazione**, s. 78.

²⁸² Bkz. **Relazione**, s. 78-79.

Osmanlılar, siyasî-dinî dayanışmanın nedenleri için Berberiler serbest hareket etmeye bırakıyorlardı.²⁸³ Kanun farklılığından dolayı ve Ku'rân'ın yorumlama uygulamasına göre Müslümanların düşman Hristiyanları yok etmesi lazımdı ve Osmanlılara gaza (“cihad”, kutsal savaş) için reisler ve paşalar yardımcı oluyorlardı. Bu reis ve paşalar “Frenk korsanlar” a karşı tamamen “Türk savunucu, müdafî ve koruyucu” olarak anılıyorlardı. Berberistan Osmanlı İmparatorluğu'na hiçbir vergi ödemiordu. Sadece yılda bir kere Kuzey Afrika'da paşalar (Vicerè) gemilerini “Gran Guardia” (yani “Büyük Nöbet”) törenine katılmak için Osmanlı donanmasının yanına gönderiyorlar; böylece Osmanlılar, donanma için en yetenekli Berberi Reisleri tayin edip toplayabiliyordu: Kanuni Sultan Süleyman devrinde Barbaros Hayreddin, Sultan II. Selim devrinde Kılıç Ali, ve Turgut Reis, “Karakosa/Kara Köse”, Karaca, “Ali” tüm bunlar ünlü korsanlardı ve “Berberistan'ın Müritleri” idiler.²⁸⁴

Salvago, Berberistan'da yetenekli denizcilerin yetiştiğini kabul ediyordu. Ayrıca aynı örneklere devam etmek için önceki yıllarda Frenk gemiler için tehlikeli olan Murad Reis vakasından ve Salvago'nun çağdaşı yıllar için Cenevizli Usta Murad vakasından bahsedilir. “Ve duyduğuma göre ‘Gran Signore’nin iki kanadı var: bunların sayesinde çok uzaklara uçabilir. İlk kanadı denizde Berberistan, diğeri de karada Kırım’dır.²⁸⁵ İkisi de doyumsuz hırsızlığın ve gasbın kuşları idiler.”

İmparatorluğun bu iki bölgesi aynı şekilde hırsız ve gasp ederek idare ediliyordu. Bu yüzden Salvago tarafından “İmparatorluğun kanatları” olarak nitelendirildiler. Salvago sonuç olarak Osmanlı hükümdarlarının Berberilerin korsanlık faaliyetlerinin durmasına çok önem vermediği düşüncesindedir. Osmanlılar Berberileri durdururlarsa sadece onların zenginliğine ve servetine el koymak için yapıyorlardı. Salvago'ya göre Berberistan'da çok mal ve servet var ama orada gömüldüğü ve depolandığı için oradan başka yere gitmiyordu. Bunlar ticaretin, üretimin ve köle kefaretlerinin hâsılatıydı. Berberistan ve Doğu mıknaş gibi altın ve gümüşü çekiyordu. Mal getirenler Hristiyan

²⁸³ “esecution dell'Alcorano” che predica la “distruzione dei Christiani” ve “diversità di legge” bkz. **Relazione** s. 79.

²⁸⁴ “famosi Corsari, tutti furono allievi et alunni della Barbaria” bkz. **Relazione**, s. 79.

²⁸⁵ Venedikçede “Tataria” olarak geçiyor, yani Tataristandan bahsediliyor. Bkz. **Relazione**, s. 79.

ve Yahudi tacirlerdi ve bunlar Müslümanlarla ticaret ve alışveriş yapmasına rağmen konsolosluktan izni aldıkları için kendilerini acımasız hissetmiyorlardı.²⁸⁶ Cezayir ve Tunus'ta Livornolu, Korsikalı, Cenevizli, Fransız, Felemenk, İngiliz, Yahudi, Venedikli ve başka ülkelerden gelen tüccarlar oturuyorlardı. Bunlar yağmalanan malları satın alıp Livorno'nun serbest limanına²⁸⁷ gönderiyorlar ve oradan tüm İtalya'ya yayıyorlardı. Diğer dağıtım şehirleri Ceneviz, Villafranca, Nice ve Marsilya idi. Ama onlar Livorno gibi elverişli değildiler. Livorno'da bir sene boyunca sevk vergisi yoktu ve nakliyat için hiçbir hususi vergi ödememe imkânıyla orada durabiliyordu.

Tunus'a giden (yılda 600 adet) ve Cezayir'e giden (yılda 400 adet) Venedikli "Pannine" ve Pisa ve Floransa'ya giden yün ve ipek "cassette di panni" Livorno'dan geçerse vergi ödenmiyordu. Fransız ve Korsikalılar tarafından istihdam edilen Livornolu gemi ve deniz araçları Cezayir'e doğru giderlerse Tunuslular taarruz edebilirlerdi ya da tam tersi olabilirdi. Bazen mutekabiliyete dayanan antlaşmalar yapıyordu ama düzgün bir şekilde takip edilmiyordu. Zanta ve Aya Mavra'dan gelen tüccarlar sıcak şarap ("vin ribolle") ve Zantalı şarabı satmak için Tunus'a varıyorlardı. "Ponentini" Doğu (Levante)'dan dönünce sık sık Livorno'dan geçiyorlar ve orada mola verip su alıyorlardı. Korsanlar tarafından esir alınan tüm eşyalar Livorno'dan geçiyorlardı.

Berberistan'da (hem Tunus'ta hem de Cezayir'de üretilen mallar içinde kalın yün, deri ve ağda vardı. İpek de üretiliyor fakat ihrac edilmiyordu. Ayrıca Cezayir'de olmasa da Tunus'ta yetişen arpa, buğday ve at ihrac ediliyordu. Yağdığına yağmurla hasat verimli olurdu ancak kuru hava hasat için fırtına gibiydi. Cezayir'in ekmeği küçük ve siyah idi,²⁸⁸ buna mukabil Tunus'un ekmeği büyük ve beyaz idi. İğdiş edilmiş boğa ve sığır eti uygun fiyatla piyasada bulunuyordu. Tavuğun fiyatı makuldu. Tereyağı ve bal bolluğu vardı. Balık oldukça övülesi bir kalitedeydi. Bilhassa Benzert tuz gölünden

²⁸⁶ "mercanti Cristiani ed Ebrei che trafficano con Corsari senz'aggravio di coscienza per la permissione del Consolato" Bkz. **Relazione**, s. 80.

²⁸⁷ "Scala franchissima di Livorno". Bkz. **Relazione**, s. 80.

²⁸⁸ 16. yüzyılın ikinci yarısındaki bir İspanyol rahibe göre Cezayir'in kadırgaların ekmeği çok kötü, sert ve kurtlu idi. Bkz. S. Bono, **I corsari Barbareschi**, s. 99-100.

gelen balık çok lezzetliydi ve o gölden istiridye de avlanıyordu. Sonra yabancı hayvanlar, keklikler, yabancı tavşanlar, ördekler ve vahşi kazlar hiç eksik olmazdı.

Meyve olarak kayısı, incir ve nar haricinde²⁸⁹ meyve yoktuama kışın bu meyve de yoktu, Livorno'dan ithal edilmesi lazımdı. Şarap dışarıdan geldiği için ve hiçbir Hristiyan mevcut olmadığı için kimse üzüm bağı ekip biçmiyordu ve dolayısıyla aşırı derecede pahalı idi. Cezayir'den ziyade Tunus'ta daha çok tuz madenleri ve zeytinlikler bulunuyordu. Portakal ağacı, limon ağacı ve başka meyve ağaçları ile dolu bahçeler de mevcuttu. Bu bilhassa Gırnatalılar sayesinde mümkün olabildi çünkü ziraat konusunda çok tecrübeli ve yetenekli oldukları için Kuzey Afrika'daki ziraatin seviyesini ilerlettiler. Evlerdeki atölyelerini düzenli ve taştan inşa ettiler ve bu sebeple diğer Osmanlı eyaletlerinden daha iyi durumda idiler.²⁹⁰ Terzi olarak Rumlar çok yetenekliydi. Diğer en iyi sanayi işçileri Endülüslüler idi. Keten bezi örme, deri üretme, yün çarşaf yapımında Endülüslüler hem patron hem de işçiydi. Gırnatalılar kadife ve kumaş üretimini bölgeye soktular. Tunus'ta sanatkâra Cezayir'den daha çok rastlanıyordu.²⁹¹

Hava ve iklim bilindiği gibi oldukça sıcaktı. Salvago bu konuda çok fazla bilgi vermiyor. Lakin diyor ki Cezayir'deki hava hafif ve ılıman idi buna karşı Tunus'ta ağır ve tozlu. Her 3 veya 4 senede bir veba gelip epey canlar alıyordu. Hem altın hem de gümüş para darp ediliyordu. Gümüş olan para küçük ve kare şeklindeydi. Ona akçe ("Aspro") deniyordu ve üstüne tahttaki Osmanlı Padişahının sureti basılıyordu.

²⁸⁹ "Li frutti son carivi" yani meyveler nadir bulunuyordu. Bkz. **Relazione** s. 82.

²⁹⁰ "Le fabbriche delle case son ben disposte e fatte di pietra, migliori di quelle che si vedono in altri paesi Turcheschi" bkz. **Relazione** s. 82.

²⁹¹ "L'arte del sarto ch'è in Greci foresti, l'altr'arti sono in Mori: di tesser tele, conciar cordovani, gucciar/agucchiare, barette, barnossi e far baracconi o linteilenzuoli di lana; e gli stessi Mori sono I lavoradori e I patroni. I granatini hanno introdotto la fabrication di velluti ormesini e panni bassi. In Tunisi fioriscono più gli artisti che in Algeri." Bkz. **Relazione**, s. 82.

2.5.4.1 Madeni Para

Altın olan para büyük ve yuvarlak idi, onun ismi “Ziana” idi²⁹². Ancak düşük alaşımlı altın idi çünkü gümüşle karışık idi ve Cezayir’de madenlerin bulunduğu bölgeden geliyordu. Başka altın çeşitleri de vardı: çok ince ve ötekinden daha kıymetliydi. “Siyahların toprakları” (“*terre di negri*”)na gidip gelen tacirler tarafından getiriliyordu. Ticari mallar ve atlar çölden çıkan altın tozu veya altın kumu karşılığında Zencilere ihraç ediliyordu.²⁹³ Bu altınla “Sultanî” basılıyor; aynı altının kumu “Tibir” denilen Kahire’nin darphanesine gidiyordu ve eritildikten sonra meşhur “şerifi altın” altın macunu elde ediliyordu.²⁹⁴ Berberistan’da mevcut olan vahşi hayvanlar: Aslanlar, leoparlar, kurtlar, geyik/karacalar, tilki, devekuşları, ceylanlar, maymunlar, bukalemunlar. Evcil hayvanlar: küheylan, kısrak ve develer. Bu hayvanlar yük taşımak ve su değirmeni döndürmek için kullanılıyorlardı. Berberistan’daki yaygın bitkiler ise hurma, taze keçiboynuzu idi. Kiraz, vişne ve kestane yoktu hatta kestane gemiyle ithal ediliyordu. Müdeccel bunları yemektense palamut yemeyi tercih ediyorlardı. Ayrıca Salvago, olumsuz bir değerlendirmede bulunarak, çekirge ve kızarmış ya da ızgara ağustosböceği yenildiğine şahit olduğunu söylüyor. Yanıcı madde olarak yemeği pişirmek için kerestenin yerine kömür kullanılıyordu.

2.5.5 Salvago’nun “Kölelere Dair İnceleme”si

Salvago en son Venedikli esirler hakkında konuşmaya ve istenen şekilde onların salıverilmesini sağlamak üzere Tunus’a ve Cezayir’e gönderildiği için orada iken daha önceden Berberistan’a dağılmış olan esirlere dair malumat almaya karar verdi. Venedikli köleler Cezayir’e nazaran Tunus’ta daha fazla sayıda idiler çünkü Cezayir korsanları

²⁹² Bu dönem için Osmanlı altın para olarak yalnız Eşrefi veya Şerefi bulunuyor. Bkz. Ş. Pamuk, **A Monetary History of the Ottoman Empire**, Cambridge – New York, Cambridge University Press, 2000. s. 59-61.

²⁹³ “in cambio di merci e cavalli ne importano oro in polvere o arena aurea che l'alma natura rigurgita in quei arenosi deserti” bkz.: **Relazione**, s. 82 ; G. Barraclough, **Times Dünya Tarihi Atlası**, İstanbul, 1980. s. 144 ; B. Bouazi, **XVII ve XVIII Yüzyıllarda Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeler ile Siyasi ve Ticari İlişkiler**, s. 3.

²⁹⁴ Bkz. **Relazione** dipnot 2, s. 83: Erano così chiamati I «dinar» di El-Malek el Acharaf Bersbay Califfo egiziano (825-841 eg.), formati di oro puro del peso di un Dirhem legale aumentato di un ottavo. Bkz.: E. Martinori, **La moneta. Vocabolario generale**, Roma, 1915, alla voce «Scharafi» yani Şerifi. s. 247.

çoğunluk itibarıyla Batı Akdeniz’de İspanyollara karşı faaliyet gösteriyorlardı. Buna karşılık Tunuslular Venedik gemilerinin seyrüseferini kesmek için sık sık doğuya gidiyorlardı.²⁹⁵

34 Venedikli köle Cezayir’de (10 tanesi *Terraferma* -Padova, Brescia gibi- Venedik anavatanına dahil yerlerden gelen- ve 24’ü *Stato da Mar* -Hırvat/Dalmaç sahili ve Yunan adaları gibi- Venedik’in sömürgelerinden gelen) ve Tunus’ta 200’den fazla (bunlardan 80’den fazla Venedik’in şehrinde doğmuş) mevcut oluyordu. Bunların çoğunluğu –Salvago’ya göre Tunus’un kralı olarak adlandırılan- Yusuf Dayı’ya ait idiler ve öbür kısmının çoğu Tunus’taki en üst rütbeli olanların elinde idi. Halbuki Cezayir’de sahiplerin çeşidi daha karışık ve ayrışık idi. Bununla birlikte Tunus’ta da bazı köleler sıradan halka ait idiler ve şehir içinde veya dışında aile hizmetlerinde ya da bedensel işler için çalıştırılıyorlardı.²⁹⁶

Tersane’de çalıştırılan “Marangoz veya Kalafatçılar olarak” Venedikli kölelerin sayısı Cezayir’de 4 ve Tunus’ta 10 idi. Zorunlu çalışıyorlar: Burtunlara katran sürüyorlardı ve pergendi ve kalyataları inşa ediyorlardı. Bu çalışanlara büyük önem verildiği için çok pahalı köleler idiler hatta bazıları satılmayan köleler idi. Diğer kölelerin fiyatı bunlardan daha düşüktü lakin “gemi uzmanları”²⁹⁷ mesela eski patronlara, dümenci/serdümenlere, katiplere ve berberlere yüksek değer biçilir”²⁹⁸ idi.

Cezayir’de Tunus’tan bir köleyi daha kolay bir şekilde ve daha münasip fiyatla fidye karşılığı bırakmak mümkündü çünkü Tunus’takilerin neredeyse tümü zenginlere ait idiler. Bir meslek bilen köleler sahipleri tarafından iyi kabul görüyorlardı. Sahipler bunları kendileri için çalıştırıyor ve kölelerin sayesinde tasarruf ettiği kazançlarına göre bazen kalan parçayı istifadeleri için kölelere veriyordu.

²⁹⁵ “calano ordinariamente in Levante a traversar la navigation Venetiana” bkz. **Relazione**, s. 91.

²⁹⁶ “servitii famegliari et a opre manuali fuori e dentro della Città” bkz. **Relazione**, s. 91.

²⁹⁷ “li graduati di nave” bkz. **Relazione**, s. 91.

²⁹⁸ “cari si tengono” bkz. **Relazione**, s. 91.

Kürekçilerin fiyatı çok yüksek idi ve oradaki hükmedenlerden denizciler, dümenciler ve bombacılar aynı meslekleriyle burtunlara gönderiliyorlardı. Kölelere patronların temayülüne göre nazik veya kötü bir şekilde muamele ediliyordu. Hususi mesleği olmayanlar sahibine faydalı olabilmek için atölyelere, toprağı işlemeye ve su ve kereste taşımaya gönderildiler. Özel yeteneği olmayanlar bazen “cantiniere” (gurme) oluyorlardı yani patronları için “sommelier” gibi şarabın niteliğine bakıyorlardı ve bu iş “diğerlerine nazaran bahşisi en bol olanıydı”.²⁹⁹

Bazı köleler kendi kendilerine müteşebbis idiler: tek başlarına (yalnızca istediğı kadar) çalışıyorlardı ve her hafta 1 Taler,³⁰⁰ ve senede 28 taler patronuna vermesi gerekiyordu. Ancak bu parayı kıyafetleri için harcamak zorundaydılar. Kadırgadan kaçmaya çalışırlarsa ceza olarak patronlara 10 *zecchini* ya da *taler* vermesi lazımdı. Köle kalan parasını fidyesini ödemek için kullanabilirdi.

Fidyeyi ödemeyenler pranga ve zincire vuruluyorlar ve mazlum ve hakir görülmüş oluyorlardı. Böyle muamele Cezayir’de oluyordu buna karşılık Tunus’ta çoğu köleler, neredeyse hepsi, “*Baños*”ta (yani kölelerin ve mühtedilerin özel hapishanesi) kalıyorlardı ve her gün Baños’un muhafızına rüşvet vererek gündüz serbest idiler ama gece dönmek zorunda idiler. Cezayir’de köleler “gambetto” yani ayak prangası kullanmak zorunda değildi ve bir muhafız bile yoktu. Tunus’ta ise bu tam tersi bir şekilde işliyordu. Cezayir’de birçok köle kendi evinde ya da patronlarının bahçesinde uyuyorlardı ve Tunus’takilerden daha rahat ve özgür idiler.

Firar yolu vahşi hayvanlardan dolayı zordu, köle eğer kaçtıysa yolu kontrol eden Araplarla karşılaştığında bunlar tarafından şehre geri getirilme riski vardı. Deniz yoluyla kaçma riskine karşılık orada da kontrol noktaları olduğu için bu da çok kolay olmazdı. Bazen Mayorkalılar bazı esir/köleleri kendileri için almaya geliyorlardı. Küçük gemilerle kaçanlar yolu kontrol eden Araplar tarafından durdurulabiliyorlardı çünkü

²⁹⁹ “et questo mestiere (yani ‘cantiniere’) frutta più di tutti” bkz.: **Relazione**, s. 92.

³⁰⁰ Taler: İtalyancası *Tallero* ve İngilizcesi *Dollar* oluyor. Kutsal Roma Cermen İmparatorluğunun parasıdır. Bkz. P. ve L. Savary des Brusions, **Dizionario di Commercio dei signori fratelli Savary**. Vol. 4.Venezia, 1771. s. 219.

bunlar (kontrol edenler: korsanlar veya balıkçılar) bu geri almalardan 10 taler kazanıyorlardı ve üstelik kaçanların üstünde bulunan bütün eşyayı ve metayı kendilerine alıyorlardı.

Okuma ve yazma bilenler -eğer şanslılarsa- muhasebeci (*dragionati*), memur (*gastaldo*) ya da çiftçi (*fattore*) olabiliyorlar ve patronları için çalışarak iyi para kazanabiliyorlardı. Lakin daha çalışkan ve yetenekli olanlar için, patronun ihtiyacı olduğu takdirde onların üstüne konulan yüksek fidye fiyatından dolayı daha uzun süre Kuzey Afrika'da kalabiliyorlardı. Yaşlı köleler ise kapıcı veya evlerin muhafızları olarak ya da hatunların nedimi (*courtier*) yani saray adamı olarak çalıştırılıyorlardı. Zengin veya soylu gibi görünenler en kötü durumu yaşıyorlardı : çünkü onlara çok büyük bir fidye konuluyordu ve bazen onlara kötü davranılıyordu hatta dövülüyorlardı.³⁰¹ Bir insan esir/köle olduğu zaman elbiseleri çıkartılıyordu (çıplak oluyordu) ve senede bir defa onlara bir çift kısa pantolon veriliyordu. Yemek olarak günde 3 ekmek veriliyordu ve tek başlarına alışveriş yapıp ekmekleri satarak -şehirde kıt olduğu için kavanozlarda şehire getirilen- suyu kendilerinin halletmesi lazımdı.

Kadırgada, iş daha yorucu olduğundan dolayı yeterli güzel ve lezzette peksimet vardı.³⁰² Bazen leventler günlük hizmetleri için kendi tayın bedelinden vazgeçiyorlardı ve böylece kalan yemek ve ganimet olduğu takdirde şaraplar, salamlar ve bunlara benzer şeyler kölelere getirtiliyordu. Zaten kölelerin hayatı çok zordu: özgürlükleri yok; anavatanlarından, akrabalarından, arkadaş ve Hristiyan örf ve geleneklerinden uzak idiler, ve patronlarının isteğine göre sonları sopayla dövülerek ölüme kadar gidebiliyordu.

Her 3-4 senede bir veba geliyordu ve kölelerin nüfusunu sert bir biçimde düşürüyor, büyük bir kısmını yok ediyordu. Vebadan ölenlerin yerine korsanlık faaliyetleri ile gelen yeni esirler geçiyordu. Özgürlük anı geldiğinde köleler ilk olarak

³⁰¹ “è ogni tanto di sotto al bastone, al tormento, acciochè si faccia un taglio impossibile” bkz. **Relazione**, s. 93.

³⁰² 16. yüzyılın ikinci yarısındaki bir İspanyol rahibe göre Cezayir'in kadırgaların ekmeği çok kötü, sert ve kurtlu idi. Bkz. S. Bono, **I corsari Barbareschi**, s. 99-100.

her şey için patronunu memnun etmesi lazımdı ve ikinci olarak şehirden (Tunus veya Cezayir) çıkabilmek için kapıcılara 30 talerlik bir bahşış ödemesi lazımdı. Esir olan kadınlar güzel ve bakire olursa bir şekilde idare edebiliyorlardı. Yaşlı olanlar genelde fidyeleri gelene kadar patronlarının evlerinde hizmet etmek üzere kalıyorlardı. Çocuklar ve çıraklar mühtedi olduğunda korsan savaşı için yetiştirilirdi.

2.6 Salvago'nun Cezayir ve Tunus'u Tasnifi ve Temsili

Cezayir kare şeklinde, yelkene benzeyen bir tepenin başındaydı ve sahil şeridinde bulunuyordu. Yukarı kısmı tepelik bir alandaydı lakin yan taraflarında tahkim edilmiş beş kapısı bulunuyordu. Bir tanesi kuzeyde, iki tanesi doğu limanında ve iki tanesi güneydeydi. Tepe üstünde Kasbah (yani hisar veya iç kale) vardı ve en büyük silahları kadırgalarda da bulunan toplardı. Bunları kontrol etmek için haftalık değişen 70 onbaşı görev yapıyordu. Gece nöbetçileri babaları olduğu gibi bombacılar olarak çalışıyorlardı. Tepenin güneyinde dört tane hisar vardı ve bunlara ek olarak düşmanın tırmanışını durdurmak için iki kale inşa edilmişti. Bir tanesi Hassan Paşa (“*Chassan*”) kalesi idi, bu kale Hasan paşa tarafından tamir edilip geliştirildiği için Araplar ve Türkler tarafından ismi bu kaleye verildi. Hristiyanlar Charles V “Monte Fosco” da karaya çıkıp, şövalye ilan edildikten sonra o kalede sığındığı için aynı hisara “imparator kalesi” lakabını taktılar.

Bu kale ve Paşa Sarayı (“*Castello*”) arasında ricat vukuu halinde ikinci yıldız biçimli kalesi, “Mehmet Paşa Kalesi” vardır. Kuzeyde yarım-yıldız biçimli bir kale vardır: uçları kara yöne bakıyorlardı ve düz parçası denize bakıyordu. Bu kale “Ali Paşa Kalesi” idi. Sahile bakan bir kale, karaya yapılacak çıkarmaları önlüyordu. Yeniden inşa edilen sekizgen kale ise rıhtıma yakın son zamanlarda inşa edildi ve deniz kenarında idi. 20 İngiliz kalyonun taarruzuna cevap olarak inşa edildi, bunlar Cezayir'in limanına kadar varıp defalarca gülle yağdırdılar.³⁰³ Fakat az önce tasnif ettiği müdafî sisteme ve yeni kaleye rağmen “komşu” Mayorkalılar bazen limanda duran burtunları yakmak için geliyorlardı.

³⁰³ 1622 yılında İngiliz amiral Blake Cezayir'i bombardıman etmiştir. Bkz. **Relazione**, s. 84.

Cezayir'in liman ağızı 10 mil genişliğindeydi ve iki uca yayılarak bitiyordu: bir tanesi (uç) “Garbino”ya (yani “*Libeccio*” rüzgârın eşanlamı ve şimdi (Güney-Batı demek) bakıyordu, onun ismi “*Cavo Pesce*” idi. Diğeri “*Greco*”ya (yani Kuzey-Doğu) bakıyordu, onun ismi “Monte Fosco” ya da Morisko dilinde “Sementos” idi. Dairenin çevrisi 24 mildi ve genişliği 12 mildi. Liman kavisli bir plaj idi ve normalde “Tramontana” rüzgârı estiği için gemilere bazen tehlike yaratıyordu. Mesela Salvago'nun gelişinden bir sene önce bu rüzgâr 60 burtunu yok etti.³⁰⁴ Ayrıca Mart ayında deniz fırtınaları sık oluyordu.³⁰⁵ Oysaki Gırnatalılar dehaları sayesinde mimarî güzelleştirmede başarılı olduktan sonra atölyesi olan bir sığınak inşa ettiler ama tüm gemiler sığınakta kalamıyordu: sadece 30 göz kadirga koruma altında durabiliyordu, diğerleri açık hava durmak zorunda idiler. Şehir dairesinin genişliği takriben 4 mil idi ve şehir içinde evler çok sık ve bölge çok nüfusluydu. Boş yerler fazla değildi, mesela meydanlar çok nadirdi ve anacaddede dışarıya (şehir dışı yönüne) gidince suk bulunuyordu, tüm diğer sokaklar o kadar dar ve sınırlıydılar ki aynı anda iki kişi çift olarak yürüyemezdi.³⁰⁶

Denir ki Cezayir'de 300.000 kişi vardı lakin Salvago'ya göre şehir civarı dahil toplam nüfus 200.000 kişiydi. Bunlardan 25.000'i köle idi. bu köleler özellikle İspanyol ve Portekizliydi, bunlardan bazıları şehirde çalışıyorlardı, diğerleri kırsalda ve çiftilikte. Cezayir'in etrafında çok işlenmiş tepe vardı, (tepeli bölgesinde) Toskana'ya benzeyen bir şekilde ağaçlar ve nadir evler vardı. Tepelerde olduğu için evlerin teras çatılarından güzel ve keyif verici şekilde doğu cepesine bakan ve “Deniz, toprak, gemiler ve bahçeler”³⁰⁷ gösteren bir manzara oluyordu.

Öte yandan Tunus, “bir zeytinlik tepesinin bitimindeki gizli bir vadidir.”³⁰⁸ Şehirin ortasında daha yüksek bir noktadaydı ve orada çift haç şeklinde bir kale (“*Paşa kalesi*”) bulunuyordu. Sur içinde duran şehir geniş açılı ve tepesi kesilmiş üçgen ve

³⁰⁴ “conquassati e cacciati in secco” bkz. **Relazione**, s. 84.

³⁰⁵ “per ordinario la Borasca fortuneggia” bkz. **Relazione**, s. 84.

³⁰⁶ “non vi possono camminar commodi due huomini a paro” bkz. **Relazione**, s. 85.

³⁰⁷ “mare, terra, vasselli e giardini” bkz. **Relazione**, s. 85.

³⁰⁸ “Sepolto in un valle terminata da un colle di oliveti” bkz. **Relazione**, s. 85.

temelde kabarık eğri şeklindeydi. Şehrin 7 mil genişliği vardı ve onun yan kenarlarındaki iki geniş ufak köy şehrin alanını büyütüyordu. Cezayir'den daha büyük bir şehir idi. 600.000 insanın orada yaşadığı söyleniyordu ama şehirde köle sayısı 10.000 bile yoktu. Toprak ve deniz arasındaki sınırda sahil şeridinde kurulmuş idi. Tunus'un karşısında ve La Goulette'ten bayağı uzak olan Kartaca'nın kalıntıları, harabeleri vardı. "Afrikalıların savaş krallığı"³⁰⁹ iki tepe arasındaki bir vadide duruyordu, bir yandan denize bakıyordu ve diğer yandan Tunus'un tuzlu gölüne bakıyordu. "Chartage'nin olduğu yerd şimdi işlenmiş toprak var"³¹⁰ ve Berberistan'daki başka Antik Şehirler için buna benzeyen bir ifade kullanılabilir. Bu mahvolmuş ve çöle dönmüş harabelerden hâlâ soylu kalıntılar ve yazıtlar, antik heykellerin izleri veya parçaları görünebiliyor.³¹¹ Bu ifadeden Antik Roma Medeniyetine Salvago'nun hayranlığı bilhassa Türk-Osmanlı dönemiyle karşılaştırınca oldukça ağır basıyordu. Şehirin 7 kapısı vardı: 3 tane kuzeyde, 3 tane güneyde ve 1 tanesi doğuda, deniz yönüne bakan ve ona bakan bir tahkimat. Deniz kenarında değildi ama "La Goulette" gölcüğünden biraz uzaktı. Bu gölcük tuzlu ve sığdı, La Goulette ağzını oluşturuyordu.

Halkulvâd (*La Goulette*) Tunus'un anahtarıdır, ilk Türk taarruzlarından sonra aynı yerde karaya ekleyen bir toprak kayışı (*linguetta di terra*) üstünde yeniden inşa edildi. Bu yerleşim ufak ve çok önemli olmayan bir garnizon idi, 200 levent bu garnizonda görev yapıyordu. Burada tüccarların gemileri duruyorlardı ama bu yerde uzun süre için kalamıyorlardı. Nitekim bazen Napoli ve Messina kadırgaları bunları kolayca yakıp yedeğe alabiliyorlardı. Dolayısıyla Salvago bizzat şahit olmamasına rağmen duyularına ve anlayıp, bildiklerine göre şöyle aktarır. Burtunlar ve korsan gemileri "Susa" isimli küçük ve sınırlı limanda duruyorlar ve kadırgalar Benzert'te bulunuyordu.³¹²

³⁰⁹ "Reggia marziale di Africani" bkz. **Relazione**, s. 86.

³¹⁰ "Jam seges est ubi Cartago fuit" bkz. **Relazione**, s. 86.

³¹¹ "Hora si può dire di lei «Jam seges est ubi Cartago fuit» et il simile d'altre Cittadi antiche, fra terra, della Barbaria, rovinata e desertata, delle quali si vedono vestigia nobilissime, con iscrizioni e fragmenti di statue d'antichi." bkz. **Relazione**, s. 86.

³¹² Bkz.: **Relazione**, s. 85.

Benzert bazı Kosmograflar tarafından “Utica” denilen yerdir. Antik bir isme sahip olmasına rağmen modern evlerle gelişip büyüdü. Çok nüfuslu olan bir şehir değildi ve içinde küçük bir nehir vardı. Bir taraftan denize dökülüyor öbür taraftan yavaş yavaş genişleyerek med cezir akıntılarına göre değişen bir gölü şekillendiriyordu. Tam bu küçük nehirin içinde itimatlı bir şekilde kış mevsiminde kadırgalar duruyorlardı. Kanalin girişini iki kale koruyordu. Öte yandan, düşman gemilerini engellemek için tepede 200 yeniçeri tarafından korunan bir kale vardı. Benzert'in kavisli³¹³ sahilinde son dönemlerde sekizgen bir hisar inşa edildi. Tunus ve Benzert arasında bir buçuk günlük mesafe vardı, oysaki Tunus-Susa arası 3 günlük bir mesafeydi.

Cezayir ve Tunus'un, şehir içinde, su kaynakları olmadığından yakın bölgelerdeki kuyulardan eşekler tarafından getirilen su kullanılıyordu. Yağmur suyu için sarnıçlar vardı ama birçok insan onu satın almak zorundaydı. Son senelerde de Cezayir, Gırnatalıların yeteneği ve tecrübesi sayesinde halkî çeşmeler lanse edildi ve zengin Katanyalı Süleyman Paşa'nın vasiyeti sayesinde su kemerlerin gider faturası ödenebildi. Ayrıca şehirde sucular da vardı ve bunlar köle olmayanlara veya köle almaya gitmek istemeyenlere su satıyorlardı.

Bu şehirlerin (Tunus ve Cezayir) etnik grupları ya da milletleri; Müdeccel, *Moor*, Yahudi, Türk ve Mühtedi idiler. Müdeccel ve Yahudi tebaa (*vassal*) ve yurttaşlardan müteşekkildi. Bunlarla beraber Gırnatalılar da sayılıyordu. Türkler ve Muhtediler ocağa katılanlar olarak yalnız yönetiyorlardı.³¹⁴ Bu şehirlerde yerli (yani bu şehirlerde doğmuş) Hıristiyanlar yoktu ve Kiliselerde de bazı köleler tutuluyordu. Baños içindeki ibadet yeri dışında kilise yoktu. Oysaki Tunus'ta sur dışında küçük bir kilise vardı, onun ismi Sant'Antonio Kilisesi idi. Bu Moors³¹⁵ çok beyaz idiler ve bazıları zeytin renkli idiler. Kadınları da oldukça beyaz tenliyidiler. Kuzey Afrikalılar işgalci olarak gördükleri ve onların hâkimi olduğu için Türklerden nefret ediyorlardı, kendileriyle mukayese edince kabadayı ve pürüzlü görüyorlar çünkü Kuzey Afrikalılarda soyluluk ve antik kanunları

³¹³ “in quell'arco di mare che bagna il curvo lido di Biserta” bkz. **Relazione**, s. 87.

³¹⁴ “I Turchi et I Rinnegati, come quelli che formano il corpo della militia, soli comandano.” bkz.: **Relazione**, s. 87.

³¹⁵ Kuzey Afrikalılar olabilir ama Salvago'nun anlattığına göre çok belli değil.

olduğunu düşünüyordular. Mamafih ne kıyafet ne yemek konusunda çok temiz bir profil çizmiyorlardı. Türk ağırlığına ve acımasızlığına tahammül edemiyorlardı ve onları özgürleştirmek amacıyla Hıristiyan müdahalesinin geleceğini umuyorlardı. Oysaki bu olay olsaydı kısa zaman içinde din tesanütçülüğü ve ortak saldırma temayülü için Hıristiyan hâkimiyetine karşı tekrar isyan ederlerdi. Bu iki şey (din tesanütçülüğü ve saldırmanın temayülü) onları Türklere daha benzer kılıyordu dolayısıyla Türkler ve Araplar arasında daha kolay bir iletişim ve anlaşma sağlıyordu.

Berberistan'daki tek tahkimatsız liman “Porto Farina” idi. Bu limana “*Spalmatore*” yani yayılan lakabı takıldı çünkü bu yerde gemilere katran sürülüyordu. Tunus ve Cezayir arasında bulunuyordu ama aslında Tunus’a çok daha yakın idi. Bu limanda en büyük berberi armadalar hazırlanıyordu. Daha mahfuz yerlerde “*Porto Stuora*” ve “*Porto Genovese*” vardı. Tüm diğer limanlar kaleler olduğu için daha korunmalı/mahfuz idiler mesela “*Bugia*” limanı çok büyük genişliğe sahipti ve oldukça muhteşem idi. Salvago’nun Cezayir ve Tunus arasındaki Bregantino’da seyahatinde ziyaret ettiği veya oradan geçtiği yerleri şöyle aktarır: Cezayir’in batısında “Mostaganem”, “Şerşel” vardı; doğusunda “Dellys” ve “Beaye” (yani “*Bugia*”, eskiden çok büyük şehirdi), “Djijelli”, “El-Kal’a” (“*Collo*”) ve “Annaba” (“*Bona*”) yani eskiden İppona, arapçası “Bedemrab” onun en önemli kalesinde 600 levent vardı, eskiden (yani Roman İmparatorluğu döneminde, VI sec. d.C.) Aziz Augustinus orada yaşıyordu.

Tunus’un batısında Benzert var; doğusunda Hammamet, Susa, Mehdiye (“*Medija*”), “Afrika” lakabı da vardı, Manastir, Sfax, Gabes ve Cerbe (çalışkanlığıyla ünlü bir adadır) vardı. Toprakta “Berberistan” Atlante dağlardan Numidia’ya kadar yayılıyordu. Numidia bölgesinin Arapça ismi Beledilgirid idi.

Cezayir’in batısında “Midia”, “Meliana” ve Tılamsen vardı. Tılamsen İspanyollara ait Oran’la sınır paylaşıyordu. Doğusunda ve güneyinde Kostantina, Tebessa ve Biskra vardı. Bunlar çok antik şehirlerdiler ve bunlardan Kostantina en soylu olan idi. Bunlara Kuko (Kabilia bölgesinde) arap krallığı eklenecekti ve sadece son zamanlarda Cezayir eyaleti onu hüküm altına alabildi. Fakat resmiyette öyle görünse de

pratikte hiç öyle değildi. Tunus'un batısında "Beggia" vardı, doğusunda Keff ve "Argo" vardı ve güneysinde Kairouan, Tetouar ve Kapsa vardı; hem toprak şehirleri hem de deniz şehirleri yeniçeri tarafından gözetiliyordu. Bütün bahsedilen şehirler Romanlar ve Afrikalılar tarafından kuruldu ve Türkler bunları teknoloji ve silah (özellikle top ve arkebüz) sayesinde ele geçirdiler. Salvago'ya göre ise araplar sadece son dönemde top ve silah kullanmaya başladılar.³¹⁶

Yine Türklere karşı Arapların nefreti hakkında Salvago'nun düşünceleri şöyledir: Türk fethinden önce Araplar yerleşik yaşıyorlardı yani "çatı altında oturuyorlardı"³¹⁷ ve buna karşı şimdi kırsalda çadırda ve kulübelerde yani göçebe evlerde yaşamak zorundalar. Türkler eyaletin içinden şehirlerden atıldıktan sonra arapların bölgesi olduğu için geçmek istediği takdirde rehber ve savunucu olarak bir Murabıt almalıydı. Marabut mezhebi Salavago'da bir din izlenimi uyandırıyor ve ona göre bu rahiplere benzer adamlar saygıdeğer ve haşmetliyidiler. Büyücü oldukları düşünüldüğü için de onlara çok önem verilirdi.³¹⁸

Tunus'a çok yakın bir konumda Tabarka Adası vardır. Ada, bir Ceneviz Kalesi idi ve hem Cezayir hem de Tunus'a yakındı. Karaya da çok yakın idi, Araplarla ticaret yapıyordu ve buğday, yün, ağda, deri, at, inek üretiyordu. Ayrıca onun sularında çok ve kaliteli mercan bulunuyordu.³¹⁹ Adanın zengin damarları Korsanların yağması için kolay hedefti ve bu yağmalar sık sık oluyordu bu yüzden kölelerin fidyesi için bedava ve Allah aşkı ("Amore dei") için gençleri kurtarıyordu. Ayrıca tehlikeli olduğu için ödeme senedi (*promissory note*) almıyor ve Ceneviz bankalarına verildikten sonra Berberistan'a (yani Tabarka'ya) harcama yaptırılıyordu.³²⁰ Dragut, ünlü ve şöhretli korsan, 1540 yılında Ceneviz kadırgalarından esir alındı ve onu serbest bırakmak için takas olarak bu adayı aldılar.

³¹⁶ Bkz. **Relazione**, s. 87.

³¹⁷ "sotto tetti albergavano" bkz. **Relazione**, s. 89.

³¹⁸ Bkz.: **Relazione**, s. 88.

³¹⁹ 1 Ramazan 1001'de (1 Haziran 1593) bkz. İ. Bostan, **Beylikten İmparatorluğa**, s. 263 dipnot 15 ve belgeler A. DVN. DVE. nr. 901, s. 3/1-2-4 s. 272-273.

³²⁰ Bkz. **Relazione**, s. 89.

Trablus'ta 2000 levent ve yeniçeri bulunuyordu. Sadece iki ya da üç yuvarlak gemiyi silahlandırmışlardı ve hiç kalyatayı silahlandırmamışlardı. Bu bölgede istila yapıyorlardı. Bunun neticesinde, erkek ve kadın Etiyoplar, Nubiler getirerek (Sub-Sahara) sahara altında Afrika ve Berberistan arasında bir köle pazarını kurdular.

Selâ (*Salé*), Fas Krallığı içinde ve Cebelitarık boğazı dışında bir şehir ve liman idi. Onda Gırnatalılar ve Araplar (hem Müdeccel hem de *Moor*) tarafından silahlandırılan 20 burtunu vardı ve Berberilerle iyi istihbaratı vardı.

Cezayir ve Tunus Korsan faaliyetleri konusunda o kadar üstünlerdi ki bir rakipleri yoktu. Hem toprakta hem de denizde kuvvetli eyaletler idi(ler) ve sınırları küçüktü. Bazen arap reis/kaptanlara ait meselerden dolayı bu iki şehir arasında çekişme oluyordu. Bu reisler destekçileriyle beraber en verimli/üretken toprağı ele geçirmek istiyorlardı ve bunu yapmak için bazen birbirleriyle savaşıyorlardı. Bu eyaletlerin kuvvetleri toprak, deniz ve tahkimat arasında ayrılıyorlardı. Berberistan'ın hem deniz hem toprak kuvveti çalındığı ve kötü toplandığı için vurulduğu takdirde çok az direnebilirdi ve muhtemelen vurulduktan sonra zor ve yavaşça toparlanabilirdi. Ancak şimdiye kadar böyle bişey olmadı çünkü kimse cidden onun yükselişini engellemeye çalışmadı ve bu yüzden bu noktaya kadar güçlenebildi.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI BELGELERİNDE CEZAYİR VE TUNUS (1600-1650)

Bu bölümde Cezayir ve Tunuslu korsanların faaliyetlerinin Osmanlı belgelerindeki yansımaları Salvago olayıyla ilişki içinde ele alınacaktır. Bölümün iki amacı vardır: Birinci amacı, dönemin Cezayir ve Tunus’undaki korsanlık faaliyetlerine ilişkin kaynakları Salvago olayına dair bilgiler ışığında tamamlamaktır. İkinci amacı ise Salvago’nun *Relazione*’sinde bahsi geçen olay, yer ve hakim siyasi güçleri Osmanlı belgelerinin perspektifinden incelemektir.

Alpay Bizbirlik ve Cihan Yemişçi’nin Maliye’den Müdevver defterlerinin transkripsiyonlarını³²¹ çıkararak yaptıkları çalışmalarda Venedik ve Osmanlı arasındaki sınırlar, ticaret ve diplomatik ilişkiler ele alınmıştır. Adriyatik Denizi’nde Mağripli korsanların yaptıkları saldırılara odaklanan çalışmalarda Salvago olayının bahsi geçmemektedir. Bu anlamda, bu çalışma için önemli bilgiler sunsalar da Salvago’nun *Relazione*’si ışığında tamamlanmaları elzemdir.

Prof. Dr. İdris Bostan’ın Kuzey Afrika’daki korsanlık faaliyetleri hakkında yazdığı makalesinde³²² Düvel-i Ecnebiye defterlerinden faydalanmış ve makalenin sonuna defterlerin bir transkripsiyonunu da eklemiştir. Çalışmada Salvago’dan yalnızca bir cümle ile bahsedilmekte ve bu bilginin kaynağı olarak yine Maliye’den Müdevver defterleri gösterilmiştir. Salvago’nun ismine bu çalışmada şöyle rastlamaktayız:

*1604’te Venedik’e verilen ahitnamede korsanlık faaliyetlerine engel olunması ve korsanların aldığı esirlerin iade edilmesi hususlarına da yer verildi.*³²³ 1619’da

³²¹ Bu çalışmalar İstanbul Üniversitesi’nde hakim olan, Belleten mecmuasının oluşturduğu usüde yapılmıştır. 1910’da “Tarih-i Osmanlı Encümeni” olarak yayına başlayan ve 1937’de Belleten adını alan, Türkiye’nin ilk tarih mecmuası olan bu yayında, Osmanlıca kaynaklar içeriği muhafaza edilerek Latin alfabesine geçirilmektedir. Böylelikle bu kaynaklar daha geniş bir kitleye ulaştırılmakta ve kaynaklara erişim kolaylaştırılmaktadır.

³²² İ. Bostan, **Beylikten İmparatorluğa**, s. 261-283.

³²³ İ. Bostan, **Beylikten İmparatorluğa**, dipnot 36, s. 267; **Mühimme Zeyli**, nr. 7, s. 2/3; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, III/I, s. 139-140

Venedik'e verilen ahitnamede ise Mağrib korsan gemilerinin Venedik'e tabi yerlere ve gemilere saldırması ve alınanesirleri iade etmesi konusundaki madde tekrar edildi.³²⁴ Bununla beraber 1624'te meydana gelen bir korsanlık hareketi Osmanlı devleti ile Venedik arasındaki ilişkilerin bozulmaya başlamasında başlangıç teşkil etti. Garp ocakları korsanları on üç parça kalyataları ile Venedik'e tabi yerleri yakıp yıkmışlar, kadın erkek 459 kişiyi esir almışlardı. Bâbîâli Venedik elçisinin şikâyetleri üzerine esirlerin iadesi için çalıştı ise de fazla başarılı olamadı.³²⁵

Osmanlı devleti ile Cezayir Eyaleti arasındaki çok boyutlu ilişkiyi çeşitli belgelerden gözlemlemekteyiz. Osmanlı belgelerinde Cezayir Eyaleti için daha çok “Cezayir-i Garb” ismi kullanılmıştır. Bazen de sadece Cezayir denilmektedir. Bu ismi taşıyan bir diğer eyalet “Cezayir-i Bahr-i Sefid”dir (Akdeniz Adaları/Şimdiki Ege Adaları). Bu eyalet belgelerinde genelde “Cezayir” olarak adlandırılmıştır. Dolayısıyla belgenin içeriğinden iyi bir ayırım yapmak gerektiği ortadadır. Cezayir'de zeamet ve tımara mutasarrıf olup sefere gidenlerden gayrisi nüzül akçeleri cem ve tahsil edip kapudanın olan Vezir Mustafa Paşaya irsal edilmesi için Tersane emini Mahmud'a yazılan hüküm bu duruma bir örnektir.³²⁶

İstanköy kadısının izniyle, yedi müslüman esiri kâfirlerden kurtarmak üzere gönderilen Nikola Reis'in Cezayir ve Tunus taraflarından geçişinde kendisine yardımcı olunarak güvenliğinin sağlanması ile ilgili hüküm Cezâyir ve Tunus kapudânlarına ve zikrolunan eyâletlerin ihtiyârlarına gönderiliyor. Bu İstanbul'dan esirlerle ilgili kapudânların ve ihtiyarların sorumlu görüldüğünü gösterir.³²⁷ Akşehir kadısı şaki ve

³²⁴ İ. Bostan, **Beylikten İmparatorluğa**, dipnot 36, s. 267: Safer 1028 (25 Aralık 1618) tarihli ahitname: BOA, **Mâliyeden Müdevver Defterler (MAD)**, nr. 17901, s. 2-4. Bu ahitnamenin bir sureti Feridun Bey'in **Münşeâtü's-selâtin**'inde de (vol. I. s. 482-487) bulunmaktadır.

³²⁵ İ. Bostan, **Beylikten İmparatorluğa**, dipnot 36 s. 267: **MAD**, nr. 6004, s. 109.

³²⁶ 88 nolu Mühimme 1637-1638, Murat Ateş, s. 103, hüküm 341.

³²⁷ 85 nolu Mühimme (1630-1631-1632) Osmanlı arşivleri daire başkanlığı, yayın nr. 60, s. 284-285 hüküm 464.

*ehl-i fesad Cezire-i Cezayire gönderilmesine dair*³²⁸ belgede de muhtemelen Ege Ada'larından bahsedilmektedir.

3.1 Venedik Sınırlarının İhlaline Karşı Alman Tedbirler

Salvago'nun Relazione'sinde anlattığına benzer korsanlık saldırıları ve esir alma olayları 16. ve 17. yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu ve Venedik sınırları arasında sık sık gerçekleşmekteydi. Özellikle 17. yüzyılda Akdeniz Sulhu döneminde³²⁹ gerçekleşen bu faaliyetler daha çok Venedik körfezinde cereyan etmekteydi. Korsanlık faaliyetleri hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Venedik için, özellikle de bu iki devlet arasındaki ticari ilişkiler açısından büyük bir sorun teşkil ediyordu ve Venedik körfezi ve Adriyatik Denizi'ni eskisi gibi savunamamaktaydı. Bu sebeple Osmanlı belgelerinde Venedik tarafından yazılan şikayetlere ve tedbirlere sıklıkla rastlanabilmektedir.

İstanbul'a sık sık Venedik'in şikâyeti ulaşmaktaydı. Bunlardan birinde harâmi ve levend eşkıyânın, iki devlet arasındaki ahidnameye aykırı olarak Ayamavra'dan bir kayık donatıp Venedik'e tâbi yerlere gidip Venediklileri esir edip mallarını da yağmalamak üzere yola çıktıkları anlatılmaktadır. Yola çıkan bu levend kayıklarına müsaade edilmemesi ve harâmi levendlerin haklarından gelinmesi için çift hükm-i hümâyûn verilmişken; bunların haklarından gelinememiş ve levendlerin yakalanmasına da imkân olmamıştır.³³⁰

Cezayir levendlerinden Murad Reis bir levend kalyatası ile yola çıkıp kalyatanın içine hile ile³³¹ eşkıyâ koyup Venedik Körfezi'ne gitmiştir. Murad Reis burada Venedik'e bağlı İspalano bölgesinde bir geminin on beş bin florilik nakitlerini ve esbâblarını almıştı. Perast bölgesinde Terfon Reis'in bir gemisi üç yoldaşıyla Kotor'a ve diğer Terfon Reis'in bir sandal ve Buda'da Markokire (Marcochire) adlı kapudanın bir

³²⁸ 88 nolu Mühimme, hüküm 83, s. 57.

³²⁹ Habsburg-Osmanlı İmparatorluğu savaşının bitişinden sonra Akdeniz'deki durum için bkz. S. Bono, **I Corsari Barbareschi**, s. 31; F. Braudel, **La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II**, vol. II. s. 1342 ve 1411.

³³⁰ S. Mumcu, **Venedik Baylosu'nun defterleri | the Venetian Baylo's registers (1589-1684)**, Venezia, Edizioni Ca' Foscari, 2014. Sene 1590, hüküm 13, s. 42-43.

³³¹ Hristiyan korsanlar benzer hilelerle yaptıkları saldırılarda başarılı oluyorlardı. Bkz.: G. Ricci,

firkatesi kırk yoldaşıyla Venedik'e bağlı daha nice gemiler almışlardır. Ayrıca levend reisleri Venedik re'âyâsını tutup esîr etmişler, esbâb ve emvallerini de yağmalamışlardır. Bu nedenlerle *Venedik ile olan dostluğa ve 'ahidnâme-i hümâyûn'a uymayanların yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi için emir ricası üzerine hüküm verilmiştir.*³³²

Hükümlerin çoğunda 'ahidnâme-i hümâyûn şartları gereğince' ifadesi geçmektedir. Bu ilişkilerin ahidnameye dayalı bir hukukla düzenlendiğini gösterir. Osmanlılar ile Venedikliler arasında yapılan anlaşmanın nasıl uygulanacağı açıklanmıştır. Aynı zamanda burada Mısır, Halep, Kıbrıs, İzmir, Mora ve İnebahtı'da Venedik konsolosları olduğu da anlaşılmaktadır. Venedikli konsolos tayin edilip bölgeye gönderilmiştir.

Mısır'da, Halep'te, Kıbrıs'ta ve İzmir'de bulunan Venedik konsoloslarına kadîmden verile gelen konsolosluk emri 'ahidnâme-i hümâyûn gereğince Mora ve İnebahtı konsolosuna da verilmiştir. Konsolos bölgede istediği yerde sâkin olup oraya giden bütün Venediklilerin işlerini belirtilen şekilde yerine getirir. Bu nedenle konsolosa ve Venediklilere kimse kötü mu'âmelede bulunamaz kimse onları tutup rencide edemez. Eğer bir Venedikli borç ederse ve yâhud kötü konuşursa ya da gıybet ederse bu nedenle konsolos ya da Venedikliler suçlanamaz. Da'vâ edenler da'vâları Âsitâne-i sa'âdet'e arz ve havale edilmelidir. Venedikli re'âyâsından esîr bulunursa, esîr Müslümanlığı seçmiş ise azad olunması, Hıristiyan ise serbest bırakılıp Venedik konsolosuna teslim edilmesi gerekmektedir. Eğer harbî korsan eşkiyâsı veyâhud Müslüman levendâtı Venedik barçalarını, gemilerini, adamlarını tutup yağmalayıp sonra oraya getirirlerse vilâyet kadıları ve sâire zâbitler ve vilâyet halkı yağmalanan Venedik gemilerini, adamlarını, esbâblarını, top ve aletlerini korsan eşkiyâsının ellerinden alıp Venedik'e göndermek için Venedik konsolosuna teslim etmelidirler. Fesat ve kötülük edenler tedbirle ele getirilip Âsitâne-i sa'âdet'e gönderilmelidir. Eğer denizde ve limanlarda iken Venedik gemilerinden bir gemi helak olursa içinden çıkan adamlarına 'ahidnâme-i hümâyûn gereğince taarruzda bulunulmaması gerekir. Ticaret için bulunan tüccarlardan fazla bir

³³² S. Mumcu, **Venedik Baylosu'nun defterleri**, Sene 1591, hüküm 76, s. 67.

*akçe ve bir habbe alınmamalıdır. Tâcirler ticaret eyledikleri at, yarak, kurşun ve buğdaydan gayri yasak olmayan malları alıp vilâyetlerine gönderip gümrüklerini kânun-ı kadîm üzere vere geldiği üzere ümena taifesi ve gayriler bir akçe ve bir habbe alınmamalıdır. Eğer almak için emir dahi sunsalar bile buna izin verilmemelidir.*³³³

Osmanlı devleti koronda olan olay nedeniyle Cezayir Eyaleti'yle Vezir ve Kapudan olan Mehmed Paşa'ya hükm-i şerîf göndermektedir. Cezayirliler Osmanlı topraklarında çeşitli limanları üst olarak kullanmaktaydılar. Koron yakınlarında levend eşkiyâsından olan Karonlu adlı fırkata reisi ve sâire levend eşkiyâsına rast gelmiştir. Levend eşkiyâsı bahsi geçen bu barçayı alıp yağmalamış ve metâ' ve esbâbı da Koron'a ve başka bölgelere götürüp 'ahidnâme-i hümâyûn'a aykırı olarak satmıştır.³³⁴

Tunus Beylerbeyi Osman Dayıya gönderilmiş korsanlık faaliyetlerinin önlenmesine dair hüküm ise şöyledir. Cezayir gemilerinin, Venedik gemilerine rast geldiklerinde, gemileri alıp içinde olan ticaret malları ve erzaklarını yağmalayıp gemi içindekilerin kimini katledip kimini de esîr ettikleri bildirilmiştir. Bu nedenle gönderilen hükümde, Venedik ile süre gelmekte olan dostluk hatırlatılmakta ve bu nedenle Venedik'e ait gemilere ve Venediklilere bu dostluğa ve 'ahidnâme-i hümâyûn'a aykırı faaliyetlerde bulunulmaması bildirilmektedir.³³⁵

3.2 Mağripli Korsanların Venedikli Gemilerin Güzergâhında Düzenlediği Saldırıları Ve Yol Kesmeleri

Tunuslu korsanların Venedikliler'e yaptığı saldırılar üzerine İstanbul'dan buraya defalarca emir gönderilmektedir.³³⁶ Bu saldırılardan birisi 1624'te İskenderiye'den Girit'e dönmekte olan bir Venedik gemisine karşı gerçekleştirilmiştir. Mağripli korsanların hem mallara el koyduğu, hem de gemidekileri esir aldığı saldırı sonrasında bir hüküm yayınlanmıştır.³³⁷ Aynı yıl gerçekleşen başka bir olayda Girit'e gitmekte olan

³³³ S. Mumcu, **Venedik Baylosu'nun defterleri**, hüküm 125, s. 85-86.

³³⁴ A.g.e. hüküm 222, s. 125.

³³⁵ A.g.e. hüküm 342, s. 169.

³³⁶ A.g.e. 381, 399, 403, 406 ve 407 numaralı hükümler, s. 184-185-190-192-193.

³³⁷ A.g.e. hüküm 381, s. 184-185.

üç Venedik gemisinden biri Mağripli korsanlar tarafından alıkonulmuş ve satılmış, konuyla ilgili olarak Mora ve Rodos Beylerbeyleri'ne bir hüküm gönderilmiştir.³³⁸ Bir başka olay ise Salvago'nun başından geçenlerdir ve Mumcu'nun çalışmasında ismi geçmemesine rağmen, verilen üç ayrı hükümde Salvago'nun Relazione'sinde anlatılanlara rastlamaktayız. Bu olayda Mağripli korsanların 13 tane kalyatayla Nova'dan geçerek Perast'a gitmiş ve 400'den fazla esir alarak Ahidname-i Hümayun'u ihlal etmişlerdir. İlerleyen sayfalarda Osmanlı belgelerinde bu olayın yansımalarına değineceğiz.

Önce Tunus sonra Cezayir ve en son 1630 da Trablusgarp'ta gerçekleşen olaylarda İstanbul'dan gönderilen emirler dinlenilmiyordu. Bu tarihte İstanbul'dan gönderilen bir hükümde, vilayetlerine dönmek üzere olan bir Venedik gemisi ile tüccarlarının Trablusgarp korsanları tarafından alıkonulduğunu aktarır ve daha önce yinelenen, tüccarların korunup kollanmasına ilişkin emri hatırlatır.³³⁹

Gönderilen pekçok hükme rağmen Cezayirli korsanlık faaliyetlerine devam ediyordu. Bu hükümlere bir örnek, 1631'de Venedik balyosu Giovanni Cappello'nun yazdığı arz-ı hal üzerine yazılan hükümde görülmektedir. Cappello'nun tüccar Cornaro'nun başından geçen hadiseye ilişkin kaleme aldığı şikâyete ilişkin verilen hükümde, Venedikliler'in Cezayirli korsan kalyatalarına rast geldiği ve korsanların mallara el koyup adamları esir aldığı aktarılır, korsanların cezalandırılması tekrar emredilir.³⁴⁰

Defalarca tekrarlanan hükümlere rağmen Venedikli tüccarlara karşı korsan saldırılarının devam etmesinin nedeni olarak, Emrah Safa'nın tercihi ile, Osmanlı İmparatorluğu devletlerarası hukuka önem verdiği, ancak Kuzey Afrika'daki yöneticilere hükmedemediği düşünülebilir. Nitekim "Osmanlı kaynaklarının yakından incelenmesi, Osmanlılar'ın bu korsanları cezalandırmaya niyetlerinin olduğunu ancak

³³⁸ A.g.e. hüküm 399, s. 190.

³³⁹ A.g.e. hüküm 531, s. 236-237.

³⁴⁰ A.g.e. hüküm 609, s. 269.

güçlerinin olmadığını göstermektedir.”³⁴¹ Gürkan’ın önerdiği yönetim zaafı ihtimaline karşılık başka bir ihtimal ise, Osmanlı İmparatorluğu’nun Venedik ile ilişkilerinden ziyade Cezayir, Tunus ve Trablusgarp eyaletleri ile karşılıklı çıkarlarına öncelik vermesidir. Venedik’ten gelen şikayetlere karşılık eyaletlere hükümler göndererek üzerine düşeni yaptığını gösteren Osmanlı İmparatorluğu, tedbirlerini bununla sınırlı tutarak Kuzey Afrika’daki eyalet yöneticilerinin korsanlık faaliyetlerinden kâr etmelerine izin veriyordu.

Bu duruma bir örnek olarak, Salvago olayına ilişkin art arda verilen hükümler örnek gösterilebilir. Esir alınanların olay üzerinden bir sene geçmesine rağmen serbest kalmaması üzerine verilen hükümden sonra³⁴², aynı içeriğe sahip bir mektup³⁴³, daha sonra yine aynı hususta bir hüküm³⁴⁴ ve hatta Şeyhülİslam’ın kaleme aldığı bir fetva-i şerif³⁴⁵ gönderilmiştir. Tüm bunlar sonuçsuz kalmış, tekrar bir mektup³⁴⁶ gönderilmiştir.

Cihan Yemişçi tezinde Tunus’u Portekizliler’in aldığını ifade eder. Öyle ki Venedik 1573’te Kıbrıs’ın fethini tanıyan antlaşmayı yapmış ve 1574’te Osmanlı donanmasının yeniden oluşturulmasından sonra Osmanlıların Tunus’u Portekiz’den aldığını görerek, Orta Akdeniz’in batısına kadar ulaşan Osmanlı deniz egemenliğini kabul etmek zorunda kalmıştır.³⁴⁷

Yemişçi tezinde Venedikli tercümanların, tüccar ve konsolosların faaliyetlerine yardım ederken üstendikleri etkin rolü aktarır, ticaret esnasında kefillik ve vekillik dahi yapabildiklerini vurgular.³⁴⁸ Bazı durumlarda da Venedikli tercümanlar alıkonulan gemi

³⁴¹ “A close reading of the Ottoman sources also demonstrates that the Ottomans lacked the means, rather than the intention, to punish these corsairs.” Bkz. E. S. Gürkan, “The centre and the frontier: Ottoman cooperation with the Nord Africa corsairs in the sixteenth century”, s. 152.

³⁴² A.g.e. hüküm 463. s. 212.

³⁴³ A.g.e. hüküm 464. s. 212.

³⁴⁴ A.g.e. hüküm 465. s. 212.

³⁴⁵ A.g.e. hüküm 466. s. 212-213.

³⁴⁶ A.g.e. hüküm 467. s. 213.

³⁴⁷ Bkz. C. Yemişçi, **1618-28 arası Osmanlı-Venedik İlişkileri (6004 No’lu Ahkâm Defteri’ne göre)**, Konya, 2009. alıntı 114, s. 32.

³⁴⁸ Bu çeşit etkin ve müdahil tercümanların 2 örneği için Bkz.: C. Yemişçi, **1618-28 arası Osmanlı-Venedik İlişkileri (6004 No’lu Ahkâm Defteri’ne göre)**, Konya, 2009. s. 121, dipnotlar 194 ve 195 : Evâil-i Şaban 1028 (14-23 Temmuz 1619), MAD. 6004, s. 5/1 ve MAD. 6004, s. 142; ayrıca bkz.: M.

ya da malların kurtarılması için bilfiil olay yerine gönderilerek doğrudan müdahil oluyorlardı. Bu hususu ele alırken faydalandığı ve transkripsiyonunu yaptığı kaynakta (MAD 6004) Salvago'nun başından geçen olaya rastlar ve bunu bir örnek olarak, ismini zikretmeksizin dipnotta bir atıf ile gösterir.³⁴⁹ Nitekim, Salvago'nun başından geçenlere Osmanlı belgelerinde dolaylı olarak rastlamamıza rağmen, adı geçmemektedir, bu nedenle bu belgeler ancak Salvago'nun Relazione'si eşliğinde okunduğunda bu bilgiye erişebilmekteyiz.³⁵⁰

17. yüzyılın başlarında Cezayir Dayısı, büyük denizci olan İngiltere, Hollanda ve Fransa devletleriyle diplomatik ilişki kurdu ve Cezayir, Kuzey Afrika'da köle ticaretinin merkezi oldu.³⁵¹ "Arap kervanlar, kara yoluyla, Asya ve Doğu Akdeniz kıyılarından (Lavent), aracılar yüzünden fiyatları bir hayli artan, baharat, ipek, pamuk ve ecza gibi mallar Sahra üzerinden de altın ve fildişi getiriyorlardı."³⁵²

Cezayir'de üslenen Mağripli korsanlar, Cebel-i Tarık'tan Akdeniz havzasına giren İspanya, Portekiz ve İngiltere gemilerine taarruz ederek bu devletleri deniz faaliyetleri açısından Akdeniz'den çekilmek zorunda bıraktı. Böylelikle bu devletler okyanusa doğru yöneldiler. Bunun neticesi olarak Avrupa'nın Doğu Asya ile olan ticareti, Akdeniz'den ziyade Ümit Burnu yoluyla devam etti.³⁵³ Akdeniz piyasasında satılan malların çoğunu giyecek ve yiyecekler oluşturmaktaydı. Sanayi ürünleri ise Avrupa ülkelerinden getirilip Osmanlı merkez ve vilayetlerinde satılıyordu. İpek, pamuk ve tıbbî bitkiler güneydoğu Asya'dan getirilip Fars Körfezi ve Akka limanından geçerek Avrupa limanlarına ulaşıyordu. Garp Ocaklar korsanlar, bu iki yönlü ticaret yolunu keserek bu malların bir kısmını Tunus, Cezayir ve Trablusgarb pazarlarında satıyorlardı.

Z. Köse, **Osmanlı Devleti ve Venedik. Akdeniz'de Rekabet ve Ticaret 1600-1630**, İstanbul, Giza, 2010. s. 67.

³⁴⁹ Salvago olayını atıfta bulunulan kaynak için bkz. C. Yemişçi **1618-28 arası Osmanlı-Venedik İlişkileri**, dipnot 196, s. 121: Evâsıt-ı Safer 1034 (23 Kasım - 2 Aralık 1624), MAD. 6004, s.113/1.

³⁵⁰ Bkz. Evâsıt-ı Safer 1034 (23 Kasım - 2 Aralık 1624), MAD. 6004, s. 113/1. C. Yemişçi, **1618-28 arası Osmanlı-Venedik İlişkileri**, alıntı 196, s. 121.

³⁵¹ Mesud El-Havend, **El-Mevsuatü't-Tarihîyetü'l-Cuğrafiyye**, C. VII, Lübnan, 1996, s. 182.

³⁵² G. Barraclough, **Times Dünya Tarihi Atlası**, İstanbul, 1980, s. 144; B. Bouazi, **XVII ve XVIII Yüzyıllarda Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeler ile Siyasi ve Ticari İlişkiler**, s. 3.

³⁵³ B. Bouazi, **XVII ve XVIII Yüzyıllarda Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeler ile Siyasi ve Ticari İlişkiler**, s. 19.

Ocakların beylerine Padişah'tan gelen hükümlerde ve yabancı ülkelere verilen ahidnamelerde Garb Ocakları korsanlarınca gasp edilen malların sahiplerine veya malın ait olduğu ülkenin konsoloslarına iade etme emirleri vardı.³⁵⁴

1604 ahidnamesiyle 1625 ahidnamesiyle karşılaştırıldığında akla şu soruları getirir: Korsanlık faaliyetleri ve sınır ihlallerine vurgu var mı? Bunlar Salvago olayının etkisi bağlamında düşünülebilir mi? 1625 tarihli Osmanlı-Venedik Ahidnâmesi'nde geçen sınırlarla ilgili maddede:

...Arnavutluk'da ve Bosna vilâyetlerinde olan yerlerin ba'zı bu cânibin tasarrufuna girüb ve ba'zı Venedik beğlerinin ellerindedir. İki cânibin ellerinde olan hisarların kadîmî sınuru ve karyeleri vire bozulmadan ne vechle zabt oluna gelmiş ise min ba'd ol vechle zabt oluna deyu bu bâbda tarafeynden mezbûr vilâyetlerin hâkimlerine müceddeden emirler gönderilüb tenbihler olunub ve sâbıkâ Bosna beği olan Ferhad Beğ'e emirler vârid olub Yakomo Soranso nâm Venedik elçisi muvâcehesinde sınır kat' olunub ne vechle ta'yîn ve tebyîn olundu ise vukû'ı üzere 'amel oluna ...³⁵⁵

denilerek sınırların ihlal edilmemesine dikkat çekilmektedir. Bu ahidnâme'ye ek olarak, Venedik'e tâbi olan yerlerin sınırında görev yapan Osmanlı yerel idarecilerine pek çok hüküm gönderilerek, sınıra riayet edilmesi ve saldırıların önlenmesi konularına dair uyarılar yapılmıştır. Sonraki yıllarda Osmanlı-Venedik arasında çıkan bir sınır anlaşmazlığında 1625 tarihli bu ahidnâme'ye atıfta bulunularak meselenin ahidnâmede belirtildiği gibi çözülmesi ve Ferhat Paşa zamanında iki tarafın rızası ile kabul edilen sınırların esas olması konusunda merkezden yazılan 3 Safer sene 1047 tarihli bir hükümde

...Vusul buldukda ferman-ı celilü'l kadrin mucebince amel edib dahi tarafeynin ehl-i vukufu ile mahall-i niza'ın üzerine varub tamamı hak ve adl

³⁵⁴ Ibidem, s. 27, D. E. 18, s. 4/31, s. 190/954, D. E. 28, s. 64/238, D. E. 34, s. 210 /1227, D. E. 73, s. 56/532, D. E. 96, s. 43/9.

³⁵⁵ M. Kaçan, **XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Bilim Dalı, İstanbul, 1995. s. 110-116.

üzere teftiş ve tefahhus eyleyüb göresin mukaddema mezkur Ferhad Paşa zamanında tarafeynin rızası ile ta'yin ve teşhis olan sınır her ne mahalde idiğü tamam ma'lum oldukdan sonra girü ol mahallerin üzerine alayim va'z eylesüz...

denilerek anlaşmazlıklarda esas alınacak belge tekrar işaret edilmiş olursa da, bu türden hükümlere rağmen hem Osmanlı hem de Venedik yerel idarecilerinin kendi devletleri namına hakimiyet alanlarını genişletme çabalarından vazgeçemedikleri görülür.³⁵⁶

Bu askerler, 1624'te Korfoz, Korfoz Boğazı'ndaki dalyanlar, Kefalonya'daki bazı kazâlar ve kalelere, Mağripliler'e ait 13 kalite eşliğinde yaptıkları saldırılarda bir sürü insanı esir almış ve dönerken gerilerinde bir çok ölü bırakmışlardı. Saldırılarda edindikleri ganimet öyle iyi olmalı ki, Ayamavra, Nova ve Mora'dan da kimi zaman destek görmüşlerdi. Osmanlı idaresi huzuru bozan bu olaylar karşısında, Bosna Beylerbeyi'ne bir hüküm göndermiştir. Bu hükümde duruma müdahale edilmesini ve suçlu bulunanların, Mağripli korsanlar ile levendlerin halledilerek hapsedilmesini emretmişti. Yine hükme göre esirler serbest bırakılmalı, korsanların el koydukları para ve malları iade edilmeliydi.³⁵⁷

Bu dönemde yaşanan sınır ihlalleri ve konuyla ilgili belgelere bakıldığında şu sonuç çıkarılabilir:³⁵⁸ Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya karşı sağladığı siyasi üstünlük, Akdeniz dünyasında iyiden iyiye belirmekteydi ve Venedik de bu üstünlüğü ayırt edebiliyordu. Yine de Venedik, bölgedeki ayrıcalıklarını bırakmak istemiyordu, bu

³⁵⁶ M. P. Pedani, agm, alıntı 28, s. 46. ; A. Bizbirlik, "Osmanlı-Venedik İlişkileri Ve XVII. Yüzyılın Başlarında Adriyatik Bölgesindeki Sınırlarda Yaşanan Bazı Sorunlar Üzerine Ottoman-Venetian Relations and Certain Problems Experienced at the Borders of the Adriatic Region", **OTAM**, 26 / Güz 2009. s. 47-48.

³⁵⁷ A. Bizbirlik, "Osmanlı-Venedik İlişkileri Ve XVII. Yüzyılın Başlarında Adriyatik Bölgesindeki Sınırlarda Yaşanan Bazı Sorunlar Üzerine Ottoman-Venetian Relations and Certain Problems Experienced at the Borders of the Adriatic Region", alıntı 36, s. 50.

³⁵⁸ Evâil-i Muharrem 1034 (24 Ekim - 2 Kasım 1624), MAD. 6004, s. 109, 112. Aynı hükmün Rodos ve Mora beylerine de gönderildiği hakkında bkz. Evâsıt-ı Muharrem 1034 (24 Ekim - 2 Kasım 1624), MAD. 6004, s. 111. Yine Bosna beylerbeyine, Venedik topraklarına saldıran İspanyol donanmasına karşı önlem alınmasını bildiren hüküm için bkz. Evâhir-i Rebiülâhir 1034 (31 Ocak - 8 Şubat 1625), MAD. 6004, s. 113/2.

nedenle de kimi zaman Osmanlı ile sınır sorunları, küçük çatışmalar ve bazen de daha büyük çaplı savaşlar ortaya çıkabilmekteydi. Savaşlarda Venedik genellikle yeniliyordu ve iktisadi menfaatlerini tümünden yitirme ihtimaline karşı Venedik, Osmanlı'nın istediği koşullara uyarak, meseleyi halletmiş oluyordu. Bir başka deyişle, Osmanlı da Akdeniz'de ticaret yaptığı ve limanların işlemlerini sağlayan bu tüccar devlet ile ilişkilerini düşünerek, Venedik'i çok yıpratmak istemiyor ve durumu idare ediyordu. Öte yandan bu uzlaşmanın arkasında, Osmanlı merkezinin sınır bölgelerinde çıkan ve bu bölgelerdeki endişelerden kaynaklanan tüm ihlallere karşı hoşgörüsü değil, içtenlikle sorunu çözmek için idarecilere yolladığı, kimi zaman da sertleşen ikazlar ve tenbihlerin bulunduğu söylenebilir.³⁵⁹

³⁵⁹ A. Bizbirlik, "Osmanlı-Venedik İlişkileri Ve XVII. Yüzyılın Başlarında Adriyatik Bölgesindeki Sınırlarda Yaşanan Bazı Sorunlar Üzerine Ottoman-Venetian Relations and Certain Problems Experienced at the Borders of the Adriatic Region", s. 52.

SONUÇ

Osmanlı dönemi Kuzey Afrika araştırmaları için son elli senede ne Mağrib eyaletlerindeki Osmanlı idaresi hakkında ne de bu bölgede görülen esaret ve esirler hakkında yeni katkı sağlayan araştırmalar yapılmamıştır. Ancak Bosco'nun da belirttiği gibi: “Buna karşılık, bugüne değin yalnızca bir kısmı çalışılmış, bir maden genişliğindeki belgeler önümüzde yeni araştırma yolları açmaktadır ve şimdiye kadar çeşitliliğinden pek faydanılmayan mektuplar, diplomatik belgeler ya da ticari meseleler üzerine olan belgeler gibi değişik kaynaklar kullanılarak yeni ve önemli bilgiler açığa çıkarılabilir.”³⁶⁰

Yaptığım bibliyografik ve belgeler üzerindeki incelemelerden, Shuval'in aksine, Tunus ve Cezayir eyaletlerinin İstanbul ile olan ilişkisinde, Yeniçağ'ın başlangıcında (1500-1600) birçok değişimlerin olduğu görülmektedir: 16. yüzyılda merkez-çevre arasındaki bağlar daha sıkı idiye (ki bir sebebi de tek bir Beylerbeyinin olmasıdır), 17. yüzyıl boyunca bu bağlar gevşemiştir. Salvago'nun vakasında da görüldüğu üzere, Sultanın Hatt-ı Hümayûn olarak adlandırılan emirleri göz ardı edilmekte ve kaale alınmamaktaydı, diplomatik görevliler saldırıya maruz kalıyorlardı. Özellikle korsan unsurların yönetimi altındaki Cezayir başta olmak üzere, bu üç bölge neredeyse bağımsızmişçasına davranmaktaydı. [Bu bağımsızlığın dışa dönük sebepleri de vardır, yani İspanya'yla yapılan barıştan dolayı Berberi eyaletlerin zenginleştiği ve korsan faaliyetlerinin arttığı bir döneme denk gelmesidir.

Bu tezin amacı, Salvago'nun eserini Türkiye'deki tarih çalışmalarına tanıtmak ve son dönemde bu alanda yapılan çalışmalar ışığında eseri yeniden incelemektir. Diğer yandan da Salvago'nun aktardığı esirleri fidye ile kurtarma meselesini Osmanlı belgelerinden takip etmektir. Bu mukayeseler ve incelemeler sonucunda iki husustan söz etmek mümkündür.

³⁶⁰ M. Bosco, “Il commercio dei captivi nel Mediterraneo di età moderna (secc. XVI-XVIII). Orientamenti e prospettive attuali di ricerca”, s. 71-72.

Birincisi, 17. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetindeki Kuzey Afrika kıyılarında, Yeniçerilere verilecek ulufenin karşılanması ihtiyacından doğan bir kısır döngüdür. Bu dönemde, artan Yeniçeri maaşlarını karşılayamayan ve isyan çıkmasından korkan idareciler, Yeniçerilerin korsanlık faaliyetlerine katılarak gelirlerini arttırmalarına izin vermişlerdi. Bir yandan da korsanlık faaliyetleriyle elde edilen yağmadan pay alıyorlardı. Ancak bu durumda, yönetim Yeniçeriler ve korsanların dost devletlere saldırmasına göz yummaları gerekiyordu.

İkincisi ise buna bağlı olarak, Osmanlı ve Venedik arasındaki dostluk ahdi ile Cezayir ve Tunus eyaletlerinde artan ve yerel idarecilerin isyan korkusuyla göz yumduğu korsanlık faaliyetlerinin çelişmesidir. Aslında Cezayir ve Tunus, İmparatorluğun en ücra eyaletlerindendi, başından beri merkez ile bağları kısmen gevşekti ve bu dönemde Salvago'nun ortaya koyduğu gibi, Divan'daki Yeniçeri ve korsanların sözü Paşa'dan daha çok geçerliydi. Bu nedenle, ahidname ile koruma altına alınmış, dost devlet gemilerinin yağmalanması sonucu gönderilen esirleri salıverme, yağmayı geri verme gibi emirler yerine getirilmiyordu. Böylece ahidname uyarınca diplomatik açıdan Bâbîâli üzerine düşeni yapmış görünüyordu, ancak esir ve yağma konusunda son sözü söyleyenin Yeniçeri ve korsanlar olduğunu hem Paşa hem de Bâbîâli Salvago olayında görüldüğü üzere Venedikli aracılar da çok iyi biliyordu. Bu sebeple Salvago'nun raporu, bu konuda bir öncü çalışmaya kaynak teşkil ettiği gibi, bulunacak diğer raporlarla karşılaştırılarak kullanıldığında Osmanlı Kuzey Afrikası ve eyaletlerin idari, sosyal ve ekonomik yapısının anlaşılması hakkında önemli katkılar sağlamış olacaktır.

KAYNAKÇA

Arsiv Kaynakları

Archivio di Stato di Venezia (ASV):

1- Senato Costantinopoli, 15. Delib. I Luglio 1624, c. 68 ; delib. 8 Ottobre 1624, c. 116 ; delib. 12 Ottobre 1624, c. 119 ; delib. 14 Ottobre 1624, c. 128 ; 15 Ottobre 1624, c. 113 ; 21 Dicembre 1624, c. 154 ; 26 Dicembre 1624, c. 157 ; 15 Gennaio 1625, c. 167

2- Dispacci Costantinopoli, filza 67; dispacci del Bailo Simeone Contarini, 28 Maggio e 25 Luglio 1609 ve filza 98, n. 406

3- Dispacci degli Ambasciatori Veneti; consoli Algeri I, Dispaccio Salvago 1 Marzo 1625

4- Dalmazia, Rettori e altri, filza 29 ; dispaccio del Rettore e Provveditore di Cattaro 23 Giugno 1624

5- Provveditore Generale in Dalmazia e Albania, F. Molino, 1624 ; disp. nn. 198-199

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA):

1- Mâliyeden Müdevver Defterler (MAD), nr. 6004, s. 109

2- Mühimme Defterleri (MD), nr. 85, ss. 284-285 ; nr. 88, s. 57 ve s. 103

3- Mühimme Zeyli (MZ), nr. 7, s. 2/3

4- Düvel-i Ecnebiye (DVE), nr. 13, s. 50/216

Kitabî Kaynaklar

- Sacerdoti, Alberto : **«Africa overo Barbaria». Relazione al Doge di Venezia sulle Reggenze di Algeri e di Tunisi dal Dragomanno Gio. Batta. Salvago (1625). Introduzione e note di Alberto Sacerdoti,** Padova, CEDAM casa editrice dott. Antonio Milani, 1937
- Africain, Leo : **Description de l'Afrique : tierce partie du monde. / Ebu Ali Liyun (Afrikalı Leon) Vezzan Hasan b. Muhammed Zeyyati Hasan Vezzan, 957/1550.** Frankfurt am Main, Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, 1993.
- al-Wazîr as-Sarraj, Muhammad : **Al-Hulal as-sundusiyya fî-l-âhbar at-tûnusiyya,** Tunis, Maison Tunisienne de l'Édition, 1970.
- b. Abî d-Diâf, Ahmad : **Ithâf ahl az-zamân bi ahbâr mulûk Tûnis wa 'ahd al-amân,** Tunis, Publication de l'Université de Tunis, 1971
- Bruzen de la Martinière, Antoine : **Le grand dictionnaire géographique historique et critique,** Tome IV, Paris, Libraires Associés, 1768
- d'Arvieux, Laurent : **Mémoires du Chevalier d'Arvieux, envoyé extraordinaire à la Porte, Consul d'Alep, d'Alger, de Tripoli & autres Echelles du Levant,** imprimé à Paris chez André Cailleau par le R.P. Jean-Baptiste Labat, Paris, Editeur: C. J. B. Dalespine, 1735. (7 tomes)
- Dan, Pierre : **Histoire de la Barbarie et de ses corsaires,** Paris, Pierre Rocolet Imprimeur, 1646
- De Guilleragues, Gabriel : **Histoire des dernières Révolutions du Royaume de Tunis, et des mouvemens du Royaume d'Alger,** Paris, chez Jacques Le Febvre, 1689

- De Haedo, Diego : **Topografía e historia general de Argel**, Valladolid, 1612.
- De Marmol Carvajal, Luis : **Descripción General de África**, Granada, 1573.
- De Torres, Diego : **Relación del origen de los xarifes y del estado de los reinos de Marruecos, Fez, y Tarudante**, Sevilla, 1586
- Husayn Hôca : **Başâ'ir 'ahl al-'îmân bi futûhât 'âl 'Utmân**, Tunis, 1326/1908
- İbn Abî Dînâr al- Qayrawânî : **Al-Mu'nis fî ahbâr Ifrîqîya wa Tûnis**, II baskı, Tunis, 1350. Çev. Pelissier et Rémusat, "Histoire de l'Afrique", 1 vol., Paris, 1845
- Kâtib Çelebi: **Tuhfetü'l-kibar fi esfari'l-bihar**, haz. İ. Bostan, Ankara 2008.
- Roy, Just-Jean-Étienne : **Histoire de l'Algérie depuis les temps le plus reculés jusqu'à nos jours**, Ad. Mame et Cie Tours, 1859.
- Shaw, Thomas : **Voyage dans la Régence d'Alger, ou, Description géographique, physique, philologique, etc., de cet état**, Çev. J. Mac Carty, Paris, Chez Marlin Editeur, 1830.

Araştırma ve İncelemeler

- Abdesselem, Ahmed : **Les historiens tunisiens des XVIIe, XVIIIe et XIXe siècles**, Essai d'histoire culturelle, Paris, Klincksieck, 1973
- Abun-Nasr, Jamil : **A History of the Maghrib in the Islamic Period**, Cambridge, Cambridge University Press, 1987.
- Andújar Castillo, Francisco : **“Los rescates de cautivos en las dos orillas del Mediterráneo y en el mar (alafias) en el siglo XVI”**, W. Kaiser (Ed.), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, Xve-XVIIIe**

- siècles, Roma, École française de Rome, 2008, ss. 135-164.
- Aymard, Maurice : “Chiurmes et galères dans la Méditerranée du XVIe siècle”, **Histoire économique du monde méditerranéen 1450-1650. Mélanges en l’honneur de Fernand Braudel**, Paris, 1973, s. 49-74.
- Bachrouch, Taoufik : **Formation Sociale Barbaresque et Pouvoir à Tunis au XVIIe Siècle**, Tunis, Publications de l'Université de Tunis, 1977.
- Barazzutti, Roberto : **Bibliographie complémentaire a celle du volume du Dictionnaire des Corsaires et Pirates paru sous la direction de Gilbert Buti et de Philippe Hrodej**, Paris, CNRS Editions, 2013
- Benafri, Chakib : **Endülüs’te son Müslüman kalıntısı Morisko’ların Cezayir’e göçü ve Osmanlı yardımı (1492-1614)**, Hacettepe Üniversitesi – Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans tezi – Tarih Anabilim Dalı, Ankara, Şubat 1989
- : **Las relaciones entre Espana, el Imperio Otomano y las Regencias Berberiscas en el Siglo XVIII (1759-1792)**. director Dr. Ceped Adán, Tez Doctoral, Madrid, 1996
- Benítez Sánchez-Blanco, Rafael : “La tramitación del pago de rescates a través del reino de Valencia. El último plazo del rescate de Cervantes”, W. Kaiser (Ed.), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l’échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, Xve-XVIIIe siècles**, Roma, École française de Rome, 2008, ss. 193-217
- Bennassar, Bartolomé et Lucile : **Les Chrétiens d’Allah. L’histoire extraordinaire des renégats (XVIe-XVIIe siècles)**, Paris, Perrin, 1989

- Bizbirlik, Alpay : “Osmanlı-Venedik İlişkileri Ve XVII. Yüzyılın Başlarında Adriyatik Bölgesindeki Sınırlarda Yaşanan Bazı Sorunlar Üzerine Ottoman-Venetian Relations and Certain Problems Experienced at the Borders of the Adriatic Region”, **OTAM**, 26 / Güz 2009
- Bono, Salvatore : **I corsari barbareschi**, Torino, ERI, 1964
- : **Lumi e corsari. Europa e Magreb nel Settecento**, Perugia, Morlacchi, 2005
- Bosco, Michele : “Il commercio dei captivi nel Mediterraneo di eta` moderna (secc. XVI-XVIII). Orientamenti e prospettive attuali di ricerca”, **Cromohs (Cyber Review of Modern Historiography)**, 18, 2013, ss. 57-82
- Bostan, İdris : **Adriyatik’te Korsanlık: Osmanlılar, Uskoklar, Venedikliler (1575-1620)**, İstanbul, Timaş Yayınları, 2009
- : “Kılıç Ali Paşa”, **DİA**, cilt 25, 2002. s. 411-412.
- : “Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletinin kuruluşu 1534”, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006.
- : “Garp ocaklarının Avrupa ülkeleri ile siyasî ve ekonomik ilişkileri, 1580-1624”, **Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği**, 4. baskı, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2006. s. 261-283.
- Bouazi, Brahim : **XVII ve XVIII Yüzyıllarda Garp Ocaklarının Avrupa Ülkeler ile Siyasi ve Ticari İlişkiler**, Tez (Yüksek Lisans), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, 2002.
- Boubaker, Sadok : “Réseaux et techniques de rachat des captifs de la course à

- Tunis au XVIIe siècle”, W. Kaiser (a cura di), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l’échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, XVe-XVIIIe siècles**, Roma, École française de Rome, 2008, ss. 25-46
- Boyer, Pierre : “Le problème Kouloughli dans la régence d'Alger”, **Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée**, n. 8, 1970
- Braudel, Fernand : **La Méditerranée et le monde méditerranéen à l’époque de Philippe II**, 2 vol., Paris, A. Colin, 1949
- Brunschvig, Robert : **La Berbérie Orientale sous les Hafsides des origines à la fin du XVe siècle**, II vol., Alger, Institut des Etudes Orientales, 1940-1947
- Burguière, André : **L’École des Annales. Une histoire intellectuelle**, Paris, Odile Jacob, 2006
- Dakhliya, Jocelyne et Vincent, Bernard (Ed.) : **Les musulmans dans l’histoire de l’Europe: Tome 1, une intégration invisible**, Paris, Albin Michel, 2011
- Dakhliya, Jocelyne et Kaiser, Wolfgang (Ed.) : **Les musulmans dans l’histoire de l’Europe: Tome 2, passages et contacts en Méditerranée**, Paris, Albin Michel, 2013
- Davis, Robert C. : **Christian Slaves, Muslim Masters: White Slavery in the Mediterranean, the Barbary Coast, and Italy, 1500-1800**, New York, Palgrave Macmillan, 2003
- De Grammont, Henri-Delmas : **Histoire d’Alger sous la Domination Turque (1515-1830)**, Paris, Ernest Laroux Editeur, 1887
- De Groot, Alexander H. : “Ottoman North Africa and the Dutch Republic in the Seventeenth and Eighteenth Centuries”, **R.O.M.M.**, 39, 1985
- Dursteler, Eric R. : **Venetians in Constantinople: Nation, Identity and Coexistence in the Early Modern Mediterranean**, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2006

- Eisenbeth, Maurice : “Les Juifs en Algérie et en Tunisie à l’époque turque. 1516-1830”, **Revue Africaine**, T. 96, Nos 430-431, 1952, ss. 114-187 ve T. 96, Nos 432-433, 1952, ss. 343-384. Alger, Société historique algérienne, 1952
- Fiume, Giovanna : “Lettres de Barberie : esclavage et rachat de captifs siciliens (xvie-xviiiè siècle)”, **Cahiers de la Mediterranee 87, 2013 : Captifs et captivités en Méditerranée à l’époque moderne**, pp. 229-253
- Friedman, Ellen G. : **Spanish Captives in North African Early Modern Age**, Madison (WI), University of Wisconsin Press, 1983
- Gedik, Ahmet : **XIX. Yüzyılın Başlarında Cezâyir Şehri’nde Sosyal Ve Ticârî Hayat (1800-1830)**, EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2013
- Gerber, Haim : **State, Society, and Law in Islam: Ottoman Law in a Comparative Perspective**, Albany, State University of New York Press, 1994
- Ghettas, ‘Ayşa : **El-Hirâfü ve’l-Hirâfiyyûn bi Medîneti’l-Cezâir**, el-Cezâir, 2007
- Grandchamp, Pierre : **La France en Tunisie**, 10 vol., Tunis, 1920-1933
- : **La France en Tunisie**, t. III : La France en Tunisie au début du XVIIè siècle (1611-1620), Tunis, Imprimerie Générale, 1625.
- : “Une mission délicate en Barbarie au XVIIè siècle”, **Revue Tunisienne**, 1937
- Gullino, Giuseppe: **Dizionario Bibliografico degli italiani**, , volume 57, 2001.

- Gürkan, Emrah Safa : “The centre and the frontier: Ottoman cooperation with the Nord Africa corsairs in the sixteenth century”, **Turkish Historical Review**, 1, vol. 2, Brill, 2010, ss. 125-163
- Hathaway, Jane : **The Politics of Households in Ottoman Egypt: The Rise of the Qazdaglis**, Cambridge, Cambridge University Press, 1998
- Hershenzon, Daniel : “Plaintes et menaces: captivité et violences religieuses en Méditerranée au XVIIe siècle”, Çev. Sylvie Tausig, J. Dakhliya et W. Kaiser (sous la direction de), **Les musulmans dans l’histoire de l’Europe: Tome 2, passages et contacts en Méditerranée**, Paris, Albin Michel, 2013, ss. 441-460
- : Moving Captives, Moving Knowledge: Early Modern Informational Networks, “The Informational Fabric of the Premodern Mediterranean, 1400-1800”, **14th Mediterranean Research Meeting, European University Institute**, Mersin, Turkey, March 2013
- Hess, Andrew C. : **The Forgotten Frontier: A History of the Sixteenth-century Ibero-African Frontier**, Chicago and London, University of Chicago Press, 1978
- : “The Forgotten Frontier: The Ottoman North African Provinces During the Eighteenth Century”, T. Naff ve R. Owen Ed., **Studies in Eighteenth Century Islamic History**, 1977, ss. 74-88
- İlter, Aziz Samih : **Şimali Afrika’da Türkler**, 2 vol., İstanbul, Vakıf, 1937.
- İnalçık, Halil : **Devlet-i ‘Aliyye : Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmaları, I. Cilt., Klasik dönem (1302-1606), Siyasal, kurumsal ve ekonomik gelişim**. İstanbul, Türkiye İş Bankası (Kültür yayınları), 2009

- : "Yükseliş Devrinde Osmanlı Ekonomisine Umumi Bakış", **Türk Kültürü**, VI/68, Haziran 1968
- Israel, Jonathan I. : **The Dutch Republic. Its Rise, Greatness, and Fall 1477-1806**, Oxford, Clarendon Press, 1998
- Julien, Charles-André : **History of North Africa: Tunisia-Algeria-Morocco**, New York, Praeger Publishers, 1970
- Kaçan, Meryem : **XVI. Ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı-Venedik Ahidnâmeleri**, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Bilim Dalı, İstanbul, 1995
- Kafadar, Cemal : "The Question of Ottoman Decline", **Harvard Middle Eastern Review**, 4, 1997-1998, ss. 30-75
- Kaiser, Wolfgang : "Les «hommes de crédit» dans les rachats de captifs provençaux (XVIe-XVIIe siècles)", W. Kaiser (a cura di), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, Xve-XVIIIe siècles**, Roma, École française de Rome, 2008, ss. 291-319
- : "Les mots du rachat. Fiction et rhétorique dans les procédures de rachat de captifs en Méditerranée, XVIe-XVIIe siècles", F. Moureau (sous la direction de), **Captifs en Méditerranée, XVIe-XVIIIe siècles**, Paris, PUPS, 2008, ss. 103-117
- : "Frictions profitables. L'économie de la rançon en Méditerranée occidentale (XVIe-XVIIe siècles)", S. Cavaciocchi (a cura di), **Ricchezza del mare, ricchezza dal mare. Secc. XIII-XVIII**, Firenze, Le Monnier, 2006, vol. II, ss. 689-701
- : "Asymétries méditerranéennes. Présence et circulation de

- marchands entre Alger, Tunis et Marseille”, J. Dakhli et B. Vincent (sous la direction de), **Les musulmans dans l’histoire de l’Europe: Tome 1, une intégration invisible**, Paris, Albin Michel, 2011, ss. 417-442
- : “Zones de transit. Lieux, temps, modalités du rachat de captifs en Méditerranée”, J. Dakhli et W. Kaiser (sous la direction de), **Les musulmans dans l’histoire de l’Europe: Tome 2, passages et contacts en Méditerranée**, Paris, Albin Michel, 2013, ss. 251-272
- Khoury, Dina Rizk : **State and Provincial Society in the Ottoman Empire: Mosul, 1540-1834**, Cambridge and New York, Cambridge University Press, 1997
- Krause, Chester L. ve Mishler, Clifford : **Standard Catalog of World Coins: 1801–1991** (18th ed. ed.). Iola, Wisconsin, Krause Publications, 1991
- Larguèche, Abdelhamid : **Les ombres de la ville: pauvres, marginaux et minoritaires à Tunis, XVIIIème et XIXème siècle**, Tunis, Centre de publication universitaire. Faculté des Lettres de Manouba, 1999
- Le Gall, Michel : “Forging the Nation-State: Some Issues in the Historiography of Modern Libya”, Michelle Le Gall and Kenneth Perkins Ed., **The Maghrib in Question: Essays in History and Historiography**, Austin, University of Texas Press, 1997, ss. 95-109
- Lévy, Lionel: **La Nation juive portugaise. Livourne, Amsterdam, Tunis, 1591-1951**, Paris, L’Harmattan, 1999
- Loualich, Fatiha : “In the Regency of Algiers : the Human Side of the Algerine Corso”, M. Fusaro, C. Heywood, M.S. Omri (Edited by) **Trade**

and Cultural Exchange in the Early Modern Mediterranean, London-New York, I.B. Tauris Publishers, 2010. ss. 69-97

- MacLean, Gerald and **Britain and the Islamic World, 1558-1713**, Oxford, Oxford University Press, 2011
- Matar, Nabil :
- Maksudoğlu, Mehmet : “Tunus'un Osmanlı Devletinden Ayrılması”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**. Sayı 4, İstanbul, 1986
- : “Tunus'ta Dayıların Ortaya Çıkışı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. XIV, Ankara, 1966-1967
- Manca, Ciro : **Il modello di sviluppo economico delle città marittime barbaresche dopo Lepanto**, Napoli, Istituto Universitario Navale, 1982
- Mantran, Robert : “Le Statut de l'Algérie, de la Tunisie et de la Tripolitaine dans l'Empire Ottoman”, Robert Mantran Ed., **L'Empire Ottoman du XVIe au XVIIIe siècle**, London, Variorum, 1984, ss. 3-14
- : “L'evolution des relations entre la Tunisie et l'Empire ottoman du XVIe au XIXe siècles. Essai de synthèse”, **Cahiers de Tunisie**, n. 26-27, 1959
- Martínez Torres, José **Prisioneros de los infieles: vida y rescate de los cautivos cristianos en el Mediterráneo musulmán (siglos XVI-XVII)**, Barcelona, Edicions Bellaterra, 2004
- Antonio :
- : “Corso turco-berberisco y redenciones de cautivos en el Mediterraneo occidental (siglos XVI-XVII)”, W. Kaiser (a cura di), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l'échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, Xve-XVIIIe siècles**, Roma, École française de Rome, 2008, ss. 83-107

- Matar, Nabil : **Turks, Moors and Englishment in the Age of Discovery**, New York, Columbia University Press, 1999
- : **Britain and Barbary, 1589-1689**, Gainesville, University of Florida Press, 2005
- : **British Captives in the Mediterranean and the Atlantic: 1563-1760**, Leiden, Brill, 2014
- Mathiex, Jean : “Trafic et prix de l’homme en Méditerranée aux XVIIe et XVIIIe siècles”, **Annales ESC**, IX, 2, 1954, ss. 157-164
- McGowan, Bruce : “The Age of the Ayans”, Halil İnalcık and Donald Quataert (Ed.) **An Economic and Social History of the Ottoman Empire 1300-1914**, Cambridge, Cambridge University Press, 1994, ss. 637-758
- Mercier, Ernest : **Histoire de l’Afrique Septentrionale (Berbérie) depuis les Temps les Plus Reculés jusqu’à la Conquête Française (1830)**, vol. III, Paris, Ernest Laroux Editeur, 1891
- Moalla, Asma : **The Regency of Tunis and the Ottoman Porte, 1777-1814**, London and New York, Routledge Curzon, 2004
- Mumcu, Ahmet : **Divan-ı Hümayun**, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2007
- Mumcu, Serap : **Venedik Baylosu’nun defterleri | the Venetian Baylo’s registers (1589-1684)**, Venezia, Edizioni Ca’ Foscari, 2014
- Öğüt, Salim: “Fidyе”, **DİA**, cilt 13, 1999. ss.55-57
- Özdemir, Mehmet : “Bir Zirvata Olayı Fransa’nın Tunus’u İşgali”, **Belleten**, C. LXVII, S. 243, TTK, Ankara, 2003
- Pedani, Maria Pia : “Conessioni veneziane”, **Giornale di Storia**, vol. 17, ss. 1-15
- Venezia, porta d’Oriente**, Bologna, Il Mulino, 2010
- “Note di storiografia sull’impero ottomano”, **Mediterranea**.

- Ricerche storiche**, vol. 34, ss. 445-458.
- “Elenco degli Inviati Diplomatici Veneziani Presso i Sovrani Ottomani”, **EJOS**, V (2002), No. 4, ss. 1-54.
- Pelizza, Andrea : **Riammessi a respirare l’aria tranquilla. Venezia e il riscatto degli schiavi in età moderna**, Venezia, Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2013
- Pignon, Jean : “Osta Moratto Turcho Genovese, Dey de Tunis (1637-1640)”, **Les Cahiers de Tunisie**, 3, 1955. ss. 332-353
- : La Milice des Janissaires de Tunis au temps des deys (1590-1650), **Les Cahiers de Tunisie**, 4, 1956, ss. 310-326
- Plantet, Eugène : **Correspondance des Beys de Tunis et Consuls de France avec la Cour (1577-1830)**, publiée sous les auspices du Ministre des affaires étrangères, avec une introduction et des notes par Eugène Plantet, Paris, F. Alcan, 1899
- Preto, Paolo : **Venezia e I Turchi**, Firenze, G. C. Sansoni, 1975
- Raymond, André : “Les Provinces Arabes (XVIe siècle-XVIIIe siècle)”, Robert Mantran Ed., **Histoire de l’Empire Ottoman**, Paris, Fayard, 1989, ss. 341-420
- Ricci, Giovanni : “Interpretare la frontiera. Un modello di relazioni fra cristiani e musulmani nel Mediterraneo della prima Età moderna”, **Akdeniz Hikayeleri – Storie del Mediterraneo**, İstanbul, Eren, 2015
- Rothman, Natalie : **Brokering Empire: Trans-imperial subjects Between Venice and Istanbul**, Ithaca, Cornell University Press, 2011
- : “Self-Fashioning in the Mediterranean Contact Zone : Giovanni Battista Salvago and his Africa overo Barbaria (1625)”, **Renaissance Medievalism**, Ed. Konrad Eisenbichler.

- Toronto: Centre for Reformation and Renaissance Studies, 2009. ss. 123-143
- Saidouni, Nasîreddin: “Tabiat al-kitâba al-tarikhiyya haul al-fatra al-'uthmaniyya min Ta'rîkh al-Jazâ'ir”, **Al-majala al-tarikhiyya al-misriyya**, 25, 1978, ss. 149-177
- Slim Hédi, Mahjoubi: **Histoire générale de la Tunisie**, vol. III, éd. Sud Éditions, Ammar, Belkhodja Khaled Tunis, 2007
- Soucek, Svat : **The History of the Maritime Wars of the Turks**, edited, and annotated by Svatopluk Soucek, Princeton, NJ, Markus Wiener, 2012
- : **Ottoman maritime wars, 1416-1700**, İstanbul, The Isis Press, 2015
- Spencer, William : **Algiers in the Age of the Corsairs**, Norman-Oklahoma, The University of Oklahoma Press, 1976
- Stella, Alessandro : **Histoires d'esclaves dans la Péninsule ibérique**, Paris, Editions de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 2000
- Shuval, Tal : “Households in Ottoman Algeria”, **The Turkish Studies Association Bulletin**, 24:1, Spring 2000, ss. 41-64
- : “Cezayir-i Garp: Bringing Algeria Back into Ottoman History”, **New Perspectives on Turkey**, 22, 2000 , ss. 85-114
- Şensoy, Sedat: “Rummânî”, **DİA**, cilt. 35, 2008. ss. 241-244
- Temimi, Abdeljelil : **Le Gouvernement ottoman et le problème morisque**, Zaghouan, Publications du Centre d'études et de recherches ottomans, morisques, de documentation et d'information, 1989
- : **Bibliographie générale d'études morisques**, Zaghouan,

- Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information (FTERSI), 1995
- : **Nouvelles études d'histoire morisque**, Zaghouan, Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information (FTERSI), 2000
- : **Sommaire des registres arabes et turcs d'Alger**, Tunis, Revue d'histoire maghrébine, 1979
- : **Études d'histoire morisque**, Éd. Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information, Zaghouan, 1993
- : **Études d'histoire arabo-ottomane, 1453-1918**, Zaghouan, Éd. Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information, 1994.
- : **Études d'histoire arabo-africaine**, Zaghouan, Éd. Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information, 1994.
- : **Études sur les relations arabo-ottomanes et turques**, Zaghouan, Éd. Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information, 2000.
- : **Tragédie de l'expulsion morisque : attitudes espagnoles et arabo-islamiques**, Tunis, Éd. Fondation Temimi pour la recherche scientifique et l'information, 2011.
- : **Revue d'Histoire Maghrébine 1973-2013**.
- : **Arab Historical Review for Ottoman Studies**, nn. 45-46.
- Tenenti, Alberto : "Schiavi e corsari nel Mediterraneo orientale intorno al 1585", **Miscellanea in onore di Roberto Cessi**, Roma, Edizioni di storia e letteratura, 1958, vol. II, ss. 173-185
- : **Venezia e I Corsari (1580-1615)**, Bari, Laterza, 1961

- Terenzoni, Angelo : **Dalla schiavitù alla reggenza di Tunisia**, Genova, Compagnia dei Librai, 2003.
- Tinniswood, Adrian : **Pirates of Barbary: Corsairs, Conquests and Captivity in the Seventeenth century Mediterranean**, New York, Riverhead Books, 2010.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı : **Osmanlı Tarihi**, 7. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1995.
- : **Osmanlı Devleti teşkilâtından Kapukulu Ocakları, cilt I, Acemi Ocağı ve Yeniçeri Ocağı**. Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.
- : **Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1948.
- Valensi, Lucette : **Le Maghreb avant la prise d'Alger**, Paris, Flammarion, 1969.
- Vanoli, Alessandro : “Ai confini del mondo: la presenza islamica nell’Oceano Atlantico tra medioevo e prima età moderna”, **Akdeniz Hikayeleri – Storie del Mediterraneo**, İstanbul, Eren, 2015
- Verlinden, Charles : “L’esclavage dans le Centre et le Nord de l’Italie continentale au Bas Moyen Âge”, **Bulletin de l’Institut historique Belge de Rome**, Vol. 40, 1969, ss. 93-156
- Vincent, Bernard : “Procédures et réseaux de rachats de captifs dans l’Espagne des XVIe-XVIIe siècles”, W. Kaiser (a cura di), **Le commerce des captifs: les intermédiaires dans l’échange et le rachat des prisonniers en Méditerranée, Xve-XVIIIe siècles**, Roma, École française de Rome, 2008, ss. 123-134
- : “Captivité, esclavage, émancipation en Espagne et au Portugal (XVIe-XVIIe siècles)”, S. Cavaciocchi (a cura di), **Relazioni economiche tra Europa e mondo islamico. Secc. XIII-XVIII**, Atti della XXXVIII Settimana di studi dell’Istituto

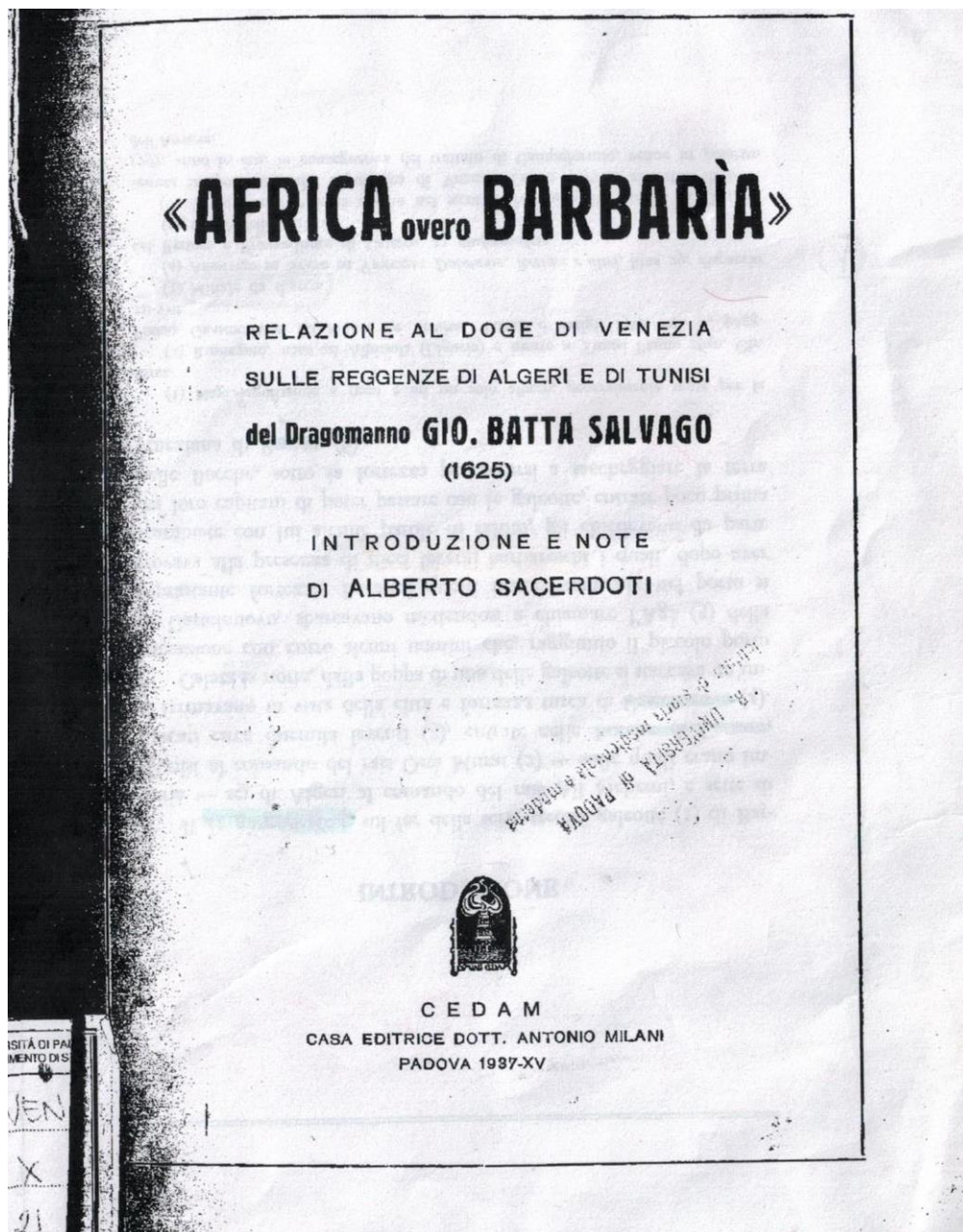
- internazionale di Storia economica “F. Datini”, Firenze, Le Monnier, 2007, ss. 511-518
- Voigt, Lisa : **Writing Captivity in the Early Modern Atlantic. Circulations of Knowledge and authority in the Iberian and English imperial worlds**, Virginia, University of North Carolina Press, 2009
- Wallerstein, Immanuel : **The Modern World-System, vol. I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century**, New York and London, Academic Press, 1974
- : **The Modern World-System, vol. II: Mercantilism and the Consolidation of the European World-Economy, 1600-1750**, New York, Academic Press, 1980
- Wansbrough, John : “The Decolonization of North African History”, **Journal of African History**, 9, 1968, ss. 643-650
- Wood, Alfred. C. : **A History of the Levant Company**, Oxfors, Oxford University Press, 1935
- Yazıcı, Nesimi : “XVII yüzyılın ilk yarısında osmanlı devleti-cezayir münasebetleri hakkında baz mülahazalar”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, 1988, 2. cilt - 7. sayı
- Yemişçi, Cihan : **1618-28 arası Osmanlı-Venedik ilişkileri (6004 No’lu Ahkâm Defteri’ne göre)**, Konya, 2009
- Zappia, Andrea : “Inserire una minoranza nello spazio cittadino moderno: il caso della comunità ebraica di Genova (1658-1737)”, **Les règles des lieux. Espaces, institutions et société dans la ville moderne (XVIe-XVIIIe siècles)**, yayımlanmak üzere
- Ze’evi, Dror : **An Ottoman Century: The District of Jerusalem in the**

1600s, Albany, State University of New York Press, 1996

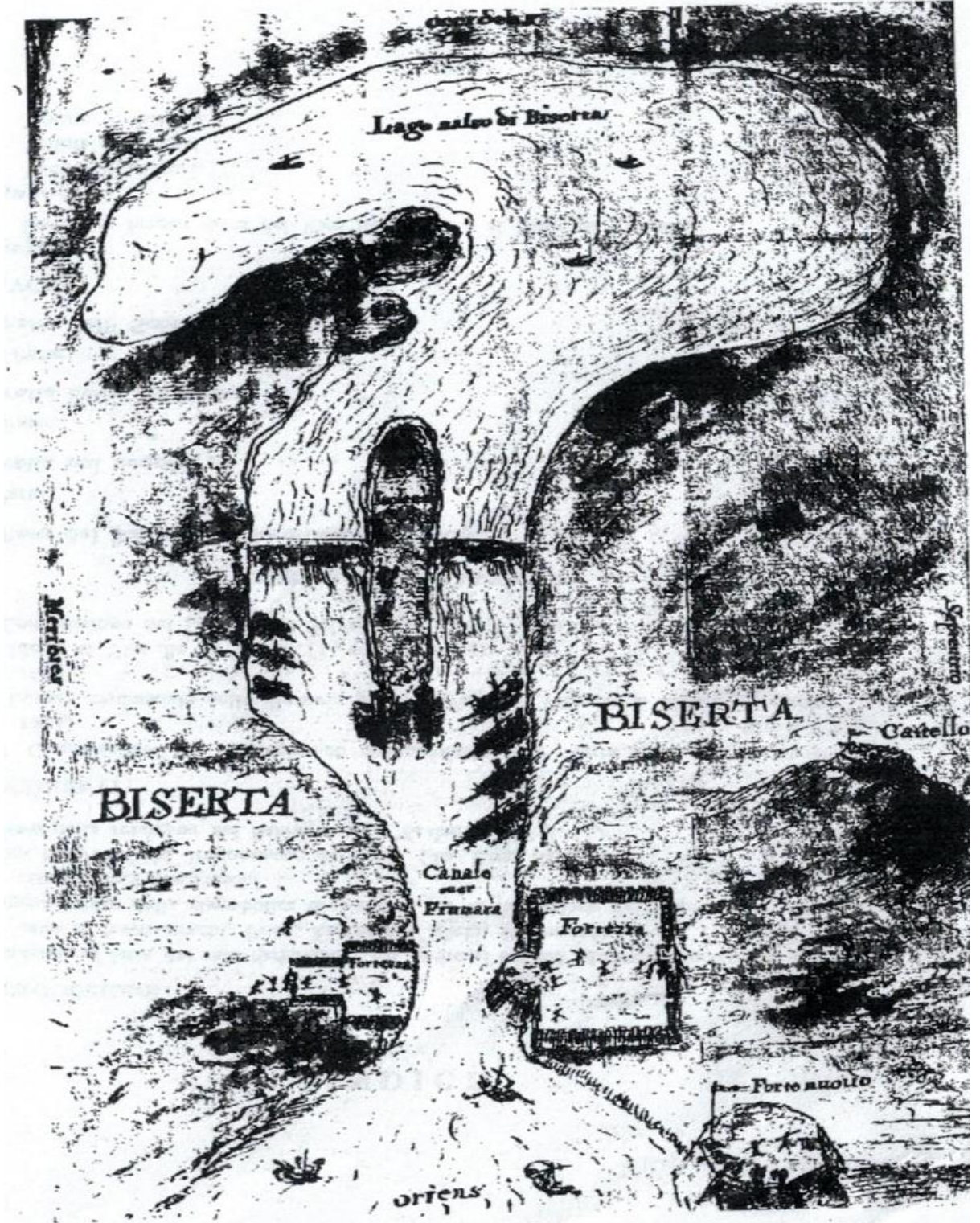
Zwierlein, Cornel :

“Early Modern History”, M. Dabag, A. Lichtenberger Ed.,
**Handbuch der Mediterranistik. Systematische
Mittelmeerforschung und disziplinäre Zugänge**, Munich,
Wilhelm Fink, 2015

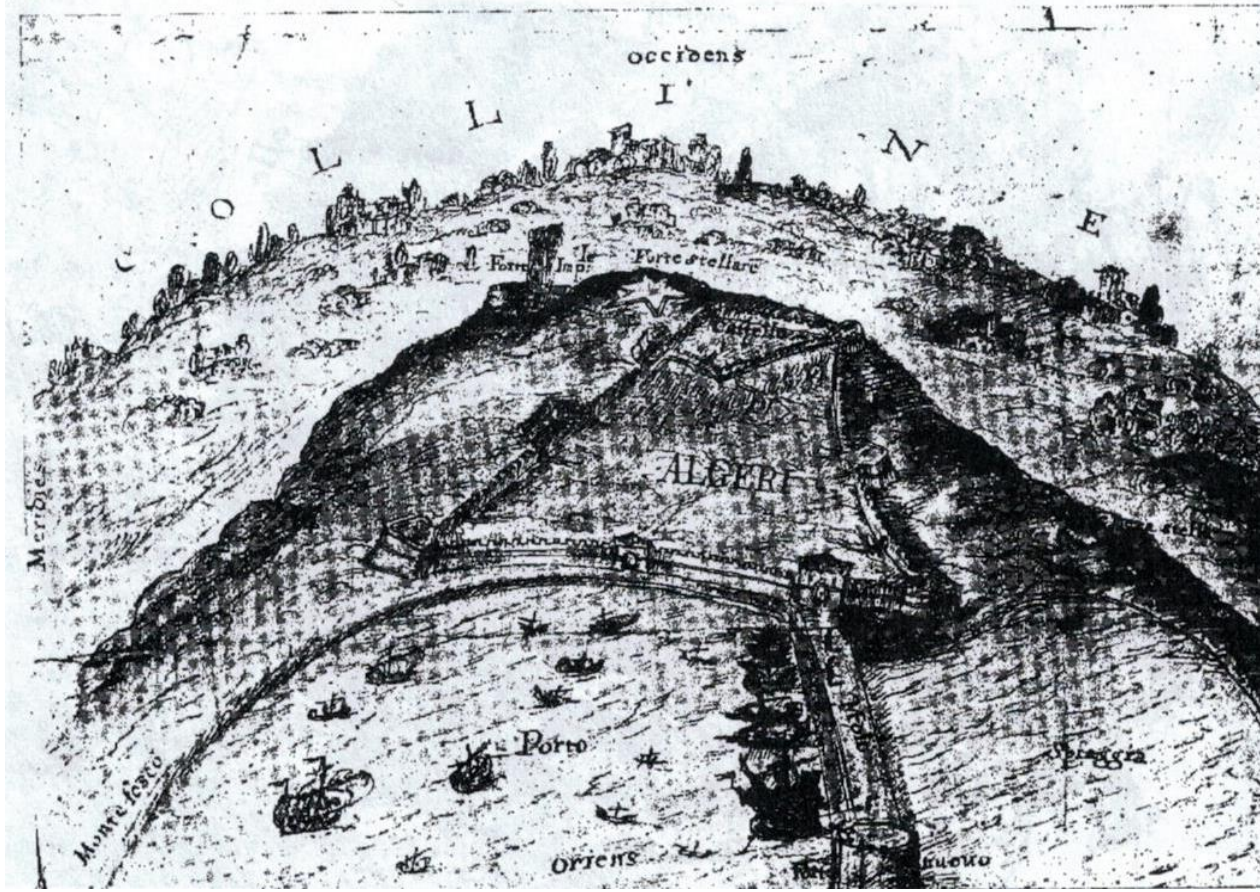
EKLER

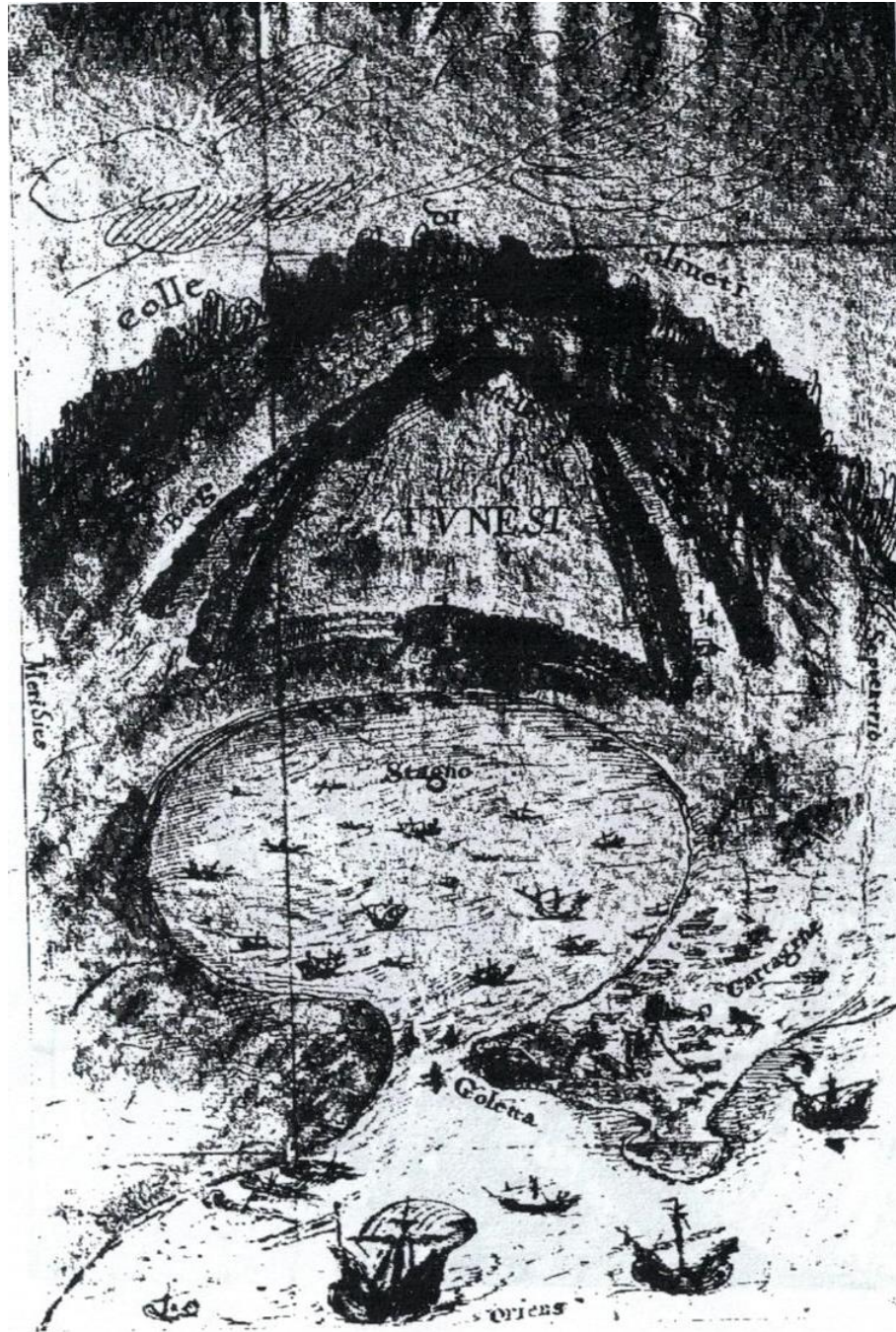
EK 1: Relazione'nin Kapağı

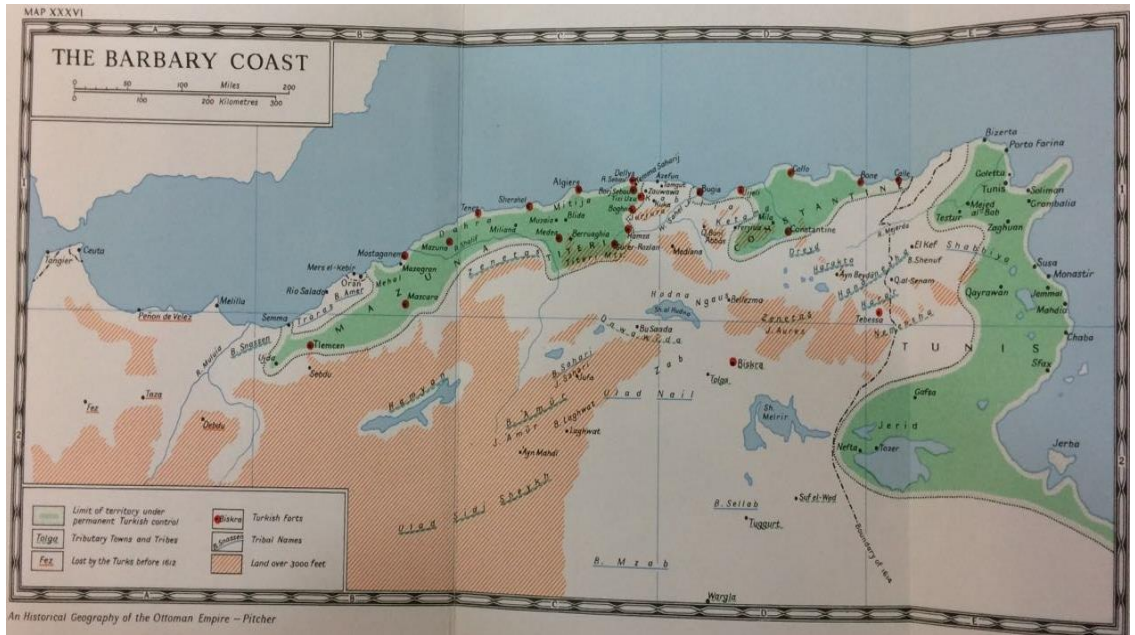
EK 2: Benzert Şhrinin Haritası

EK 3: Cezayir Haritası

EK 4: Tunus ve Halku'l-Vâd

EK 5: Kuzey Afrika Kıyısı

EK 6: Akdeniz Haritası

EK 7: Orta Akdeniz Haritası

s' il sì, s' il no, ouso di mandar Ambasciatori a' Gran:
 come auiai con altre mie, che mandai, e mando
 replicate. Questo Capitan da mare unio con il:
 con fortai s' han talia intrado con mischanti spian,
 di farmi capitan a' gli occhi, che se non deitarsi da
 questa impresa, spandisano e spandisano, di farmi
 better in polli d' indistamente, d' indistamente.
 Ma tale barbara minaccia, e l' horrida fether tutto
 disputa non mi traugliano tanto, quanto le difficolta:
 del negotio. Jddio m' amica, e colla d'essa d'ha tua
 potentia sostabi la causa. Non potendo qui oportare,
 con prima occasione, partiro a Tunisi. Questo è l'ultimo
 uatello di sicorno, et di hora non ho' altra comodita
 d' auiare, se non capita altro uatello. In tanto
 a' G. J. Cas^{ma} humilmente m' inchino.
 Di Algeri a' 26 d' Maggio 1625
 M. J. Cas^{ma}

re Mo
 Ex: Sicuti
 Extrata Salvag

EK 8: Salvago'nun Dispacciodaki El Yazısı, 26 Mayıs-26 Haziran 1625

[Faint, mostly illegible handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a letter or official document.]

[Handwritten signature and address:]
M. Salvo: dig. sig. P. K. il fig. C
Agatin Dolce Ep: dil ca: Senato
dig
a
2
Venezia

[Vertical handwritten text on the right side:]
26 Maggio 1625 4to 26 Venezia
Mugommo (Mugommo) Vignani
Mugommo Vignani

[Small handwritten mark on the left side:]
L. G. P.

EK 9: Salvago'nun İmzası

